

**Извештај за состојбата
(во врска со)**

**Спроведувањето на Акциониот план за подобрување на
состојбата на Ромите и Синтите во областа на дејствување на
ОБСЕ**

Џорџа Демарчи

Скопје, декември 2010

Овој Извештај е изготвен од меѓународниот експерт Џорџа Демарчи во тесна соработка со Рамадан Берат / Виш асистент за ромски прашања во Набљудувачката мисија на ОБСЕ во Скопје и со помош на г-ѓа Мабера Камбери/ Министерство за труд и социјална политика.

Експертот ја изразува својата благодарност на двете институции за нивната значајна помош, особено на Министерот Неждет Мустафа / Национален координатор на Декадата и на Стратегијата за Ромите.

Извештајот за состојбата е поддржан од Министерството за труд и социјална политика и финансиран од Набљудувачката мисијата на ОБСЕ во Скопје.

СОДРЖИНА

Признанија.....	1
Кратенки.....	7
Извршно резиме.....	9
I. Вовед.....	11
Акциониот план за подобрување на состојбата на Ромите и Синтите во областа на дејствување на ОБСЕ (2003)	11
Извештај за статусот на спроведувањето на „Акциониот план за подобрување на состојбата на Ромите и Синтите во областа на дејствување на ОБСЕ“ во земјата домаќин на Набљудувачката мисија на ОБСЕ во Скопје	12
Методологија	13
II. Каде е земјата сега?.....	15
Напредок по усвојувањето на Акциониот план на ОБСЕ	15
Сегашна состојба во однос на спроведувањето	18
Борба против расизмот и дискриминацијата	18
Законодавство и спроведување на законот	18
Полиција	26
Масовните медиуми	29
Социо-економски прашања	32
Домување и животни услови	32
Невработеност и економски проблеми	33
Здравствена заштита	37
Подобрување на пристапот до образование	41
Зголемување на учеството во јавниот и политичкиот живот	55
Ромите во кризни и посткризни ситуации	61
III. Научени лекции и идни приоритети	65
Што помогна, а што го попречи спроведувањето на АП.....	65
Како да се продолжи понатаму	69
IV. Заклучоци и препораки	70
Заклучоци	70
Препораки.....	71
Користени материјали	82

ПРИЗНАНИЈА

Во име на меѓународниот експерт, г-ѓицата Џорџа Демарчи, Набљудувачка мисијата на ОБСЕ во Скопје и Министерството за труд и социјална работа би сакале да ја изразат својата благодарност на следните лица за нивната поддршка, совети и коментари дадени за време на изработката на овој Извештај за состојбата во земјата домаќин во врска со спроведувањето на Акциониот план за подобрување на состојбата на Ромите и Синтите во областа на дејствување на ОБСЕ:

Национална институција

МИНИСТЕР БЕЗ РЕСОР:	Министер Неждет Мустафа
МИНИСТЕРСТВО ЗА ТРУД И СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА:	Министер Целал Бајрами Мирјанка Алексовски Младен Фрчовски Елена Грозданова Мабера Камбери Ирена Казаковска Душко Миновски Мирдита Салиу Стојан Трајанов
МИНИСТЕРСТВО ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА:	Реџеп Али Чупи Љупчо Спасовски
МИНИСТЕРСТВО ЗА ТРАНСПОРТ И ВРСКИ:	Ленче Бајакова
МИНИСТЕРСТВО ЗА ПРАВДА:	Ибрахим Ибрахими Љубица Караманди
МИНИСТЕРСТВО ЗА ВНАТРЕШНИ РАБОТИ:	Тони Станковски
МИНИСТЕРСТВО ЗА ЗДРАВСТВО:	Сенад Мемеди
НАРОДЕН ПРАВОБРАНИТЕЛ:	Васка Мустафа Бајрамовска Уранија Пировска
ДРЖАВНА АГЕНЦИЈА ЗА ВРАБОТУВАЊЕ:	Виолета Димитриева Јуран Велјка
СОВЕТ НА ОПШТИНА КУМАНОВО:	Зекрет Казимовски
ОПШТИНА ДЕЛЧЕВО:	Џулиета Мемедова
МАКЕДОНСКА НАЦИОНАЛНА ТЕЛЕВИЗИЈА:	Атиџе Селман Даниел Петровски
АКАДЕМИЈА ЗА ОБУКА НА СУДИИ	

И ЈАВНИ ОБВИНИТЕЛИ: Анега Арнаудова

Меѓународни организации

НАБЉУДУВАЧКА МИСИЈА НА ОБСЕ ВО СКОПЈЕ: Амбасадор Наталија Дрозд
Доменико Албонети
Лола Анседе Луна
Рамадан Берат
Аким Емурли
Исмаил Ферт
Тицијана Гарсија Тапија
Кристоф Хербст
Жанета Поповска
Јохан Шустередер
Натали Тран
Хаиме Валес

ОБСЕ / КАНЦЕЛАРИЈА ЗА ДЕМОКРАТСКИ
ИНСТИТУЦИИ И ЧОВЕКОВИ ПРАВА: Анджеј Мирга
Дан Доги

ДЕЛЕГАЦИЈА НА ЕВРОПСКАТА КОМИСИЈА: Елвис Али

ФОНД ЗА ДЕЦАТА НА ОБЕДИНЕТИТЕ НАЦИИ: Фору Фојузат
Александар Лазовски
Зоран Стојанов

ПРОГРАМА ЗА РАЗВОЈ НА ОБЕДИНЕТИТЕ НАЦИИ: Михаела Стојковска
Афердита Имери

ВИСОК КОМЕСАРИЈАТ НА ОН ЗА БЕГАЛЦИ: Владимир Василевски
Тихомир Николовски
Маја Каланоска
Весна Лујиќ

НАЦИОНАЛЕН ИНСТИТУТ ЗА ДЕМОКРАТИЈА: Крис Хеншо
Филип Чапароски
Слаѓана Марјановиќ-Пановска

ФОНДАЦИЈА ОТВОРЕНО ОПШТЕСТВО МАКЕДОНИЈА: Споменка Лазаревска
Ајсел Мемет

УСАИД: Лела Јаковлевска

Граѓански организации

АЛИЈАНСА МАКЕДОНИЈА БЕЗ ДИСКРИМИНАЦИЈА: Наташа Постоловска

АМБРЕЛА: Љатифе Сиковска
Аида Мустафовска

ЦЕНТАР ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА И РАЗРЕШУВАЊЕ НА КОНФЛИКТИ:	Мирјана Најчевска
ДРОМ НВО / РОМСКИ ИНФОРМАТИВЕН ЦЕНТАР КУМАНОВО:	Ахмет Јашаревски
АСОЦИЈАЦИЈА ЗА ЗДРАВСТВЕНА ЕДУКАЦИЈА И ИСТРАЖУВАЊЕ (ХЕРА):	Мила Царовска
ИНИЦИЈАТИВА ЗА ОПШТЕСТВЕНИ ПРОМЕНИ (InSoC):	Александра Бојациева
МАКЕДОНСКИ ХЕЛСИНШКИ КОМИТЕТ:	Гордана Несторовска
МАКЕДОНСКИ ИНСТИТУТ ЗА МЕДИУМИ (МИМ):	Петрит Сарачини
МАКЕДОНСКИ ЦРВЕН КРСТ:	вработените во општинскиот едукативен центар во Шуто Оризари
МЕСЕЧИНА :	Мухамед Точи
НАЦИОНАЛЕН РОМСКИ ЦЕНТАР:	Ашмет Елезовски
ОТВОРЕНА ПОРТА / LA STRADA:	Јасмина Рајковска Марија Тодоровска
РОМСКИ ИНФОРМАТИВЕН ЦЕНТАР ШУТО ОРИЗАРИ:	Рамадан Скендер Серхан Ахмед
РОМАВЕРСИТАС:	Ајет Османовски
СУМНАЛ:	Фатма Бајрам Станче Димковска

Останати експерти

Билјана Анчевска – Институт за здравје на мајки и деца, Скопје

Доналд Бисон – Правен експерт, Набљудувачка мисија на ОБСЕ во Скопје, Проценка на капацитетот на Ромските информативни центри да пружат правна помош на Ромската заедница

Ебен Фридман – Поранешен Директор на Европскиот центар за малцински прашања, Скопје

КРАТЕНКИ

AHRPR / AXPIIP	Здружение за правата на Ромите Акционен план на ОБСЕ за подобрување на состојбата на Ромите и Синтите во областа на дејствување на ОБСЕ
AP	Биро за развој на образованието
BDE / БРО	Граѓански советодавни групи
CAG / ГСГ	Референтна канцеларија за ромски и Синти прашања
CPRSI	Граѓанска организација
CSO / ГО	Европска Унија
EU / ЕУ	Фондација Институт отворено општество Македонија
FOSIM / ФИООМ	Документи за идентификација
ID / ДИ	Внатрешно раселено лице
IDP / ВРЛ	Инцијатива за општествени промени
InSoC / ИОП	Иницијатива за реформа на локалната власт и јавната служба
LGI / ИРЛВЈС	Локален совет за превенција
LPC / ЛСП	Одлука на Советот на Министри
MC.DEC / ОМС	Министерство за образование и наука
MES / МОН	Македонски институт за медиуми
MIM / МИМ	Македонски денари
MKD / МКД	Министерство за труд и социјална политика
MLSP / МТСП	Министерство за здравство
MoH / МЗ	Министерство за внатрешни работи
MoI / МВР	Министерство за транспорт и врски
MoTC / МТВ	Македонска радио телевизија
MTV / МРТВ	Национален институт за демократија
NDI / НИД	Национален ромски центар
NRC / НРЦ	Канцеларија за демократски институции и човекови права
ODIHR / ОДИХР	Охридски рамковен договор
OFA / ОРД	Организација за безбедност и соработка во Европа
OSCE / ОБСЕ	Институт отворено општество
OSI / ИОО	Оддел за развој на полицијата
PDD / ОРП	Препорака
REC / ПРЕП	Ромски образовен фонд
REF / РОФ	Ромски информативен центар
RIC / РИЦ	Програма за стипендирање на студенти Роми [Roma Memorial University Scholarship Program]
RMUSP	Секретаријат за спроведување на рамковниот договор
SIOFA / ССРД	Набљудувачка мисија во Скопје
SMMS / НМС	Обединети нации
UN / ОН	Програма за развој на обединети нации
UNDP / УНДП	

UNHCR / УНХЦР	Канцеларија на Високиот комесар за бегалци на Обединетите Нации
UNICEF / УНИЦЕФ	Фонд за децата на Обединетите Нации
UNIFEM / УНИФЕМ	Развоен фонд за жените на Обединетите Нации
USAID / УСАИД	Агенција за меѓународен развој на САД

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Овој Извештај за состојбата изготвен за земјата домаќин содржи сеопфатен преглед на сегашната состојба во однос на спроведувањето на заложбите на ОБСЕ во земјата домаќин за подобрување на состојбата на ромската заедница. Тој го истакнува напредокот, како и недостатоците во исполнувањето на конкретните препораки, покривајќи ги прашањата од социјална инклузија па се до политичко учество и дискриминација. При оценувањето овие области, Извештајот ги истакнува напорите на државните институции, меѓународните учесници и граѓанските организации да создадат позитивни промени во состојбата на една од најранливите групи во земјата домаќин.

Оценувањето на спроведувањето на Акциониот план на ОБСЕ почнува со анализа на сегашната состојба во полето на дискриминацијата, законодавството и спроведувањето на законите. Потоа продолжува со оценка на социо-економската состојба во ромската заедница, опфаќајќи ги областите на домувањето, вработувањето и здравството, и прашањата поврзани со образованието. Анализата потоа ги опфаќа и прашањата поврзани со учеството на Ромите во јавниот и политичкиот живот во земјата. На крајот, ја разгледува состојбата со раселените Роми, од кои повеќето се бегалци од кризата во Косово од пред една деценија.

Секоја препорака од Акциониот план на ОБСЕ во моментот е во различна фаза од спроведувањето и одразува специфичен напредок и пречки. Најзначајниот напредок е забележан во полето на законодавството и во некои аспекти, во образованието, додека најголемите пречки се забележуваат во однос на социо-економските прашања.

Сепак, неколку општи заклучоци може да се извлечат во врска со генералната состојба на политиките кои се однесуваат на Ромите.

Прво, земјата домаќин презела значителни чекори за создавање на институции, стратегии и законодавство за исполнување на меѓународните обврски и за решавање на проблемите на ромската заедница. Сепак, поради слабата координација, ограничениот капацитет на институциите и чинителите, и неадекватното финансирање, постои неусогласеност помеѓу посветеноста и праксата.

Второ, подобрувањето во социо-економските димензии по усвојувањето на Акциониот план на ОБСЕ е незначително: циклусот на сиромаштија не е прекинат. Потребно е да се вложат поголеми напори и да се креираат сеопфатни политики за социјална инклузија и намалување на сиромаштијата. Поради ова, поголемо внимание треба да се посвети на теренските активности и да се примени пристапот од дното нагоре, кои досега во голема мера беа запоставени од страна на институциите. Нагласокот треба да е на активностите за зголемување на свесноста кај ромската заедница со цел таа да се оспособи да земе учество во општествениот и економскиот живот, и да придонесе за позитивни и одржливи промени.

Трето, механизмите за мониторинг и евалуација се недоволни, најмногу поради немање на службени податоци, систематско мапирање и оценка на потребите на локално ниво, како и поради немање институционализирана комуникација помеѓу засегнатите страни. Овие механизми треба да се зајакнат, и да се изработат политики кои ќе ги одразуваат потребите на ромските заедници низ земјата.

Анализата на спроведувањето на Акциониот план на ОБСЕ ги истакнува факторите кои го потпомагаат или го попречуваат напредокот во состојбата на ромското население во земјата домаќин. Земајќи го ова предвид, како и недостатоците идентификувани во исполнувањето на Акциониот план, дадени се препораки за идни активности. Тие може да

се од корист на државните институции и на сите други засегнати страни при креирањето политики и пристапи кои се специфични за земјата, кои видливо може да ја подобрат состојбата на ромската заедница во земјата и ќе придонесат за нејзино ефективно вклучување во општеството.

I. ВОВЕД

Акционен план за подобрување на состојбата на Ромите и Синтите во областа на дејствување на ОБСЕ (2003)

Уште од своите почетоци, Организацијата за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ) ја согледа важноста на инклузивните општества за одржување на мирот и безбедноста во областа на дејствување. Човечките димензии на безбедноста, прифатени од ОБСЕ, се развиваат при обидите на земјите учеснички да ги промовираат еднаквите можности и зајакнувањето на маргинализираните групи, а во исто време да се борат против социјалната ексклузија (општествената исклученост) и сиромаштијата. При појавата на овие размислувања, Канцеларијата за демократски институции и човекови права (ODIHR), институцијата на ОБСЕ за човекови димензии, го прифати предизвикот и презеде одговорност да посвети посебно внимание на прашањето на Ромите и Синтите.

За значително вклучување на состојбата на Ромите и Синтите во агендата на организацијата придонесе формирањето на Референтна канцеларија за прашања за Ромите и Синтите (CPRSI) во 1994 и усвојувањето на Акциониот план од Советот на министри во Мастрихт (2003). Одлуката на Советот на министри од Хелсинки (MC.DEC6/08) и таа од Атина (MC.DEC8/09) покажуваат постојан ангажман за ова прашање во текот на 2008 и 2009. Целта на овие одлуки е зголемување на напорите на ОБСЕ за спроведување на Акциониот план и постигнување на трајна интеграција на Ромите и Синтите. Овие документи покажуваат дека земјите учеснички се свесни за потребата од сеопфатни, координирани и итни акции за подобрување на состојбата на Ромите и Синтите во Европа.

Со цел „Ромите и Синтите да имаат целосно и еднакво учество во нашите општества, и да се искорени дискриминацијата против нив“, Акциониот план на ОБСЕ им нуди на земјите учеснички јасен приказ на активностите кои се препорачуваат за подобрување на состојбата на заедниците на Ромите и Синтите во рамките на нивните граници.

Содржината на Акциониот план произлегува од свесноста дека Ромите и Синтите се меѓу најсиромашните и најмаргилизираните групи во областа на дејствување на ОБСЕ. Тие често се жртви на дискриминација и злоупотреба на нивните човечки права, немаат пристап до услуги и можности, често се под влијание на ограниченото познавање на сопствените права и ретко се вклучуваат во политичкиот живот и во креирањето на политиките.

ОБСЕ препознава дека меѓусебната поврзаност на таквите состојби бара сеопфатни и координирани активности низ широк спектар на димензии. Признавајќи дека Ромите треба активно да се вклучени во креирањето и спроведувањето на политиките кои ги засегаат, Акциониот план започнува со препораката националните политики и соодветните стратегиите да бидат „за Ромите, со Ромите“ (Поглавје II). Потоа предлага активности за „борба против расизмот и дискриминацијата“ (Поглавје III), покривајќи прашања од законодавството и спроведувањето на законите, па се до полицијата и медиумите. Искоренувањето на дискриминацијата и обезбедување почитување на човековите права на Ромите и Синтите се важни предуслови за подобрување на нивото на инклузија и зголемување на моќта на овие народи во општеството. Само на тој начин мерките чија цел е борба против социјалната ексклузија и прекинување на циклусот на сиромаштија можат да го постигнат својот целосен потенцијал. „Решавањето на социо-економските прашања“ (Поглавје IV) е важен чекор за интеграција на Ромите во општествата на земјите учеснички.

Според препораките на Акциониот план, за да се постигне ова, потребни се активности во подрачјето на домувањето, вработувањето и здравствената заштита. Акциониот план во однос на пристапот до услугите и можностите за Ромите ги содржи препораките за „подобрување на пристапот до образование“ (Поглавје V). Квалитетното образование во главните образовни текови би им овозможило на ранливите групи, како Ромите, да ги надминат пречките за нивното „учество во јавниот и политичкиот живот“ (Поглавје VI). Поради регионалните хуманитарни кризи, како онаа која се случи во Западниот Балкан во 1990-те и грижата за внатрешно раселените лица дадени се препораки за „Ромите и Синтите во време на кризни и пост-кризни ситуации“ (Поглавје VII).

Институциите на ОБСЕ и теренските мисии може да понудат значителна помош за исполнување на целите на Акциониот план што се гледа и во конкретните препораки насочени кон нив. Како што е предвидено и во Акциониот план, клучни области во кои треба да учествуваат и институциите на ОБСЕ се обезбедување помош за земјите учеснички, олеснување на соработката и размената на добрите практики, координирање на напорите со другите меѓународни чинители и оценување на спроведувањето.

Извештај за состојбата во однос на спроведувањето на „Акциониот план за подобрување на состојбата на Ромите и Синтите во областа на дејствување на ОБСЕ“ во земјата домаќин на Набљудувачката мисија на ОБСЕ во Скопје

Во согласност со Поглавјето X од Акциониот план „Спроведување: преглед и оценка“ (препорака 137), и MC.DEC8/09 (точка 6), Набљудувачката мисија на ОБСЕ во Скопје (СММС) го иницираше изготвувањето на Извештајот за состојбата во однос на спроведувањето на Акциониот план во земјата домаќин. При ова, со цел поефективен пристап кон клучните прашања, потребно е приспособување на спроведувањето на Акциониот план кон единствената ситуација во една земја учесничка како и кон специфичните потреби на ромските заедници. Мисијата на ОБСЕ, во тесна соработка со државните институции, реагираше во согласност со својот мандат и го поддржа спроведувањето на Охридскиот рамковен договор, кој се однесува на немнозинските заедници во земјата, вклучително и Ромите.

Оваа иницијатива добива уште поголемо значење поради се поголема загриженост во ЕУ во врска со миграцијата и интеграцијата на Ромите и Синтите. Политиките за подобрување на состојбата на Ромите во нивните матични земји се уште позначајни поради неодамнешните настани во ЕУ, честите манифестации на расизам и ксенофобија и ефектите врз миграцијата кои ги предизвикаа минатите рунди на проширување на ЕУ.

Посебно внимание заслужува земјата домаќин, како земја од која потекнуваат голем број Роми емигранти. Таа е дом на 53,879 Роми,¹ и на Ромите им додели статус на *уставотворен народ* во сопствениот Устав. Треба да се има предвид дека поради конкретната ситуација на земјата домаќин на Набљудувачката мисија на ОБСЕ, извештајот се фокусира исклучиво на ромската заедница и покрај тоа што во Акциониот план се споменуваат „Ромите и Синтите“. Во земјата домаќин нема присутни Синти.

¹ Проценките варираат помеѓу службената бројка од 53,879 (од пописот во 2002 година) и 80,000-250,000 според изворите на Советот на Европа.
http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/archive/documentation/strategies/statistiques_en.asp (информации од 2 декември 2010).

Земјата домаќин често е добар пример за интеграција на Ромите во општеството, и покрај неколку слабости во спроведувањето на политиките насочени кон Ромите и се уште тешката состојба на Ромите. Земјата има поднесено барање за членство во ЕУ, кое ќе следи по сегашниот статус на земја кандидат, и соодветно на ова прашањето на вклучувањето на Ромите треба да се стави на врвот на политичката агенда кај домашните и кај меѓународните чинители.

При оценување на сегашната состојба и утврдување на проблемите кои се надминати, овој извештај има три цели. Прво, да ја поддржи земјата домаќин за подобро креирање и спроведувањето на националните политики. Со оглед на слабите механизми за мониторинг и евалуација во земјата, ова е од особена важност. Второ, Извештајот за состојбата ќе биде корисен и за Набљудувачката мисија на ОБСЕ и другите меѓународни институции. Ќе им помогне во идентификација на недостатоците и приоритетите во спроведувањето на политиките за Ромите, и ќе помогне во планирањето на идните активности. И на крај, овој извештај за состојбата изготвен конкретно за земјата домаќин, првиот од ваков вид, може да стимулира размена на добри практики во регионот на Југоисточна Европа.

Методологија

Извештајот е резултат на четиримесечни примарни и секундарни истражувања направени во земјата кон крајот на 2010. Одржани се значителен број состаноци за прибирање на информации, со сите поважни засегнати страни во земјата. Се одржаа состаноци со владини и државни претставници, меѓународни организации, граѓански организации и експерти, кои го дадоа своето мислење и искуства во однос на креирањето, спроведувањето и резултатите од политиките и проектите кои ги засегаат Ромите. Иако за време на интервјуата со отворени прашања не се следеше строг формат, учесниците ги опишаа активностите на секоја засегната страна, дадоа мислење за пречките и успехите, за трендовите кои се јавиле по усвојувањето на Акциониот план на ОБСЕ, како и за нивните идните ангажмани.

Користената методологија за истражување обезбеди четворократна предност. Прво, се избегна собирање на објавени податоци и информации. Најголемиот дел од интервјуираните лица ги споделија со нас податоците и на наше барање доставија и дополнителни детали. Второ, лицата директно вклучени во решавањето на ромските прашања ги искажаа своите впечатоци и аналитичките мислења, што овозможи длабоко разбирање на сложената природа на прашањата и резултатите од политиките, низ призмата на главните чинители. Трето, сеопфатното испитување, преку кое се дојде до мислењата на засегнатите страни, овозможи непристрасен и сеопфатен увид во состојбата на теренот. Од сево ова произлегоа препораки за идентификација на реалистични сценарија и можни синергии помеѓу чинителите. И на крајот, квалитативното истражување помогна да се разгледаат неколку специфични прашања во Акциониот план на ОБСЕ.

Дополнителен ефект се постигна и со директното вклучување на најголемиот број засегнати страни во земјата: информациите за Акциониот план на ОБСЕ се пренесоа до државните институции и до граѓанските организации.

Сепак, при истражувањето не се ослонивме само на примарните извори. Опсегот на ова испитување беше збогатен и со секундарните извори. Од канцеларија беа истражени официјалните документи, извештаи и публикации на локални и странски институции и

експерти. Тие беа основни ресурси за анализирање на политиките кои се однесуваат на Ромите, и за согледување на сегашните и минатите животни услови на оваа заедница.

Со квалитативна анализа на информациите собрани на овој начин се доби увид во состојбата на Ромите во земјата домаќин, во политиките и проектите насочени кон Ромите, како и во состојбата со спроведувањето на препораките содржани во Акциониот план на ОБСЕ. Двете нивоа на анализа се испреплетени: неизбежно, спроведувањето на препораките на Акциониот план на ОБСЕ продолжува исто така и преку исполнување на државните политики изработени во согласност со меѓународните обврски. Поради ова, Извештајот за состојбата го претставува степенот на исполнување на конкретните препораки дадени во 2003, а во исто време содржи и оценка на активностите на државните и недржавните чинители.

Овој Извештај, иако е сеопфатен и детален, во никој случај не претставува целосен приказ на состојбата на ромската заедница во земјата. Опсегот на оваа анализа беше ограничен поради недостигот на службени податоци и поради прецизниот фокус на истражувањето, лоциран на документот на ОБСЕ. Сепак, овој документ ги зема предвид впечатоците и работата на сите засегнати страни и содржи преглед, заснован на информации, за состојбата и напредокот во неколку димензии кои ги засегаат Ромите во земјата домаќин.

II. КАДЕ Е ЗЕМЈАТА СЕГА?

Напредок по усвојувањето на Акциониот план на ОБСЕ

Позитивен пресврт во креирањето на политиките за Ромите во земјата домаќин се случи по усвојувањето на Акциониот план на ОБСЕ (АП), кон крајот на 2003 година. Значителен напредок се постигна во однос на креирањето стратегии и формирање на институции. По ова следеше период на позитивен развој во однос на законодавството. Потребната рамка за успешно креирање и спроведување на политиките за Ромите се создаде, усогласена со барањата на MC.DEC6/08. Ова ја покажува посветеноста на државата, прашањето за Ромите да го одржи на политичката агенда.

Сепак, тешко е да се види напредок во реалната состојба на Ромското население во земјата. Денес при крајот на деценијата, веќе не постои првичниот позитивен момент, а постои и значителна неусогласеност помеѓу усвојувањето на политиките и нивното спроведување. Сегашната состојба е состојба на застој, иако условите се зрели за успешна ревитализација на интересите и на конкретните активности.

Усвојување на стратегии

Земјата домаќин, во согласност со препораката 4 од АП, изработи сеопфатна и добро подготвена *Стратегија за Ромите во Република Македонија* (декември, 2004 година), која и денес е извор на инспирација за политиките кои се однесуваат на Ромите. Земјата, во согласност со меѓународните обврски, преземени на регионално ниво, формираше сеопфатна работна група за подготовка на детален *Акционен план за Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015*.² Тој беше усвоен во 2005 година, ревидиран во 2008 и повторно усвоен во 2009 година. Не се занемарија и останатите прашања поврзани со оваа тематика, како родовите прашања, што беше и препорака на Акциониот план (препорака б). *Акциониот план за унапредување на општествената положба на Ромките во РМ* се усвои во 2008, и истиот треба да се ревидира во 2011.

19 општини потпишаа Меморандуми за разбирање со централните институции, по процесот на децентрализација, со што презедоа одговорност за спроведување на акционите планови за Декадата на Ромите. Неколку општини, исто така, во моментов изготвуваат локални Акциони планови. Сепак, спроведувањето на овие сеопфатни и амбициозни планови, е ограничено. Извештајот за Декадата оценува дека се спроведени само 8% од предвидените активности.³

Формирање на институции

По усвојувањето на Акциониот План на ОБСЕ, формирани се институции со надлежности како промовирање, изготвување и спроведување на политики насочени кон Ромите. Одделението за спроведување на Стратегијата за Декадата и Националната стратегија,⁴ е формирано во Министерството за труд и социјална политика, кое заедно со осумте Ромски информативни центри во земјата обезбедува основни услуги и информации за ромското население.

² Понатаму во текстот: “Декадата на Ромите” или “Декадата”.

³ Иницијатива за општествени промени, Извештај за имплементација на Декадата на Ромите во Македонија 2010, стр. 89.

⁴ Понатаму во текстот: “Одделението”.

Работната група која ги изготвуваше Акционите планови за Декадата се институционализираше како *Национално координативно тело за спроведување на Националната стратегија и Акционите планови за Декадата*. Во ова тело членуваат претставници на Ромите, државни службеници, функционери од министерствата и претставници на граѓанското општество и тоа редовно и успешно се среќаваше во 2007 година. Претседавачот и некои од членовите се сменија во последните неколку години. Телото се состана само два пати во 2008 и 2009 година и од тогаш се нема сретнато.

Позицијата на Министер без ресор одговорен за ромски прашања се создаде по парламентарните избори во 2008 година. Министерот Неждет Мустафа е на таа позиција во моментот, и има четиричлен кабинет. Функцијата на министер во Владата нуди непроценлива можност постојано да се иницира прашањето за Ромите пред Владата. Институциите кои работат на ромските прашања се недоволно координирани. Координацијата не е доволно институционализирана и врз неа влијаат спротивните ставови на членовите на ромската заедница, што спречува плоден дијалог.

Државен буџет

Спроведувањето на политиките насочени кон Ромите значително е подобро со воведувањето на наменски буџетски линии во релевантните министерства (Министерство за труд и социјална политика, Министерство за транспорт и врски, Министерство за образование и наука, Министерство за здравство и Министерство за култура). На овој начин се доби појасна слика за врската помеѓу средствата и проектите. Средствата алоцирани за спроведување на Акционите планови за 2010 претставуваат околу 0.014% од вкупниот буџет на државата, иако истите се зголемуваат од средината на 2000-те. Во зависност од изворот, државниот буџет за Ромите во 2010 бил помеѓу 335,610 и 390,000 евра.⁵ Во одредени случаи дури и алоцираниот буџет не се искористува поради пречки поврзани со имплементацијата, како што беше случајот со Министерството за здравство во 2009.

Усвојување на национално законодавство

Во однос на усвојување на законодавството со кое се регулираат ромските прашања постигнат е значителен напредок. Законот против дискриминација, Законот за бесплатна правна помош, дополнувањата на Законот за здравствено осигурување и различни закони во врска со образованието се некои од релевантни закони усвоени по донесувањето на Акциониот план на ОБСЕ. Нивното спроведување и ефективност се слаби. Процедурите за усвојување и донесување на законите можат да бидат долги, како што е случај со Законот против дискриминација и Законот за легализација на дивоградбите (кои се во фаза на подготовка уште од 2007 година).

Напредок во политиките и практиката

Анализата на спроведувањето на Акциониот план на ОБСЕ, дадена подолу, содржи прецизни индикатори преку кои може да се утврди сегашниот статус на политиките и проектите поврзани со Ромите и нивното влијание. Неколку трендови можат јасно да се забележат.

⁵ Пониската бројка е преземена од Извештајот за имплементација на Декадата за вклучување на Ромите за РМ 2010 (стр. 91), како извор го наведуваат Сл. Весник на РМ. Повисоката бројка е од Одделението за спроведување на Декадата, МТСП.

Прво, тешко може да се дојде до цврсти податоци во однос на напредокот во полето на дискриминацијата, вработувањето, здравството и образованието. Податоците не се достапни, а тешко се гледаат и механизмите за мониторинг и евалуација во сите области кои се дел од Акциониот план. Во однос на собирањето податоци и механизмите за оценка не е регистриран значителен напредок.⁶

Второ, најголем конзистентен напредок постои во областа на образованието. Препораките 69 и 75 од Акциониот план во однос на еднаквите можности и пристапот до главните текови на образованието, и препораките од Одлуките на Советот на министри 6/08 и 8/09 главно се спроведуваат преку предучилишни образовни програми. Програмите за задржување на децата Роми во училиштата не се толку ефективни и сеопфатни, а иницијативите за подигање на свеста чија целна група се родителите се спорадични и се ослоноваат на граѓанските организации. Се уште под оптималното ниво е и промовирањето на мултикултурализмот и заедничкото почитување во училиштата, кои генерално се проблематични во земјата домаќин. Евидентни се и слабостите во исполнувањето на препораките 71, 72, 73 и 76 од Акциониот план, иако постојат иницијативи за нивно спроведување, како на пример воведувањето на изборен предмет *Ромски јазик и култура* во основните училишта, кој е на располагање за ограничен број на Ромски деца. Значајно е што постоењето на институции на *de facto* сегрегација во образованието се признава.⁷

Трето, напредокот во социо-економскиот живот на ромското население, по усвојувањето на Акциониот план на ОБСЕ, е крајно ограничен. Големата невработеност (73% според неофицијалните проценки),⁸ води до несигурно домување и нестабилни услови за живот, што пак води до слабо здравје и слаба посетеност на училиштата, што сето покажува дека циклусот на сиромаштијата се уште е активен. Најранливата група во општеството се уште е ромското население.

Одреден напредок во регистрацијата и обезбедувањето на лични документи за Ромите беше постигнат со плодна соработка помеѓу меѓународните чинители и државните институции. Покрај знаците за исполнување на препораките 48, 49, 95 и 96 (во согласност со Охридскиот рамковен договор) се уште не се видливи ефектите од инклузијата на Ромите при јавното вработување. Ромите имаат малку придобивки од зголемената политичка инклузија и консултативните механизми, иако веќе имаат демократски избрани претставници на локално и на национално ниво. Ромите генерално сметаат дека нивните претставници не ги претставуваат ефикасно правата и потребите на Ромите. Како последица на ова, се јавува голема поделба помеѓу заедницата и нивните претставници, која расте до ниво на разочарување.

⁶ Види Институт Отворено Општество, “Нема податоци – нема напредок, прибирање на податоци во земјите учеснички во Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015”, јуни 2010.

⁷ Реџеп Али Купи, Директор на Дирекцијата за развој и промоција на образованието на јазиците на заедниците, Министерство за образование, интервенција на Конференцијата за лансирање на Извештајот за имплементирање на Декадата на Ромите во РМ 2010, 22 октомври 2010.

⁸ Извештај на Институтот отворено општество, “Нема податоци – нема напредок, прибирање на податоци во земјите учеснички во Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015”, јуни 2010, стр. 40.

Сегашна состојба во однос на спроведувањето

Поглавје III од Акциониот план – Борба против расизмот и дискриминацијата

Formatted: Macedonian
(FYROM)

Законодавство и спроведување на законите

7) Да се размисли за ратификување на релевантните меѓународни спогодби што е можно поскоро, доколку тоа веќе не го сториле, меѓу другото, Меѓународната Конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација.

Меѓународната законодавна рамка за борба против расната дискриминација постои во земјата домаќин. Земјата домаќин пристапила кон *Меѓународната Конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација*,⁹ и исто така редовно испраќа поднесоци до релевантниот Комитет. Оваа година се очекува да се испрати следниот поднесок.

По сукцесијата од поранешна Југославија во 1994 година, усвоени се неколку релевантни меѓународни спогодби вклучително и *Декларацијата на ОН за човековите права*, *Меѓународната повелба за граѓанските и политичките права*, и *Меѓународната повелба за економските, општествените и културните права*. Земјата домаќин исто така ја ратификуваше и *Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства* (1 февруари 1998), *Европската конвенција за заштита на човековите права и основните слободи* (10 април 1997), и *Протокол 12* кој се однесува на дискриминацијата (1 април 2005).

8) Да се усвои и имплементира ефективно законодавство против дискриминација за борба против расната и етничката дискриминација на сите полиња, меѓу другото, пристап до домување, државјанство и право на престој, образование, вработување, здравствени и социјални услуги. Да вклучат претставници на Ромите и Синтите во процесите на креирање, имплементација и евалуација.

Собранието на земјата домаќин, по неколку години интензивно дебатирање во врска со содржината и подготовката на законот против дискриминација, во април 2010, го усвои *Законот за спречување и заштита од дискриминација*.¹⁰ Тој ќе стапи на сила на 1 јануари 2011, кога ќе се формира и Комисијата за заштита од дискриминација¹¹. Спроведувањето на законодавството против дискриминацијата во пракса и неговите ефекти допрва треба да се утврдат, иако самиот закон претставува реакција на меѓународните препораки на ОБСЕ, ЕУ¹² и Комитетот на ОН за елиминација на расната дискриминација. Некои од соговорниците изразија сомнежи во врска со успехот во спроведувањето на таквото законодавство, во однос на пристапот на Ромите до информациите за нивните права и процедурите кои ги штитат, како и во однос на работата на Комисијата која наскоро ќе се формира.¹³

⁹ Земјата домаќин стана потписничка на Меѓународната Конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација преку сукцесија, а не преку ратификација, на 18 јануари 1994.

¹⁰ Понатаму во текстот: “Законот” или “Законот против дискриминација”.

¹¹ Понатаму во текстот: “Комисијата”.

¹² Комисија на Европските заедници, Поранешна Југословенска Република Македонија 2009 Извештај за напредокот, 2009, стр. 18.

¹³ Интервјуа со: Александра Бојациева, Иницијатива за општествени промени, 24 септември 2010; Гордана Несторовска, Македонски Хелсиншки Комитет, 28 септември 2010; Мирјана Најчевска, Институт за социолошки, политички и правосудни истражувања, 6 октомври 2010.

Законот има за цел спречување и заштита од дискриминацијата и тој експлицитно е применлив во сите подрачја, почнувајќи од домувањето, образованието и вработувањето, па се до здравствените и социјалните услуги. Сепак, во законот не се споменува државјанството и правото на престој.

Бројни граѓански организации кои работат на заштита и промоција на човековите и малцинските права (Македонски хелсиншки комитет, Иницијатива за општествени промени, Центарот за човекови права и решавање на конфликти, Алијанса Македонија без дискриминација) учествуваа во долгата дебата која претходеше на усвојувањето на Законот. Меѓународните организации, вклучително и ОБСЕ, кои работеа во согласност со преп. 20 од Акциониот план, помогнаа во процесот на изготвување на законот.

Дали граѓанските организации кои работат на човековите права и претставниците на Ромите редовно се вклучени во процесот на оценување ќе се види штом ќе започне спроведувањето на законот. Ромите можат да се вклучат во процесот на оценување преку избирање на Ром за член во Комисијата, доколку се најде квалификуван кандидат.

9) Законодавството против дискриминацијата треба да обезбеди:

a. Зabrana и на директна и на индиректна расна дискриминација.

Законот против дискриминација, во членот 3, забранува „директна или индиректна дискриминација, повикување или поттикнување на дискриминација и помагање на акти на дискриминација“ и тоа врз неколку основи, меѓу другото и расата, припадноста на маргинализирани групи и етничка припадност.

b. Наметнување ефективни, пропорционални и разубедувачки мерки за дискриминирачки дела или практики.

Законот содржи прекршочни одредби, кои одредуваат финансиски санкции за извршување, помагање или охрабрување на дискриминаторски практики или акти; нарушување на дигнитетот на лицето, малтретирање или дискриминација на лица со ментална или телесна попреченост; недостиг на податоци или забрана за пристап до документите кои произлегуваат од работата на Комисијата (Чл. 37-40). Други закони кои ги регулираат конкретните области (образование, работни односи, здравство итн.) исто така ги санкционираат дискриминаторските практики, како и Кривичниот законик. Тој предвидува санкции, вклучително и затворски казни за следните дела: „прекршување на еднаквоста на граѓаните“ (чл. 137), „навреда преку компјутерски систем на членовите на расна, религиозна, етничка основа, како и врз основа на бојата на кожата“ (чл. 173, став 2), „поттикнување на национална, расна и религиозна омраза, несогласување и нетолеранција“ (чл. 319), „ширење на расистички и ксенофобски материјали преку компјутерскиот систем“ (чл. 394-г), и „расна и друга дискриминација“ (чл. 417).

Иако се предвидени санкции за дискриминаторски акти или практики, тешко е да се утврди нивната ефективност како разубедувачки механизми. Од една страна, обесхрабрувачкиот ефект на санкциите предвидени во новиот закон ќе може да се види дури по стапувањето на сила во јануари 2011 година. Од друга страна, тешко може да се оцени ефективноста на санкциите предвидени во други закони (Кривичниот законик, Законите за образование, Законот за работни односи итн.). Иако ретко се пријавуваат, истражуваат и санкционираат случаи на дискриминација, граѓанските организации сметаат

дека дискриминацијата во земјата домаќин постои,¹⁴ дури и во области каде националното законодавство би требало да обезбеди заштита.

Комитетот на ОН за елиминација на расната дискриминација известува дека не се санкционираат прекршителите кои го користат говорот на омразата во медиумите.¹⁵ Во ситуација кога законот се занемарува и Ромите имаат ограничен пристап до правните процедури за барање на своите права, останува сомнежот дали санкциите предвидени во новиот закон ќе бидат ефективни и ќе ги обесхрабруваат таквите акти. За да се постигне ова, земјата домаќин треба да покаже силна политичка волја да го спроведе законодавството, да го искористи моментот создаден со донесувањето на Законот против дискриминација и да сигнализира прекин на минатите практики во однос на прашањата поврзани со дискриминацијата.

c. Наметнување на построги казни за расно мотивирани кривични дела извршени од приватни лица и од јавни личности.

Кривичниот законик предвидува посериозни казни за расно мотивирани кривични дела. Со дополнувањето на Кривичниот законик направено во септември 2009, се вовеле клаузула со отежнувачки околности за кривичните дела мотивирани од омраза.¹⁶ Една од основите за вакви дела предвидени во законот е националното потекло и / или расата (Чл. 39 (5)).

Под законот еднакво подлежат физички и правни лица, и на тој начин, тој ги опфаќа и приватните лица и јавните функционери.

d. Еднаков пристап до ефективни мерки (правни, административни, процедури за помирување или посредување).

Постоенето на еднаков пристап до мерките за наводните жртви на дискриминација подразбира да нема пречки за граѓаните во пристапот до инструментите кои постојат за да ги штитат нивните права. Не постојат законодавни пречки за пристапот до ваквите мерки. Постои правна рамка за еднаков пристап до ефективните мерки.

Треба да се види какво ќе биде спроведувањето на законот во пракса. Постојат три главни причини кои може да го спречат пристапот до овие мерки и на кои треба да им се обрне посебно внимание. Прво, да се обезбеди свесност кај Ромите за концептот на дискриминација, за граѓанските права и за мерките кои им се на располагање кога наидуваат на дискриминаторски практики. Овие информации треба да се пренесат до Ромите преку ефективни мерки. Правниот експерт, во Извештајот изготвен за Набљудувачката мисија на ОБСЕ, заклучува дека Ромските информативни центри треба да бидат поактивни во врска со дистрибуцијата на информации.¹⁷ Тие треба да ги информираат Ромите за нивните права во согласност со Законот против дискриминација и да им даде основна помош и совет за тоа

¹⁴ Стејт Департамент на САД, “2009 Извештај за човековите права: Македонија”, 11 март 2010.

<http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2009/eur/136044.htm>. (Пристапено на 16 септември 2010).

¹⁵ ОНСНР на ОН, “Заклучни забелешки – Разгледување на извештаите кои се поднесуваат од земјите членки во согласност со член 9 од Конвенцијата: Поранешна Југословенска Република Македонија, CERD/C/MKD/CO/7”, 13 јуни 2007, стр. 55.

¹⁶ Закон за измени и дополнувања на Кривичниот закон, Сл. Весник бр. 114, 14 септември 2009.

¹⁷ Дон Бисон, Оценка на капацитетите на Центрите за информирање на Ромите да пружат бесплатна правна помош за ромската заедница, октомври 2010.

прашање. Второ, трошоците кои произлегуваат од употребата на правните мерки можат да го спречат пристапот на Ромите до нив. Иако поднесоците до Комисијата ќе бидат бесплатни, скриените трошоци (на пр. транспорт, собирање на докази) може да претставуваат пречки за пристап до мерките за сиромашните граѓани. Законот за бесплатна правна помош не ги покрива правните трошоци за сиромашните граѓани. Трето, бидејќи Комисијата ќе работи во Скопје, далечината од главниот град исто така може да го спречи пристапот до мерките.

Ефективноста на мерките најдобро ќе се согледа кога Комисијата ќе почне да ги разгледува првите случаи за дискриминација. Законот предвидува препораките на Комисијата да се обврзувачки.

10) Треба да се обезбеди дека националното законодавство забранува секаков вид на дискриминаторски активности и дека сите случаи на наводна дискриминација се детално и објективно истражени.

Сите видови на дискриминаторски активности се забранети со националното законодавство. Физичките и правните лица подлежат на законот во однос на случаите на дискриминација, без оглед дали станува збор за јавната или за приватната сфера. Покрај ова, законот ги предвидува сите видови на дискриминација: директна или индиректна дискриминација (соодветно дефинирани во член 6), малтретирање и понижувачки третман (член 7), повикување на или поттикнување на дискриминација (член 8-а), дискриминација на лица со ментална и телесна попреченост (член 8-б) и дискриминација во обезбедувањето на добрата и услугите (член 8-в).

Комисијата, која своите активности треба да ги започне во Јануари 2011 година, ќе биде надлежна за истражување на наводните случаи на дискриминација. Потребно е Собранието да назначи професионални и независни членови во Комисијата со цел да се обезбеди сеопфатна и објективна истрага. Потоа, Комисијата, судиите и јавните обвинители треба да бидат соодветно обучени во полето на законодавството против дискриминацијата. Академијата за обука на судии и јавни обвинители до сега не била задолжена за обезбедување на обука за новиот закон.¹⁸ Трето, со цел Комисијата да го извршува својот мандат и темелно да ги истражи наводните случаи на дискриминација потребно е да се алоцираат потребните ресурси. На крајот, законот предвидува Комисијата да биде проактивна во иницирање на истрагите и постапките и да ги истражи *сите* наводни случаи на дискриминација.

Законот предвидува истрагите да се темелни, објективни и навремени: случаите кои ќе се изнесат пред судот ќе се третираат по „итна постапка“ (Закон против дискриминација, член 29). Сепак, законот не ги дефинира елементите на принципот на „итна постапка“. Во законот се истакнува потребата за итно решавање на споровите кога се закажуваат рочиштата, но пократките рокови не се експлицитно наведени. Од тие причини, ќе се применуваат општите рокови кои се предвидени во Законот за парнична постапка.¹⁹

¹⁸ Интервју со Анета Арнаудова, Директор на Академијата за обука на судии и јавни обвинители, 14 октомври, 2009.

¹⁹ Треба да се евидентира дека процедурата за заштита од дискриминација има неколку специфичности во споредба со редовната граѓанска процедура. Тие се: локалните надлежности, товарот на докажувањето (кое не е одговорност на тужителот, туку на тужениот), карактерот на постапката и на тужбата, учеството на трети

11) Да создаде, каде што одговара, специјализирани институции за да се обезбеди спроведување на таквото законодавство, како и домашни механизми за редовно и транспарентно следење и известување за постигнатиот напредок во спроведувањето. Да се охрабри учество на претставници на Ромите и Синтите во таквите тела, чија работа треба да биде достапна за јавноста.

Посебната институција, предвидена во законот, е Комисијата, која е надлежна за заштита од дискриминација и за спроведување на законот против дискриминација. Комисијата има широк спектар на надлежности, кои може да се категоризираат на следниот начин: постапки по жалби, помош и поддршка на жртвите при конкретни случаи на дискриминација; надлежности за промоција и советување; истражувачки и аналитички активности.

Законот предвидува Комисијата еднаш годишно да достави извештај за својата работа до Собранието на Република Македонија.²⁰ Иако релевантните механизми за мониторинг ќе можат да се оценат кога ќе почне практичната примена на овој закон, од почетокот треба да се обезбеди редовна оценка на напредокот во спроведувањето на Законот.

Агенцијата за спроведување на правата на заедниците, формирана во 2008, може да учествува во следење на напредокот во борбата против дискриминацијата, односно за случаите на дискриминација кои ги засегаат заедниците застапени со помалку од 20% од населението (тука спаѓаат и Ромите). Сепак, Агенцијата не е доволно успешна во својата работа.

Според претставниците на граѓанското општество, потребно е во Комисијата да има и ромски претставник, под услов да се најде квалификуван кандидат. Потребно е да се воспостават и транспарентни механизми за оценување.

12) Да развие, каде е потребно, сеопфатни национални стратегии или акциони планови за подобрување на состојбата на Ромите и Синтите, кои вклучуваат специфични мерки за справување со дискриминацијата во сите животни сфери.

Националната Стратегија (Стратегија за Ромите во Република Македонија) и деталните Акциони планови (Акциони планови за Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015 и ревизиите од 2009)²¹, се изработени со цел подобрување на состојбата на ромската заедница. Во Националната стратегија, помеѓу останатите приоритети, вклучен е и приоритетот „заштита на човековите права и дискриминацијата“. Сепак во овие документи не се превидени специфични мерки за спречување и борба против дискриминацијата генерално во општеството.

Во некои општини, по иницијативите на граѓанските организации, исто така се изработени и локални Акциони планови (пр. Тетово, Куманово, Гостивар).

13) Редовно да ги оценува, особено на локално ниво, резултатите од овие стратегии и да ги вклучува заедниците на Ромите и Синтите во процесот на евалуација.

страни во спорот, можноста за поднесување на групна тужба и мерки за обезбедување пред почнувањето на постапката.

²⁰ Закон против дискриминација, член 19 (4).

²¹ Акционите планови се однесуваат на четири клучни области: образование, вработување, домување и здравство.

До сега не е направена редовна оценка на резултатите кои произлегуваат од споменатите документи. Граѓанските организации, без оглед дали се фокусираат на Ромските прашања или генерално на човековите права, вршат оценки за дискриминацијата која се однесува на Ромите, имајќи ги предвид државните обврски и документи. Изданијата на граѓанската организација Месечина, и Алијанса Македонија без дискриминација се евидентни примери за овие активности.

На почетокот на спроведувањето на новиот Закон против дискриминација, потребно е да се воведат систематизирани процеси за оценување, во кои ќе бидат вклучени сите засегнати страни. Таквите активности треба да се насочени кон откривање на постоечките стереотипи и предрасуди и на креирање стратегии и политики за нивно елиминирање.

14) Преку поттикнување на вистински дијалог или консултација или преку други советодавни средства, да се обиде да ги подобри односите меѓу Ромите и Синтите и другите граѓани, со цел да се промовира толеранцијата и да се надминат предрасудите и негативните стереотипи на двете страни.

Не постојат систематски механизми кои поттикнуваат дијалог и консултации помеѓу Ромите и другите граѓани во земјата домаќин. Исто така нема сеопфатни кампањи против предрасудите и стереотипите и медиумски активности кои ќе ја промовираат толеранцијата. Сепак, Одделението за еднакви можности во Министерството за труд и социјална политика, организираше кампања за промовирање на Законот против дискриминација, и во истата го опфати и прашањето на дискриминацијата против Ромите.

Сепак, треба да се истакна два позитивни факти. Прво, претставниците на Ромите учествуваат во дискусиите за политиките кои влијаат врз нивната заедница (на пр. при изготвување на Законот против дискриминација, Акционите планови за Декадата на Ромите итн.). Второ, граѓанските организации промовираат активности за поттикнување на дијалогот и заедничкото разбирање помеѓу Ромите и останатите граѓани. Такви активности се: работилниците организирани за државните службеници во локалните самоуправи во врска со дискриминацијата (Македонски хелсиншки комитет), обуката на студентите од Педагошкиот факултет за работа со малцинствата како Ромите (Набљудувачката мисија на ОБСЕ) и сличните активности, кои претставуваат први напори да се надминат предрасудите против Ромите.

15) Во согласност со државните и меѓународните стандарди за заштита на податоците, да ги документира сите видови и релевантни случаи на дискриминација со цел подобро да се оцени ситуацијата и да се одговори на потребите на Ромите и Синтите.

На самиот почеток на спроведувањето на Законот против дискриминација, не постои конзистентна база на податоци за сите случаи на дискриминација. До сега сите случаи кои се поврзани со дискриминирачки практики беа опфатени во правната рамка на различни други закони (Кривичниот законик, Законот за работни односи итн.), и зборот *дискриминација* ретко се употребуваше. Граѓаните недоволно го разбираат концептот и појавата на дискриминација, и немаат волја реално да ги оценат дискриминаторските практики против Ромите.

Комисијата, како дел од својата превентивни активности, би требало да ја оценува ситуацијата. Промотивните активности за зајакнување на информираноста на граѓаните во

врска со заштитата од дискриминација треба да се дел од стратешкиот пристап на Комисијата.

Се до сега, Народниот правобранител ги документираше случаите со дискриминација кои вклучуваа јавни институции. Дел од пријавите доаѓаат од граѓани кои одбиваат да дадат детали за својата етничка припадност или експлицитно да тврдат дека биле предмет на дискриминаторски практики. Во периодот помеѓу 2003 и 2010,²² 18 пријави за дискриминација биле поднесени од Роми, најчесто во врска со трудовото право и здравственото осигурување. Сепак, поради недоволните докази собрани од јавните обвинители или пак поради повлекувањето на подносителите, ниту еден од овие случаи не резултирал со судска одлука.

16) Да се обезбеди темелна и ефективна истрага за дела на насилство против Ромите и Синтите, особено во случаите каде постои основано сомневање дека истите биле расно мотивирани, а сторителите да бидат кривично гонети во согласност со домашниот закон и релевантните стандарди за човековите права.

Основата за истражување и казнување на расно мотивираните насилни кривични дела е предвидена во Кривичниот законик. Сеопфатен преглед на таквите случаи до сега не е направен и јавноста не е доволно запознаена со случаите на насилство против Ромите. Поради сево ова, тешко е да се оцени ефективностa на релевантните истраги.

Експертите и активистите за човекови права велат дека постапката за собирање на докази е предолга и дека истрагите на случаите за повреда на човековите права и дискриминација против Ромите се одвиваат пребавно. Поради ваквите примери, Ромите често, кога се жртви на расно мотивирано насилство, се откажуваат од барање на правдата. Институциите, иако не постојат многу индикатори за реално оценување на состојбата, сепак треба да се проактивни при иницирање и поттикнување на навремена и ефективна истрага на сите случаи на насилство кои се расно мотивирани.

Потребно е, во согласност со планот на ОБСЕ со десет точки за борба против кривичните дела поттикнати од омраза и подобрување на законодавните решенија, судските практики, откривањето и гонењето на насилните злосторства мотивирани од омраза, да се воспостави посебна статистичка база на податоци за ваквиот вид на кривични дела. Исто така, покрај инкриминацијата на делата, потребни се и дополнителни мерки и активности (на пр. едукацијата на полицајците и јавните обвинители, охрабрување на граѓаните да ги пријавуваат кривичните дела, заштита на жртвите итн.).

17) Да се обезбеди дека нема да постои неказливост за сторителите на дела на дискриминација или насилство, меѓу другото, преку преземање на навремени и ефективни истражни и казни мерки од страна на полицијата.

Ромите ретко поднесуваат поплаки против сторителите на дела кои биле сфатени како дискриминаторски или насилни. Правобранителот евидентирал случаи кога полицијата не презела никакви активности, а требала да направи нешто за да ги заштити граѓаните.²³ За конкретните случаи не постои индикација за етничката припадност на граѓаните. Европскиот суд за човекови права, во 2007 и 2008 година, во три случаи пресудил во полза

²² Податоците се обезбедени од Уранија Пировска, Канцеларија на Народен правобранител. Интервјуирана е на 27 септември 2010.

²³ Канцеларија на Народниот правобранител на РМ, “Годишен извештај 2009”, стр. 35.

на граѓаните Роми, а против државата.²⁴ Иако станува збор за настани кои се случиле скоро пред цела деценија, овие пресуди покажуваат дека делата на насилство против граѓаните Роми не биле адекватно истражени од страна на истражните органи.²⁵

18) Да го олесни пристапот до правдата за Ромите и Синтите преку мерки како што се правната помош и овозможување на информации на ромски јазик.

Ромите честопати немаат доволно финансиски средства за да ги бараат своите права преку правосудниот систем. Закон за бесплатна правна помош, усвоен неодамна, кој стапи на сила во јануари 2010, има за цел да обезбеди бесплатна основна правна помош за најранливите групи во општеството. Сепак, критериумите за квалификување за таква помош се толку строги што не е јасно кои се корисниците на истата. Граѓаните кои се сопственици на имот во вредност поголема од четири просечни плати немаат право на истата, иако тие може и да немаат средства да си ги дозволат правните трошоци. Покрај државните напори да се обезбеди бесплатна правна помош за Ромите, неколку граѓански организации нудат таква помош исто така. Меѓу нив е и граѓанската организација Здружение за ромски права, партнер на ОБСЕ во проектот кој обезбедува мобилна правна помош во источниот дел на земјата.

Сепак, за да се обезбеди пристап до правдата за Ромите не е доволна само бесплатната правна помош. Друг потребен предуслов е обезбедувањето информации во врска со нивните права, обврски и основните правни процедури. Граѓанските организации на Ромите и организациите за човекови права низ целата земја, заедно со ромските информативни центри,²⁶ честопати нудат основна помош во раните фази на правните постапки. Министерството за труд и социјална политика планира да го зајакне капацитетот на Ромските информативни центри во однос на правните и административните прашања. Со помош на Мисијата на ОБСЕ, ЕУ и Иницијативата за реформа на локалната власт и јавните служби, Министерството за труд и социјална политика размислува на кој начин основните правни услуги ќе им се гарантираат на Ромите, дали преку правна обука на постојните вработени во ромските информативни центри или преку вклучување на правници во овие институции.

19) Да ја земе предвид во сите мерки и програми, ситуацијата на жените Роми и Синти, кои често се жртви и на етничка дискриминација и половна дискриминација.

Министерството за труд и социјална политика, по усвојувањето на Законот за еднакви можности (2006) и формирањето на Одделението за еднакви можности, обрна одредено внимание и на повеќекратната дискриминација со која се соочуваат жените Роми. Акциониот план за унапредување на општествената положба на Ромките 2008-2010 (кој треба да се замени со нов документ во 2011) ги идентификува специфичните потреби на

²⁴ СЛУЧАЈОТ ЈАШАР ПРОТИВ ПОРАНЕШНА ЈУГОСЛОВЕНСКА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (апликација бр. 69908/01); СЛУЧАЈОТ СУЛЕЈМАНОВ ПРОТИВ ПОРАНЕШНА ЈУГОСЛОВЕНСКА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (Апликација бр. 69875/01); СЛУЧАЈОТ НА ЦЕЛАДИНОВ И ДРУГИ ПРОТИВ ПОРАНЕШНА ЈУГОСЛОВЕНСКА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА. Во сите овие случаи Судот едногласно пресудил дека имало прекршување на Член 3 од Европската конвенција за човекови права од страна на властите кои не извршиле ефективна истрага за наводите на апликантите за лош третман од полицијата.

²⁵ http://www.coe.int/t/DGHL/Monitoring/Execution/Themes/Roms/Roma_en.asp.

²⁶ Во земјата домаќин постојат осум ромски информативни центри. Тие се сместени најчесто во локалните граѓански организации и имаат по двајца вработени, кои ги плаќа МТСП. Министерството ги координира и ги следи нивните активности во обезбедувањето на услуги за Ромите.

Ромките во областите на вработувањето, здравството, образованието, политичкото учество, човековите права и дискриминацијата, кои се наведени како клучни приоритетни подрачја.

Сепак, мерките кои се предвидени во Акциониот план не се целосно реализирани поради недостигот на буџетски средства: реализирани се само два проекта кои се однесуваат на дискриминацијата против Ромките.²⁷ Прво, организирани се работилници за обука на обучувачи во однос на пристапот до институциите за заштита на правата на жените Ромки. Второ, Министерството за труд и социјална политика и UNIFEM објавија брошура чија цел е подигање на свеста за дискриминацијата против Ромките.

Државата, до сега, нема спроведено некоја конкретна програма насочена кон Ромите во однос на семејното насилство, трговијата со луѓе и другите прашања поврзани со родовите прашања. Граѓанските организации се активни во оваа област, главно преку иницијативи за подигање на свеста и обезбедување на помош за жените Роми.

Полиција

26) Развивање на политики кои промовираат свест меѓу институциите за спроведување на законот во врска со ситуацијата на Ромите и Синтите и кои се спротивни на предрасуди и на негативните стереотипи.

Главниот инструмент за подигање на свеста и борбата против предрасудите кај полицијата е директното ангажирање на полицијата во Ромската заедница, преку работилници, локалните совети за превенција и дискусии на тематските граѓански советодавни групи (со поддршка од Мисијата на ОБСЕ). Дополнителни и значајни начини за јакнење на свеста кај полицајците за ситуацијата на ромското население е обучување на полицијата за културата на Ромите. Министерството за внатрешни работи и Мисијата на ОБСЕ, од 2007 година, организирале *ad hoc* обука за преку 200 полицајци кои работат во подрачја населени со Роми, со цел адекватно да одговорат на безбедносните потреби на Ромската заедница.

Во овој контекст, Одделот на ОБСЕ за развој на полицијата, во 2011 година, планира да организира обука за прифаќање на различностите со цел да се зголеми свеста за предрасудите кај полицијата.

27) Развивање на програми за обуки за спречување на прекумерната употреба на сила и за промовирање на свест за и почитување на човековите права.

Наставните програми на Полициската академија содржат наставни предмети за човековите права и етиката во полициските практики. Покрај ова, Министерството за внатрешни работи и Одделот за развој на полицијата на ОБСЕ, од 2007 година, обезбедуваат обука за веќе вработени полицајци во однос на примената на Полицискиот етички кодекс.

Сепак, Извештајот за напредокот на ЕУ за 2010²⁸ и Годишниот извештај на Народниот правобранител за 2009²⁹, наведуваат дека полициската бруталност и прекумерната употреба

²⁷ Информации и податоци обезбедени од Мирдита Салиу, раководител на Одделението за еднакви можности, МТСП. Интервјуто е направено на 1 октомври 2010.

²⁸ Комисија на Европските заедници, “Поранешна Југословенска Република Македонија 2010 Извештај за напредокот”, страна 15.

на сила продолжуваат, особено против Ромите. Дневните весници и граѓанските организации, исто така, известуваат за несоодветно однесување на полицијата во ситуации во кои се присутни граѓани Роми. На пример, Во 2007 година, Дневник известува дека „стотици Роми питачи тврдат дека полицијата користела сила за да отстрани питач од граничниот премин Табановце“.³⁰ Граѓанската организација Арка, во својот годишен извештај за правата на Ромите, идентификувала 13 случаи кога полицијата ги прекршила правата на Ромите. Од нив, 8 вклучуваат употреба на прекумерна сила, вклучително и „нечовечки и брутален третман од полициските службеници кои нанеле тешки телесни повреди и психичко страдање на лицата кои биле лишени од слобода“.³¹ Останатите случаи се однесуваат на долги истраги и злоупотреба на сила.

Ромите, во 2009 година, поднеле 9 поплаки за работата на полицијата до Народниот правобранител, иако бројот можеби е повисок доколку се земат предвид граѓаните кои не сакале да ја кажат својата етничка припадност во постапката. Случаите се препраќаат до Секторот за внатрешна контрола и професионални стандарди во Министерството за внатрешни работи. Народниот правобранител утврдил дека постои ограничено подобрување во полициските процедури,³² кои, сепак, може да се подобрат со усвојување на Прирачник за стандардни оперативни процедури при прекумерна употреба на сила (особено кога се работи за употребата на оружје), што во моментов се разгледува како можност. Граѓанските организации за човекови права бараат подетални истраги и поголема независност на овој сектор, кој наводно, до сега има преземено само минимални активности против сторителите.³³

Набљудувачката мисија на ОБСЕ ќе организира регионална конференција за развојот на Секторот за внатрешна контрола и професионални стандарди, со цел да поттикне понатамошен развој во внатрешната контрола во полицијата и поврзаност на внатрешната контрола со механизмите за надворешен надзор.

28) Развивање на политики: (1) за подобрување на односите меѓу заедниците на Ромите и Синтите и полицијата, со цел да се спречи полициската злоупотреба и насилство против Ромите и Синтите; и (2) за подобрување на довербата на Ромите и Синтите во полицијата.

Бројни проекти се спроведени во последните години, кои имаат двојна цел: запознавање на полицијата со ромската заедница и нивните потреби, и истовремено градење на доверба кај ромското население во полицијата. Неколку работилници се одржаа за улогата на полицијата и однесувањето кон децата и генерално кон заедниците (на пр. денот на екологијата во Топана во 2006 година; посета на полициската станица во Гази Баба во 2005 година). Во 17 општини во 2010 година се одржаа дискусии организирани од Граѓанските советодавни групи и Локалните совети за превенција, а поддржани од ОБСЕ, во врска со прашањата релевантни за Ромската заедница (на пр. децата на улиците). Тоа се позитивни иницијативи за унапредување на општествената вклученост на Ромите и зголемување на свеста на полицијата за безбедносните прашања кои се специфични за

²⁹ Народен правобранител, “Годишен извештај 2009”, стр. 35.

³⁰ Дневник, “Кумановските Роми ја обвинуваат полицијата за бруталност”, 14 август 2007, стр. 13.

³¹ Арка Форум за правата на Ромите, “Ромски монитор – Состојбата со правата на Ромите во Македонија 2009-2010”, стр. 4.

³² Народен правобранител, “Годишен извештај 2009”, стр. 36.

³³ Арка Форум за правата на Ромите, “Ромски монитор – Состојбата со правата на Ромите во Македонија 2009-2010”, стр. 15.

Ромите. Сепак, Локалните совети за превенција и Граѓанските советодавни групи само делумно се познати за граѓаните. Набљудувачката мисија на ОБСЕ во 2010 спроведе истражување за полицијата во заедниците: 37.2% од испитаниците биле запознаени со Локалните совети за превенција и 34.4% со Граѓанските советодавни групи, иако по 2008 година се зголемил бројот на позитивни одговори.³⁴ Останатите заедници, кои не се македонски или албански, помалку се запознаени со ваквите институции.³⁵

Како резултат на соработката помеѓу полицијата и Ромските граѓански организации (на пр. Сумнал, Амбрела), и со помош на други организации (Народниот правобранител, Министерство за труд и социјална политика) во неколку општини (Кочани, Битола, Шуто Оризари) организирани се неколку работилници. Целта на работилниците е подобрување на партнерството и заедничката доверба преку дијалог (во однос на децата на улиците, малолетничката деликвенција, трговијата со деца). Потоа, граѓанската организација Отворена порта, во соработка со Министерството за внатрешни работи, организира повремени обука за полицијата за спречување на трговијата со луѓе и пружање помош на жртвите на трговијата со луѓе.

Подобри резултати во градењето на довербата помеѓу полицијата и Ромите би се постигнале доколку овие активности се организираат почесто и имаат поголем број учесници. Набљудувачката мисијата на ОБСЕ неодамна изврши истражување во кое се согледуваат ниски, но растечки трендови на социјална доверба во полицијата од страна на граѓаните во земјата домаќин (61.9%).³⁶ Ова покажува дека довербата на граѓаните во полицијата треба да се подобри во целото општество.

29) Развивање на политики и процедури за обезбедување на ефективна полициска реакција на расно мотивирано насилство врз Ромите и Синтите.

Во земјата домаќин не постојат специфични политики и процедури за расно мотивирано насилство, иако наводно „постојат случаи на расно мотивирано насилство“.³⁷ Не постојат докази за организирани напади против ромските населби во земјата домаќин.

30) Во консултација со националната полиција, граѓанските организации и претставниците на заедниците на Ромите и Синтите, да се оценат разликите помеѓу меѓународните стандарди за полицијата и сегашните национални практики.

Претходно споменатите активности чија цел е градење доверба помеѓу полицијата и Ромите ќе дадат подобри резултати, доколку се вклучат ромските граѓански организации и претставници. Локалните совети за превенција и Граѓанските советодавни групи исто така имаат претставници Роми при дискусии на тема Роми.

³⁴ Мисијата на ОБСЕ во соработка со МВР, Истражување на полицијата во заедниците 2010 – Наративен извештај, стр. 97.

³⁵ Ibid., стр. 98.

³⁶ Ibid., стр. 89.

³⁷ Интервју со Тони Станковски, помошник директор, МВР, Сектор за полиција, 12 ноември 2010. Г-динот Станковски го приложи писмениот одговор на надлежниот сектор во МВР на прашањето поставено од експертот: “Дали постојат поставени процедури за решавање на расно мотивираното насилство?”.

31) Да се елаборираат, каде што е соодветно, и во тесна соработка со меѓународните организации и ромските граѓански организации, утврдени политики, кодекси на однесување, прирачници со упатства и програми за обуки.

Во полицијата не постојат прирачници и кодекси на однесување, кои конкретно се однесуваат на работата на полицијата во ромските заедници. Ромската граѓанска организација Арка смета дека е потребна поголема едукација на полицијата за соодветните кодекси на однесување и човековите права, особено за единиците Алфа.³⁸

Позитивен чекор е објавувањето и дистрибуирањето брошури за правата на граѓаните во полициските станици (посебно на уапсените лица), на сите јазици на малцинствата (вклучително и на ромски). Ова е обид да се зголеми транспарентноста во полициските постапки, да се зголеми свеста за правата на граѓаните и да се изгради доверба.

32) Да се охрабруваат Ромите и Синтите да работат во институциите за спроведување на законот со што долгорочно би се промовирале толеранцијата и различноста.

Застапеноста на Ромите во институциите кои го спроведуваат законот може да се подобри преку активностите за зближување на Ромите и полицијата, како и преку принципот на рамноправна застапеност. Позитивен знак е волјата на Министерството за внатрешни работи да вработи студенти Роми од средните училишта, не земајќи го предвид успехот во училиштето, но сепак резултатите не се толку забележителни.

Застапеноста на Ромите во институциите кои го спроведуваат законот (0.65%)³⁹ е во согласност со националниот просек на застапеноста на Ромите во јавните институции, но тоа е многу помал процент од застапеноста која треба да се постигне (2.66%). 73 Роми работат во институциите кои го спроведуваат законот во земјата домаќин, а само неколку од нив се на средни раководни позиции. Нивната улога во полицијата е двојна: зголемување на довербата во полицијата кај Ромите, и градење на меѓуетнички дијалог со полициските сили.

Масовните медиуми

36) Лансирање на информативни кампањи и кампањи за подигање на свеста со цел да се намалат предрасудите и негативните стереотипи за Ромите и Синтите.

Конкретни кампањи за информирање и зголемување на свеста за предрасудите и негативните стереотипи за Ромите не се лансирани во земјата домаќин, во последните неколку години. Националната стратегија, иако се осврнува на медиумите како едно од приоритетните подрачја за зајакнување на ромската заедница, не вклучува конкретни препораки за кампањи против предрасудите.

Сепак, кампањи чија цел е зголемување на јавната свест за прашањата кои имаат влијание врз ранливите групи, вклучително и Ромите, се организираат повремено. Најнов пример се кампањите за сиромаштијата (октомври 2010) и таа за донесувањето на Законот

³⁸ Форум за правата на Ромите Арка, “Ромски мониторинг – Ситуацијата на Ромите во Македонија 2009-2010”, стр. 15.

³⁹ Податоците се обезбедени од Тони Станковски, 12 ноември, 2010.

против дискриминација.⁴⁰ Прикажувањето на работата на успешните ромски граѓански организации во медиумите ќе има позитивно влијание врз негативните стереотипи. Во таа насока е и прикажувањето на спотот на Мисијата на ОБСЕ и ромската граѓанска организација на А1 телевизија.

При анализата на улогата на медиумите во подобрувањето на состојбата на Ромите треба да се истакне важноста на информативните кампањи чија цел е ромското население. Програмата на ромски јазик на Македонската радио телевизија често прикажува кратки документарци за вклучување во образованието, здравството и пристапот до документите. Приватните ромски телевизии, кои понекогаш се вклучуваат во слични активности, треба да вложат повеќе напори и капацитети за канализирање на информациите кои влијаат врз ромската популација. Сепак, бидејќи овие информации не доаѓаат до пошироката публика, немаат поголем придонес за надминување на негативните стереотипи и предрасуди.

37) Со цел да се поттикне слобода на изразување, да се охрабри обука на новинари кои се Роми и Синти и нивно вработување во медиумите, со цел да се олесни поголем пристап до медиумите за Ромите и Синтите.

Поголемиот број на новинари Роми во медиумите ќе придонесе за заштита на слободата на изразување и поголема застапеност на вести и прашања поврзани со Ромите во главните новинарски текови, како и во приватните Ромски медиуми. Бројот на новинари Роми во националните редакции е прилично мал, а постојат укажувања дека тој и се намалил во последните години.⁴¹

Иако Ромите имаат пристап до главните текови за новинарско образование, во моментот немаат мотивација да се запишат на програмите кои се нудат на Правниот факултет или на Школата за новинарство и односи со јавноста, финансирана од Македонскиот институт за медиуми. Прво, економската корист од новинарското образование е ограничена и од тие причини кариерата во новинарството не е многу атрактивна. Второ, програмите кои нудат финансиска поддршка имаат ограничени можности. Ситуацијата, изгледа, дека се влошува во последните години.

Во периодот помеѓу 2006 и 2008, во текот на три академски години, 36 Роми за посетуваа програмата за едукација на новинари Роми на Македонскиот институт за новинари. Таа вклучува шест месеци настава и 3 месеци практиканство во медиумите. Преку програмата се обезбедуваат материјали и месечни надоместоци, и на тој начин се надминуваат економските бариери за присуство. Покрај ова, во 2008 на студентите Роми им беа понудени три стипендии за 3-годишниот курс на Школата за новинарство и односи со јавноста, но во моментот не е познато дали оваа програма со стипендии ќе продолжи.⁴² Резултатите од активностите на Македонскиот институт за новинари и Школата за новинарство и односи со јавноста се двострани: од една страна зголемување на бројот и квалитетот на вестите кои се однесуваат на Ромите во главните медиуми (на пр. покривање на случаите со дискриминација); од друга страна, се создава нова генерација на новинари Роми. Сепак, само неколку од нив, денес работат како новинари, бидејќи поголемиот број дипломирани студенти се вработиле во економски попрофитабилни и стабилни професии

⁴⁰ Интервју со Елена Грозданова, 5 октомври 2010.

⁴¹ Интервју со Петрит Сарачини, 12 октомври, 2010; Интервју со Ајет Османовски, 14 октомври 2010.

⁴² Сомнежите за продолжување на програмата со стипендии беа изразени од Петрит Сарачини, 12 октомври 2010.

(граѓански организации, владата итн.).⁴³ Од овие причини резултатите на ваквите програми се недоволни. Во МТВ, А1 и во ромските телевизии, се уште работат некои од дипломираните студенти на Македонскиот институт за медиуми, но финансиските ограничувања и немањето волја кај професионалните новинари во некои приватни медиуми ги намалуваат шансите за вработување на новинарите Роми во медиумите.

38) Да се поттикнат медиумите да прикажуваат позитивни аспекти и балансирана слика за животот на Ромите, да се воздржуваат од градење стереотипи за Ромите и Синтите и да избегнуваат предизвикување тензии помеѓу различни етнички групи. Да се организираат дискусии меѓу претставниците на медиумите и на Ромите и Синтите заради промовирање на оваа цел.

Иако медиумите не се активно поттикнати да прикажуваат позитивни аспекти на животот на Ромите, сепак, Законот за дифузна дејност, ги обврзува да го почитуваат и да го поттикнуваат „духот на толеранција, взаемна почит и разбирање помеѓу поединците од различно етничко и културно потекло“.⁴⁴ Македонскиот институт за медиуми и меѓународните партнери, меѓународните организации или странските дифузери (на пр. Би Би Си) често организираат обуки за новинарите за промовирање на етичкото новинарство.

Според Македонскиот институт за медиуми, Ромаверситас и активностите за мониторинг на граѓанските организации, Ромите честопати во вестите се прикажуваат низ стереотипи, не се почитуваат и не постои професионализам во нивното прикажување. Граѓанската организација Месечина и претставникот на Македонскиот институт за медиуми го истакнуваат насловот објавен во „Вечер“ во 2008 година: „Се молат Ромите да не прават цигански работи“, и истиот е искористен во два наврата.⁴⁵ Вестите кои се однесуваат на Ромите често се придружени од фотографии со стереотипи за Ромите.⁴⁶ Исто така, етничката припадност на извршителите на кривични дела се нагласува во објавените коментари.⁴⁷ Овие чести епизоди придонесуваат за зајакнување на стереотипите и недовербата кон ромското население.

Клучна причина за негативното прикажување на животот на Ромите е потрагата по сензационализам и новости и секако политичките цели; сепак оваа состојба најмногу се должи на неспроведувањето на законите и санкциите. Советот на честа на новинарите и институциите кои вршат мониторинг на медиумите објавуваат опомени и предупредувања, но тие имаат *ad hoc* ефекти и не се обврзувачки. Прашања на кои треба да се работи се разбирањето на културниот диверзитет, внимавањето на спроведувањето на содржината на обуките и зголемување на капацитетот на институциите да ги решат проблемите со стереотипите и дискриминацијата.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Закон за дифузна дејност (Од: Македонски правен истражувачки центар, <http://www.mlrc.org.mk/law/1021.htm>, (пристапено на 27 октомври 2010).

⁴⁵ 16 јуни 2008, <http://www.vecer.com.mk/default.asp?ItemID=DAB12A4FF4AB06448ECDADBFC57A4E96>

И

25 октомври 2008

<http://vecer.com.mk/?ItemID=D98F34FE7924EC4F97961718193A7825>. Интервју со Мухамед Точи, 14 октомври 2010. Интервју со Петрит Сарачини, 12 октомври, 2010.

⁴⁶ Истражувањата на МИМ ја истакнуваат употребата на сликите на Ромите бегалци од Косово во серија на написи кои ги инволвирале Ромите во друг контекст.

⁴⁷ Истражување на Месечина, Интервју со Мухамед Точи, 14 октомври 2010.

Поглавје IV од Акциониот план – Социо-економски прашања

Домување и станбени услови

43) Поставување механизми и институционални процедури за разјаснување на имотните права, решавање на спорови за сопственост и регулирање на правниот статус на Ромите и Синтите кои живеат во услови на нерешена легалност (на пр. ромски населби со дивоградби или кои не се вклучени во деталниот урбанистички план на главното населено место; семејства и куќи без легален статус за престој во населби каде тие de facto живееле со децении).

По однос на прашањето за сопственоста и легализирањето на дивоградбите во кои живеат Ромите, или реновирање на градбите кои се под стандардите, не е постигнат видлив напредок. Иако не постојат јасни податоци и прецизна проценка на ситуацијата, овој заклучок е потврден во испитувањата на јавното мислење, како и во Извештајот за имплементација на Декадата на Ромите и владините документи (Акционен план за домување за 2009). Во нив се посочува дека ситуацијата се влошува и не задоволува во однос на обезбедување документи за имотот и негова легализација.⁴⁸ Со процесот на децентрализација, надлежностите се пренесоа на општинско ниво, што дополнително спречи конзистентно и униформирано решавање на ова прашање. Сепак, во некои општини се изготвуваат урбанистички планови кои можеби ќе ги вклучуваат и ромските маала (на пр. Прилеп).

Министерството за транспорт и врски веќе три години го подготвува законот за легализација на дивоградбите и покрај тоа што Министерството соработуваше со УНДП во неговата изработка. Сепак, постапката за легализација предвидена во овој документ, изгледа премногу долга и не може лесно да се примени од Ромите. Процесот за усвојување на законот неодамна повторно започна, со цел усвојување на законот следната година, но не е јасно дали неформалните населби каде што живеат Ромите ќе се легализираат согласно законот. Се додека не се реши ова прашање со легалноста на градбите, нема да се најде трајно решение за обезбедување на инфраструктурни и комунални услуги, пристаен стандард на живеење и лесен пристап до правата за кои се бара доказ со место на живеење.

44) Вклучување на Ромите и Синтите во креирањето на политики за домување, како и во изградбата, обновувањето и / или одржувањето на јавни проекти за домување наменети за нив. Да се обезбеди дека проектите за домување не поттикнуваат етничка и / или расна сегрегација.

Ромите, генерално, не се вклучени во креирањето на политиките за домување и во јавните проекти за домување. Сепак, во ограничен степен, ромската заедница учествува во инфраструктурните проекти во ромските населби, финансирани главно преку буџетот на Министерството за транспорт и врски за спроведување на Акциониот план на Декадата како и преку буџетите на општините. При одредување на приоритетните проекти на општинско ниво, кои треба да се финансираат преку буџетот на Министерството за транспорт и врски се остварува консултација со Кабинетот на Министерот без ресор.

⁴⁸ Извештај за имплементацијата на Декадата на Ромите во РМ 2010, стр. 39. Ревизија на Националниот Акционен план за инклузија на Декадата на Ромите 2005-2015 во РМ за периодот 2009-2011, стр. 10.

45) Да се земе предвид можноста за гарантирање на заеми за земјите учеснички кои би биле достапни од меѓународни организации и финансиски институции за проекти за домување со ниски приходи.

Банката за развој на Советот на Европа неодамна и додели заем на земјата домаќин. Заемот ќе се користи за изградба на социјални станови во согласност со планот на Владата за 2007-2009, кој веќе е делумно исполнет. Проектот предвидува изградба на 35 згради, во 26 градови со вкупни трошоци од 50.7 милиони евра.

Становите ќе им се понудат на ранливите домаќинства за изнајмување по ниски цени. Една од 7-те категории на корисници на овие социјални станови се „општествено ранливите ромски домаќинства“, и приоритет на Ромите им се дава кога аплицираат преку други категории (пр. инвалиди, самохрани мајки и сл.).⁴⁹ Од голема важност е ваквата пракса да продолжи и кога ќе се доделуваат социјалните станови. Ромските информативни центри треба да им помогнат на Ромите да ги остварат своите права на ова поле.

46) Да се промовира можноста за кооперативни начини за домување за ромските заедници и да се овозможи соодветна обука за одржувањето на таквите објекти.

Министерството за транспорт и врски до сега не ја разгледало можноста за кооперативни начини за домување за Ромите. Сепак, Одделението за социјална инклузија во Министерството за труд и социјална политика, раководи со два центри за бездомници (Чичино Село и Љубанци) каде престојуваат главно Роми и заеднички ги користат објектите. Во овие центри истовремено се сместуваат околу стотина лица и тоа за максимален период од шест месеци. Министерството за труд и социјална политика известува дека најголемиот број корисници Роми не се без дом, туку се семејства со проблеми во домовите (на пример премногу лица во една куќа).

Невработеноста и економските проблеми

48) Промовирање на зголемена застапеност на квалификувани Роми и Синти во јавните институции.

Земјата домаќин, во согласност со обврските од Охридскиот рамковен договор, е обврзана на принципот на рамноправна застапеност на сите ниво на јавната администрација. Застапеноста на Ромите во јавниот сектор треба да е 2.66%, што одговара на застапеноста на етничките Роми во земјата домаќин.⁵⁰ Бидејќи мониторингот во јавната администрација (скоро 130.000 вработени во целата земја) не е соодветно организиран и таквата состојба ќе продолжи се до стапувањето на сила на Законот за јавна администрација,⁵¹ до сега главно Секретаријатот за спроведување на рамковниот договор се фокусираше на правичната застапеност во државната администрација (до сега се вработени околу 10.000 лица). Во минатото, Секретаријатот исто така се фокусираше и на полицијата и на Армијата на РМ.

Министерот без ресор, Неждет Мустафа, оценува дека процентот на Ромите кои се вработени во јавната администрација се зголемил од 0.1% во 2000 година на 0.6% во 2010 година,⁵² што укажува на минимално подобрување во текот на последната деценија. Секретаријатот, цитиран во едно неодамнешно истражување на Институтот Отворено

⁴⁹ Интервју со Ленче Бајкова, Одделение за станбени работи и инфраструктура, МТВ, 10 ноември.

⁵⁰ Пописот од 2002.

⁵¹ Законот за јавна администрација е усвоен во пролетта 2010 и ќе стапи на сила една година по усвојувањето.

⁵² Извештај за имплементација на Декадата на Ромите за РМ 2010 Конференција, 15 октомври 2010.

општество, потврдува дека процентот на Ромите вработен во јавната администрација е околу 0.62%.⁵³ Поради недостигот на прецизни податоци, шансите да се направи продлабочена анализа на трендот се ограничени. Како што е предвидено во Акциониот план за вработување 2009-2011 (Декадата за вклученост на Ромите) до 2011, во јавната администрација ќе се вработат уште 50 Роми со универзитетско образование. Секретаријатот за спроведување на рамковниот договор, во септември, 2010 година, вработи 250 државни службеници од Ромските и Турските заедници.

Бројот на Роми вработени како државни службеници сепак е далеку помал од потребните 2.66% - факт кој е потврден и во Годишниот извештај на Народниот правобранител за 2009 година. Тој заклучува дека „неколку институции немаат постигнато соодветно ниво на застапеност“ и дека принципот на адекватна и праведна застапеност треба и понатаму да се унапредува.⁵⁴ Сличен став може да се види и во Извештајот за напредокот во 2009 издаден од ЕУ, каде директно се наведува ниската застапеност на Ромите.⁵⁵ Некои политички лидери на Ромите, вклучително и министерот Мустафа, тврдат дека главна пречка за зголемување на застапеноста на Ромите во државната администрација е желбата на образованите Роми да работат во граѓански организации.⁵⁶ Иако подобрата плата и можностите за развојот на кариерата ги мотивираат младите Роми да се вклучуваат во граѓанскиот сектор, сепак, потребна е поголемата транспарентност при вработувањето и можности за развој на кариерата во јавниот сектор, со што ќе се поттикнат квалификуваните Роми да и се придружат на јавната администрација. Промените кои ќе се внесат во јавната администрација со реформите, ќе предизвикаат вработување на поголем број Роми во јавната администрација.

И покрај некои позитивни случувања, бројот на државните службеници Роми во неколку институции, особено во институциите од правосудниот систем, и понатаму е мал.⁵⁷ Но не е доволно само да се постигне поголема застапеност: потребна е и распределеност низ различни сектори и нивоа. Законот за државни службеници е главниот инструмент за постигнување на правична застапеност и потребно е тој и понатаму да се спроведува. Набљудувачката мисија на ОБСЕ треба постојано да е вклучена во оваа област на делување и да го поддржува Секретаријатот за спроведување на рамковниот договор.

49) Развивање на програми за обука за подготовка на помалку застапените групи како што се Ромите и Синтите за вработување во локалната јавна администрација и во други области, и креирање на политики за да се поттикне вработување на лицата кои ќе ги завршуваат овие програми како државни службеници.

Во земјата домаќин не постојат конкретни програми за обука пред вработување со цел вклучување на недоволно застапените групи во јавната администрација на локално ниво. Идните државни службеници се подготвуваат исклучиво преку формалното образование.

⁵³ Стивен Милер и Желјко Јовановиќ, “Патишта до напредокот? ЕУ и вклученоста на Ромите во Западниот Балкан”, публикација на Институтот отворено општество, април 2010, стр. 38.

⁵⁴ Народен правобранител, Годишен извештај 2009, стр. 29.

⁵⁵ Поранешна Југословенска Република Македонија – 2009 Извештај за напредокот на ЕУ, стр. 21.

⁵⁶ Стивен Милер и Желјко Јовановиќ, “Патишта до напредокот? ЕУ и вклученоста на Ромите во Западниот Балкан”, стр. 34.

⁵⁷ Видете ја студијата на Народниот правобранител за спроведувањето на препораките за соодветна и правична застапеност и дискриминација, направена во февруари 2010.

Меѓународните чинители, вклучително и ОБСЕ, прават напори за воведување на ваков вид на обука. Потребно е да се создадат институционални механизми за подготовка на државни службеници од недоволно застапените групи.

ОБСЕ, во поддршка на процесот на децентрализација, организираше обуки за претставници и вработени од општините, вклучувајќи ги и претставниците на Ромите од Шуто Оризари. Покрај ова, проектот на ОБСЕ, чија целна група се ново вработените државни службеници на позиции на помлад соработник, ќе обезбеди основна обука за меките вештини и работата на јавната администрација. Во првата фаза од проектот вклучени се тројца Роми државни службеници. До ноември 2011, се очекува да се обучат 15 Роми.

50) Да се преоцени влијанието на програмите за субвенционирано вработување, посветувајќи особено внимание на нивните едукативни компоненти, за да се обезбеди дека целат кон зголемување на конкурентноста на Ромите и Синтите на пазарот на трудот.

Земјата домаќин ја усвои Националната стратегија за вработување 2006-2010, претходно вршејќи анализа на пазарот на трудот и трендовите за вработување. За спроведување на Стратегијата изготвени се Националните акциони планови за вработување. По извршената анализа на минатите достигнувања и новите приоритети содржани во Акциониот план 2006-2008, се изготви и Акциониот план 2009-2010. Иако не се фокусираат конкретно на Ромите, овие документи содржат политики и активности насочени кон *ранливите групи*, во кои се вклучени и Ромите.

Претходно споменатите документи, и ревидираниот Акционен план за вработување од Декадата за вклучување на Ромите (2009-2011) не го оценуваат влијанието на програмите за субвенционирано вработување и нивната едукативна компонента врз конкурентноста на Ромите. И покрај тоа што во овие документи се идентификуваат некои од пречките за вработување (на пр. образование, долгорочна невработеност), Министерството за труд и социјална политика нема направена длабинска и сеопфатна анализа на причините за ограниченото учество на Ромите во програмите за субвенционирано вработување.

51) Креирање на политики и програми, вклучувајќи и стручна обука, за подобрување на способностите и зголемување на можноста за вработување на Ромите и Синтите, а особено на млади луѓе и жени.

Министерството за труд и социјална политика изработува Годишни оперативни планови кои содржат активни програми и мерки за вработување. Ромите се вклучени како корисници и на двете мерки чија цел е целата популација (кои содржат мерки кои се однесуваат на ранливите групи) како и на конкретните програми насочени кон Ромите. Првата категорија се состои од две мерки кои ги вклучуваат Ромите. Прво, *Програмата за самовработување*. Во неа, во 2009 година, од вкупно 700 учесници, учествувале 14 невработени Роми, кои добиле материјали во вредност од 3,000 евра за почнување на сопствен бизнис. Во втората мерка, *Програма за формализирање на постоечки бизниси*, во 2009 година исто така учествувале мал број Роми (5 лица).

Програмата за поддршка на вработувањето на Ромите е единствената активна мерка насочена конкретно кон Ромите. Оваа програма, спроведена во 2010, се состои од обука на 50 Роми да работат со гипс, и по завршената настава и тримесечната обука им се нуди можност да се вработат во фабрика. Само мал број лица се вклучиле во оваа програма

во 2010,⁵⁸ и покрај напорите на Министерството за труд и социјална политика да ги вклучи Ромските информативни центри во промовирањето на отворениот повик за пријавување. Потребно е дополнително да се анализираат причините за малото учество, бидејќи во септември, 2010 година, Државната Агенција за вработување имала евидентирано 16,695 Роми,⁵⁹ од кои многу, барем така се очекува, би биле заинтересирани за таква обука.

Со цел програмите за вработување чија цел е зголемување на вклученоста на Ромите и зголемување на нивната конкурентност на пазарот на трудот (исто така во согласност со преп. 50) да бидат подобро подготвени, потребно е да се истражат причините за ограничениот успех на овие активни мерки.

Специфични политики чија цел е да се зголемат вештините за вработување на Ромките и на младите Роми не постојат. Ромките се вклучени во главните програми за вработување на жените, кои се организирани од земјата домаќин (на пр. мерки за рехабилитација на жртвите на семејно насилство) и од меѓународните институции (на пр. проектот на ЕУ *Жените во македонската економија*, чија цел се „различните етнички заедници“).⁶⁰ Понатаму, и покрај обврските да се следат Интегрираните насоки за вработување на ЕУ,⁶¹ врската помеѓу едукацијата и вработувањето е занемарена. Потребно е да се зајакне соработката помеѓу институциите, со цел недоволно образованите Роми (тие без основно образование) да се вклучат на пазарот на трудот, или да им се обезбеди пристап во образовните програми.

52) Усвојување на социјални политики кои ќе ја зголемат мотивираноста за вработување, како траен начин да се избегне зависност од социјална помош.

Иако не постојат сигурни податоци за бројот на граѓани Роми кои добиваат социјална помош, проценките укажуваат дека голем број од нив добиваат државна помош. Се смета дека околу 90% од семејствата во Општина Шуто Оризари, се корисници на ваков вид помош. Според последните податоци за регистрирани невработени граѓани во земјата, 16.695 Роми се невработени, и затоа не зачудува фактот што толкав број Роми користат социјална помош. Доколку се направи споредба на оваа бројка со бројот на регистрирани невработени Роми во декември 2003 година (16,937) може да се заклучи дека бројот не се намалил значително, во споредба со разликата во вкупниот број на невработени (од 390,361 во декември, 2003 година на 323,233 во септември, 2010 година).⁶²

Вклученоста во сивата економија претставува силна пречка за активното барање на работа. Министерството за труд и социјална политика усвои програми за формализирање на бизнисите, но во нив учествуваа само мал број Роми. Дури и фактот што социјалната помош е многу мала (основата, според Законот за социјална заштита, за 2009 година е 2,140 денари) не може да придонесе за намалување на стапката на невработеност. Тоа треба да се постигне со креирање на поголеми можности за вработување за необразовани или слабообразовани лица.

⁵⁸ 2 во Скопје и 5 во Гостивар, единствените две општини во кои е организирана програмата.

⁵⁹ Интернет страницата на Агенцијата за вработување на РМ (www.avrm.gov.mk).

⁶⁰ Европска иницијатива за демократија и човекови права (EIDHR), 2008. Информациите се доставени од Елвис Али, контакт лице за Ромски прашања, делегација на ЕУ во Скопје, интервју на 3 ноември 2010.

⁶¹ Национална стратегија за вработување, стр. 4.

⁶² Агенција за вработување на РМ.

(<http://www.avrm.gov.mk/?ItemID=7876A4C875B08F43A1CCE7E0B425AA38>)

Здравствена заштита

58) Да се обезбеди дека Ромите и Синтите имаат пристап до здравствени услуги без дискриминација.

Со дополнување на Законот за здравствена заштита, во април 2009 година, сите граѓани на земјата домаќин имаат право на примарната здравствена заштита. Ова значи дека сите Роми, доколку се регистрирани и имаат лични документи, имаат бесплатен пристап до примарната здравствена заштита.⁶³

Сепак, оваа состојба може да се промени со донесување на предлог законот кој е предложен од Министерството за здравство во ноември, 2010 година. Се уште не е јасно кои ќе бидат последиците од новите одредби. Се очекува основниот пакет на здравствени услуги да се намали на минималниот спектар на услуги.⁶⁴ Ова може непропорционално да влијае врз ранливите групи, доколку не се направат потребните исклучоци.

Сепак, пристапот на Ромите до здравствените услуги се уште е ограничен. Прво, се оценува дека помеѓу 3,000 и 5,000 лица, поради немањето на лични документи, немаат пристап до здравственото осигурување.⁶⁵ Административните оптоварувања претставуваат голема пречка за добивање на здравственото осигурување. Второ, во областите каде што живеат Ромите нема основни здравствени објекти. Поради ова, најранливите категории Роми се во тешка ситуација, бидејќи не можат да си ги дозволат транспортните трошоци за пристап до здравствените установи. Во општината Шуто Оризари, во која живеат 22,017 жители, од кои според пописот во 2002 година, 13,342 се Роми,⁶⁶ нема примарна здравствена заштита (на пр. гинеколошка клиника) и се нудат само амбулантски услуги. Граѓанската организација Хера обезбедува ограничени основни здравствени услуги (гинеколог, дерматолог, психолог итн. со скратено работно време). Трето, иако Народниот правобранител не евидентирал случаи на дискриминација против Ромите во здравствениот сектор, активистите за човекови права и граѓанските организации сметаат дека постојат дискриминаторски практики против пациентите Роми.

59) Да се промовира свест кај здравствените работници за специфичните потреби на Ромите и Синтите.

Не постојат мерки за едукација на здравствените работници за специфичните потреби на пациентите Роми. Иако, ваквата едукација е една од целите на Акционен план за Декадата за 2009, сепак едукација за здравствените работници за тоа како најдобро да им пристапат на пациентите Роми и на нивните специфични прашања не постои. Соодветниот третман на пациентите Роми зависи од социјалните и професионалните вештини на здравствените работници. Може да се јават и проблеми во комуникацијата, поради што Министерството за здравство започна иницијатива за назначување на здравствени медијатори за Ромите.

⁶³ Често се праќа партиципација од најмногу 20%.

⁶⁴ А1ТВ, 8 ноември 2010.

⁶⁵ Сенад Мемеди, Министерство за здравство, Сектор за европска интеграција, интервјуиран на 29 октомври 2010.

⁶⁶ Се верува дека овие податоци се многу помали од вистинскиот број на жители во општината.

60) Осврнување на големата зачестеност на заболувања и неисхранетост во ромските заедници.

Основни причини за зачестеноста на заболувањата и неисхранетоста во ромските заедници се неадекватните домови и услови за живот, како и широко распространетата сиромаштија. Одржливи подобрувања во овие состојби може да се обезбедат единствено со примена на сеопфатен пристап за решавање на овие прашања.

Сепак, и мерките за превенција кои се однесуваат исклучиво на здравството, можат да придонесат за намалување на зачестеноста на заболувањата и неисхранетост. Клучна државна политика во оваа насока е мерката за бесплатната имунизација, која ги вклучува и лицата кои не се државјани на РМ, и истата треба да се спроведува дури и потемелно, со цел превенција на одредени заболувања кај Ромското население.

Што се однесува до неисхранетоста, која особено влијае врз децата, Студијата на UNICEF за неисхранетоста кај децата наведува дека околу 17% од децата Роми се „значително или умерено неисхранети“.⁶⁷

61) Да се поттикне пристап на Ромите и Синтите до јавните здравствени услуги, уште во рана фаза, преку:

(а) Информирање на Ромите и Синтите за постоењето и достапноста на таквите услуги и нивно упатување како да ги искористат;

Во земјата домаќин постојат медиумски кампањи за здравствените услуги кои се достапни за граѓаните (пр. во 2009 година постоеше промоција на програмата *Осигурување за сите*). Сепак, ромското население не добива доволно информации за ваквите активности.

Потребни се специфични мерки за канализирање на информациите за пристапот до здравствените услуги во ромската заедница. Ромските информативни центри нудат одредени основни информации, но нивната улога треба да се зајакне. 16 здравствени медијатори за Ромите би требало да започнат со работа во 2011 година. Доколку Владата ги алоцира потребните ресурси во Министерството за здравство за спроведување на овој проект, ќе се зголеми информираноста кај Ромите за достапните здравствени услуги. Медијаторите ќе бидат задолжени за промотивни активности и за поврзување на граѓаните и институциите преку информирање на населението за основните здравствени прашања.

За жал, иако Министерството за здравство побара 4 милиони денари за овој проект, вкупниот буџет алоциран за спроведување на Декадата во полето на здравството, за 2011 година, е 200,000 денари.⁶⁸ Со цел да се оствари овој план ќе биде потребен ребаланс и ревизија на буџетот.

Во меѓувреме, и други организации вршат информативните активности. Прво, граѓанската организација Хера спроведува пилот проект со кој вработува 2 здравствени медијатори Роми во Шуто Оризари. Предвидено е тие да се вклучат во идната државна програма за здравствените медијатори за Ромите. Второ, иако напорите се насочени исклучиво кон ромската заедница во Шуто Оризари, Ромскиот ресурсен центар (финансиран од Хера) и амбулантите обезбедуваат основни информации за локалното население во врска со здравствените услуги. Одредени информации, во врска со имунизацијата и здравјето на децата, се обезбедуваат и во училиштата за време на

⁶⁷ UNICEF, “Истражување со кластер од повеќекратни индикатори 2005-2006”, 2007, стр. 67.

⁶⁸ Интервју со Сенад Мемети, 29 октомври, 2010.

задолжителните вакцинации. Сепак, овие напори не се доволно ефикасни поради малиот број на деца Роми во училиштата и честото отпишување од училиштата. Образовните програми во медиумите, особено тие на телевизиите кои емитуваат програма на ромски јазик, треба да се поттикнат да ја зголемат содржината на информации за здравствените услуги.

(б) Зајакнување на довербата на Ромите и Синтите во јавните здравствени работници, вклучително и преку: казнување на случаи на директна или индиректна дискриминација претрпена од Ромите и Синтите; обука на здравствените работници за релевантните аспекти од ромската култура; и поддршка на посредници кои би имале важна улога во премостувањето на јазот помеѓу ромските заедници и јавните здравствени установи.

Пристапот на Ромите до здравствените услуги е ограничен и поради недовербата на Ромите кон јавните здравствени установи. Тешко е да се утврди релативната тежина на таквите фактори, но се верува дека финансиските фактори играат поголема улога во ограничување на пристапот до здравствените услуги, отколку неинформираноста или недовербата.

Народниот правобранител до сега нема евидентирано случај на дискриминација од страна на здравствените работници против граѓанин Ром, иако постојат инциденти со несоодветен третман. Здравствените работници не се обучени да ги разбираат социјалните и културните милјеа на корисниците на јавните здравствени услуги од различни заедници.

Министерството за здравство и Министерството за труд и социјална политика (Одделение за спроведување на Декадата) со поддршка на граѓанските организации Хера и Фондацијата институт отворено општество Македонија спроведуваат проект за вработување на здравствени медијатори за Ромите во системот на јавна здравствена заштита. Најдобрите практики од слични програми во регионот (пр. Бугарија) и оценката на пилот проектот кој го спроведува Хера во Шуто Оризари укажуваат дека оваа програма може да се спроведе доколку Владата ги алоцира потребните средства.

Довербата на Ромите кон здравствените институции може исто така да се зголеми преку поттикнување на младите Роми да се вклучат во медицинското образование. Фондацијата институт отворено општество Македонија со финансиска поддршка на Ромскиот образовен фонд, даваат поддршка за Ромите студенти по медицина и на тој начин помагаат во едукацијата на идни здравствени работници Роми. Се очекува 30 студенти или ученици Роми (на Факултетот по медицина или во Средното медицинско училиште) да ја користат оваа стипендија во учебната 2010-2011 година.

62) Да се посвети особено внимание на здравјето на жените и девојчињата, меѓу другото, преку:

Државата до сега не направила напори да се разрешат специфичните прашања кои влијаат на Ромките на работното место, иако Институтот за грижа на мајки и деца врши мониторинг и има за цел да усвои превентивни мерки за осигурување на предпородилна и постпородилна грижа. Напредокот во ова поле главно зависи од напорите кои ги прават граѓанските организации.

(а) Промовирање и / или развивање на програми кои ќе овозможат информации за здравствената заштита (вклучувајќи исхрана, постпородилната грижа и семејното насилство);

Во училиштата за време на часовите по *здрав живот*, се обезбедуваат одредени информации за исхраната, но тие не се насочени исклучиво кон девојчињата. Не постои посебна промотивна програма за жените и девојчињата за прашањата кои се однесуваат на здравјето на жените. Особено недостигаат превентивните мерки. Граѓанските организации во некоја мера го пополнуваат овој недостаток преку дистрибуција на брошури и организација на работилници, а и здравствените медијатори за Ромите може да помогнат за подигање на свеста за исхраната, постпородилната грижа и семејното насилство, како и за упатување на родителите Роми до релевантните институции.

Ромските информативни центри во земјата имаат важна улога во обезбедување на основни информации за претходно споменатите прашања, како и соодветно упатување до други институции. Потребно е да се подобрат нивните капацитети за извршување на превентивни активности (промоција, подигање на свеста), како и за помагање на Ромките во пристапот до здравствените услуги.

(б) Подобрување на пристапот до гинеколошки услуги, вклучувајќи предпородилни, породилни и постпородилни здравствени услуги, меѓу другото, преку овозможување на информации и обуки.

Мал број на Ромки знаат дека породувањето, 4 гинеколошки прегледи и 1 преглед со ултразвук во текот на бременоста се бесплатни во јавните здравствени установи. За да можат да ја искористат оваа можност, жените треба да се регистрирани во Фондот за здравствено осигурување (потребни се документи се државјанство и други лични документи). Од тие причини, од основна важност е што поголем број на Роми да се осигурени преку Фондот, како и да се дистрибуираат информациите за бесплатните здравствени услуги.

Сепак, пристапот до гинеколошката заштита, е проблематично прашање. Прво, граѓанската организација Хера и г-ѓа Билјана Анчевска, поранешен педијатар во Шуто Оризари, а денес вработена во Институтот за грижа за мајки и деца, изјавуваат дека тешко се наоѓа медицински персонал кој сака да работи со ромската заедница. Како резултат на немањето волја и неангажирањето на државата во ова прашање, Ромскиот ресурсен центар на Хера го обезбедува единствениот пристап до гинеколошки услуги во Шуто Оризари. Обезбедувањето на гинеколошки услуги во оваа општина ќе значи поголема информираност и пристап до гинеколошки услуги за најголемата ромска заедница во земјата. Покрај ова, најголем приоритет за образовните институции и за ромските организации (Ромските информативни центри, граѓанските организации) треба да е образованието за репродуктивното здравје.

63) Да се посвети особено внимание на здравјето на децата Роми и Синти, преку овозможување на соодветна педијатриска нега, вклучувајќи и заштитни мерки како што се вакцинации во ромските населби.

Земјата домаќин обезбедува бесплатна вакцинација. Во предучилишната возраст секое дете треба да прими 11 вакцини, а вакцинацијата со дополнителните вакцини се врши во основните училишта.

Иако не постојат службени податоци за покриеноста со програмата за имунизацијата по етничка припадност, испитувања спроведени од Месечина во соработка со Институтот за грижа за мајки и деца покажуваат дека имунизацијата е далеку од целосна кај ромските деца и значително помала во споредба со таа кај етничките Македонци.⁶⁹ Евидентно е дека во оваа област состојбата не е многу подобрена.

Особена загриженост предизвикува малиот број на вакцинирани девојчиња по петтото одделение во основните училишта, што укажува на нивната слаба вклученост во образованието. Главните проблеми се јавуваат поради слабата посета на училиштата и повисоките стапки на отпишување од училиштата на ромските девојчиња во споредба со националниот просек; неинформираноста на родителите и слабиот интерес за програмите за имунизација; и поради неможноста да се пронајдат децата и нивните семејства за да се поканат за вакцинација. Поголем акцент треба да се стави на соработката со училиштата и обезбедување корисни информации за време на првата вакцинација во основните училишта, на која присуствува и член од семејството на детето.

Поглавје V од Акциониот план – Подобрување на пристапот до образование

67) Да се обезбеди националното законодавство да вклучува соодветни одредби со кои се забранува расна сегрегација и дискриминација во образованието и се обезбедуваат делотворни санкции за прекршување на тие законски одредби.

Земјата домаќин во своето национално законодавство забранува *дискриминацијата* во образованието, на расна или етничка основа. Релевантната правна рамка се содржи во *Законот за основно образование* (чл. 2 (2)) и *Законот за средно образование* (чл. 3) како и во *Законот за спречување и заштита од дискриминација* (кој стапува на сила на 1 јануари, 2011). Меѓународните документи, кои се потпишани од Земјата домаќин (на пр. *Конвенцијата на ОН за правата на детето*) го нагласуваат бесплатниот и задолжителниот карактер на основното образование, што е релевантно во однос на пристапот до образование.

Националното законодавство, предвидува казни за основните училишта во кои се случува дискриминација (*Закон за основно образование*, член 172), а казни се предвидени и за други случаи на дискриминација (*Законот за спречување и заштита од дискриминација*, Поглавје VII). Кривичниот законик содржи правна основа за санкционирање на прекршоците во полето на дискриминацијата (на пр. кривични дела предизвикани од омраза).

Ефективноста на таквите мерки тешко може да се оцени, и тоа од три главни причини. Прво, не постои прецизна дефиниција за тоа што е расна дискриминација во училиштата, поради што делата на дискриминација тешко можат да се идентификуваат и да се пријават. Второ, и покрај фактот што во неколку истражувања се наведуваат дискриминаторски практики во училиштата, до сега не е пријавена или истражена појава на дискриминација против ромските деца во училиштата.⁷⁰ Трето, Комисијата за заштита од дискриминација ќе обезбеди дополнителен увид во реалното спроведување на законот против дискриминацијата дури по 2011 година. Директорот на Дирекцијата за развој и промоција

⁶⁹ UNICEF, “Истражување со кластер од повеќекратни индикатори 2005-2006”, 2007, стр. 32.

⁷⁰ Европски центар за малцински прашања, цитирано во Институт отворено општество, “Еднаков пристап до квалитетно образование”.

на образованието на јазиците на заедниците⁷¹ потврди дека информациите за новиот закон против дискриминација се доставени до училиштата и дека во моментот се организира обука за образовните инспектори.⁷²

Прашањето на *сегрегација* во училиштата предизвикува слична загриженост. Во националното законодавство не се споменува таквата практика, ниту пак експлицитно се забранува. Државните функционери дури неодамна почнаа да го употребуваат терминот сегрегација.⁷³ Сепак, испитувањата на Институтот Отворено општество⁷⁴ и Извештајот за имплементација на Декадата за вклучување на Ромите,⁷⁵ како и Националната стратегија за вклучување на Ромите,⁷⁶ ја идентификуваат сепарацијата во образованието како проблем кој влијае врз ромските деца.

Непропорционално висок процент на деца Роми се оценуваат како деца со посебни образовни потреби и се одвојуваат во одделенија за деца со посебни потреби или во такви училишта. Барањата за префрлање на децата во таквите одделенија може да потекнуваат од наставниците, доколку учениците не можат да ги разберат наставните содржини, или пак од нивните родители. Постои комисија која го разгледува случајот и го одобрува префрлањето. Честата примена на таквата практика укажува на недостатоци во постапката за оценување на статусот на посебни потреби.⁷⁷ (Види преп. 73). Иако не постојат законски одредби кои ја забрануваат сегрегацијата,⁷⁸ почнуваат да се прават одредени напори за повторна интеграција. Таков пример е малиот проект на Министерството за образование и наука, *Вклучување на децата со посебни потреби во редовните училишта*.

68) При изготвувањето на образовните политики што ги засегаат заедниците на Ромите и Синтите да се консултираат нивните претставници.

Директорот тврди дека Министерството за образование и наука постојано ги консултира претставниците на ромските граѓански организации.⁷⁹ Бидејќи ромските граѓански организации имаат директен контакт со граѓаните Роми и се запознаени со нивните потреби, тие се соодветните партнери за Министерството при креирањето на образовните политики и програми. Ромскиот образовен фонд, меѓу другите, често финансира и спроведува проекти кои се поддржани од Владата, особено во полето на предучилишното образование на децата, проекти за менторство и обука за наставниците.⁸⁰ Министерството за образование и обука ги консултира ромските граѓански организации кога има потреба од податоци или извештаи за состојбата на теренот.

⁷¹ Понатаму во текстот: “Директорот”.

⁷² Интервју со Директорот Речеп Али Купи, 16 септември 2010.

⁷³ Интервенција на Директорот Речеп Али Купи на Конференцијата за лансирање на Извештајот за имплементација на Декадата за вклучување на Ромите за РМ 2010, 22 октомври 2010.

⁷⁴ FOSIM, “Еднаков пристап до квалитетно образование”, стр. 213.

⁷⁵ Иницијатива за општествени промени, Извештај за имплементација на Декадата за вклучување на Ромите за РМ”, стр. 20.

⁷⁶ МТСП, “Стратегија за Ромите во Република Македонија”, декември 2004, стр. 42.

⁷⁷ Ромски образовен фонд, “Унапредување на образованието на Ромите во Македонија – Оценка на земјата и на Стратешките одлуки на Ромскиот образовен фонд”, 2007, стр. 28.

⁷⁸ Сегрегацијата во образованието е во спротивност со правото (кое во моментов Ромите не го користат) да присуствуваат на образование на јазиците на малцинските заедници.

⁷⁹ Интервју со Речеп Али Купи, 16 септември 2010.

⁸⁰ Националниот центар за Ромите изработи, заедно со МОН, прирачник за обука за против дискриминација за наставниците; и исто така спроведува шема со менторство.

Иако Министерството за образование и наука добива информации за потребите на Ромите преку учеството на локалните граѓански организации, самите образовни институции не го гарантираат истото ниво на прифаќање и разбирање на потребите на Ромите. Во Дирекцијата е формиран совет, чија функција е да обезбедува совети во однос на образованието на малцинствата, во кој членува по еден претставник од секоја малцинска заедница.⁸¹ Позицијата која е резервирана за граѓанин Ром не е пополнета во моментот и не е јасно дали постојат шанси за навремено назначување на претставник на Ромите. Сегашниот Директор, кој е Ром, во моментот обезбедува одредена рамнотежа. Во Бирото за развој на образованието, орган надлежен за изработка на наставни програми со значителни овластувања да го формулира наставниот процес, како и во Инспекторатот за образование во моментот немаат вработени Роми. Наставните програми, поради неучеството на Ромите во нивното изготвување, може да не соодветствуваат на културната чувствителност на ромското население.

69) Активно да се промовираат еднакви можности во подрачјето на образованието на децата Роми и Синти, особено со обезбедување помош во однос на јазикот, или друг вид помош.

Земјата домаќин, чиј Устав предвидува дека „секој има право на образование под еднакви услови“,⁸² формално се залага за еднакви можности и образование за сите. Секоја заедница има право да посетува настава на мајчин јазик. Сепак, Ромите не го користат ова право и посетуваат настава на македонски јазик, и многу поретко, на албански или турски јазик. Ова е последица на малиот број квалификувани наставници Роми и достапноста на учебници на ромски јазик. Поради ова, ромските деца често имаат проблеми во првите години на основното образование, предизвикани од недоволното познавање на јазикот, особено доколку дома зборуваат ромски. Како последица на ова, голем број на деца Роми се отпишуваат од училиштата (покрај фактот што основното и средното образование се задолжителни), или често се преместуваат во одделенијата за деца со посебни потреби.⁸³ (Види исто преп. 73 и 75).

Иако Министерството за образование и наука е свесно за оваа ситуација,⁸⁴ не постојат систематски програми за помош во однос на јазикот. Постојат напори за промовирање на еднаквите можности во образованието за децата Роми, со особен фокус на прашањата поврзани со јазикот. Прво, Министерството за образование и наука ги поддржува проектите на граѓанските организации, како што е *Проектот за медијатори* на Националниот ромски центар, преку кој, уште од 2005 година, се обезбедува помош при учење за децата Роми во Скопје и Куманово. Второ, во академската 2010/2011 година на Филолошкиот факултет е воведен предметот *Ромски јазик и култура*. Доколку ромскиот јазик се изучува на факултетот,⁸⁵ тоа ќе ги зголеми шансите образување на наставници по ромски јазик, а ќе овозможи и останатите наставници да се запознаат со културата на Ромите. Ваквите активности ги подобруваат можностите за развивање на мултикултурно образование и за

⁸¹ Вклучени се и српската, бошњачката, турската, влашката и ромската заедница.

⁸² Устав на Република Македонија, член. 44.

⁸³ Ромскиот образовен фонд оценува дека околу 27% од децата кои се запишани во посебните училишта или одделенија се Роми. Види, “Унапредување на образованието на Ромите во Македонија – Оценка на земјата и стратешките насоки на Ромскиот образовен фонд”, 2007, стр. 31.

⁸⁴ Дирекцијата, “Моменталната состојба со основното образование на учениците кои се од етничките заедници во РМ”, стр. 57.

⁸⁵ Административните процедури и изработката на наставните програми овозможија формирање на овој предмет во 2010-2011. Уписите за предметот и наставата се уште не се почнати.

намалување на предрасудите и дискриминацијата во училиштата. Трет позитивен елемент е ставањето акцент на предучилишното образование, преку проектот на Министерство за труд и социјална политика, *Вклучување на децата Роми во предучилишното образование*. Тој започна со спроведување во учебната 2006/7 година и се уште е во тек, но опфаќа само мал дел од вкупниот број на деца Роми на предучилишна возраст.⁸⁶ Проектот на Ромскиот образовен фонд *Добар почеток*, кој започна во 2010 година, придонесува за зголемување на бројот на децата Роми кои учествуваат во предучилишното образование.⁸⁷

Значајна пречка за присуство на децата Роми во училиштата се лошите социоекономски услови, проблем, кој само делумно се решава. Најновата јавна политика за бесплатен транспорт на децата кои живеат подалеку од 2 км од училиштето и бесплатните учебници за сите ученици, навистина се корисни за ромската заедница. Спроведувањето и резултатите од овие две политики ќе се анализираат во иднина.⁸⁸ Со тоа се создадени потребните предуслови за ослабување на економскиот фактор како причина за отсуство од училиштата.

Позитивен настан е одлуката на Министерството за образование и наука од 2009/2010 година да го преземе извршувањето на Програмата за стипендии и менторство на Фондацијата институт отворено општество Македонија, насочена кон децата Роми во средните училишта. Оваа програма е поддржана од Ромскиот образовен фонд. Сепак, спроведувањето на оваа Програма од страна на Министерството за образование и наука доцни, што предизвикува загриженост. Програмата на Фондацијата институт отворено општество Македонија, како и реформата во 2008 година, со која средното образование стана задолжително, придонесоа за зголемување на бројот на ученици Роми кои се запишале во средните училишта помеѓу 2005 и 2010 година, како и за намалувањето на бројот на ученици Роми кои го напуштиле училиштето.⁸⁹

70) Да се преземат посебни мерки за подобрување на квалитетот и делотворноста на образованието за децата Роми и Синти. Да се поттикнува поголема застапеност на Роми и Синти во редот на наставниците.

Обезбедувањето помош во однос на јазикот и спроведувањето на други менторски мерки за Ромските деца се клучни за подобрување на квалитетот и ефективностa на нивното образование. Нивните шанси за квалитетно образование ќе се зголемат преку задржување на учениците Роми во главните текови на образованието, а не нивно вклучување во одделенијата за посебни потреби. Со тоа ќе се зголемат и шансите за нивно идно вработување. Министерството за образование и наука, како партнер на граѓанските организации и донаторите, повремено е вклучено во менторски програми за децата Роми, но тие опфаќаат ограничен број на деца.

⁸⁶ Според податоците обезбедени од МТСП, 211 ученици ја искористиле оваа програма во 2006/07, 226 во 2007/08, и 241 во 2008/09. Целта за 2009/11 беше да се вклучат уште 777 ученици, иако веројатно е дека реалниот број ќе биде многу помал од целиниот број.

⁸⁷ Имајте предвид дека постојат неколку програми и од други чинители во полето на предучилишна едукација (FOSIM/USAID, Ромскиот образовен фонд, неколку локални граѓански организации).

⁸⁸ Податоците за децата во основните училишта кои користат бесплатен транспорт до училиштата кој го обезбедува државата може да се најдат на http://www.stat.gov.mk/english/publikacii_eng/PublikaciiGlavna_eng.htm (2007/08, 2008/09, 2009/10). Истата публикација дава податоци и за бесплатните учебници за 2007/08 и 2008/09.

⁸⁹ Официјалните податоци се обезбедени од Директорот Реџеп Али Купи, 22 септември 2010.

Потребно е да се зголеми бројот на наставници Роми, со што би се намалиле предрасудите во училиштата и би се обезбедила запознаеност со прашањата кои се актуелни за децата Роми. Ова би имало позитивни ефекти врз бројот на деца кои се запишуваат во училиштата, и би се намалил и бројот на оние кои се откажуваат од образованието. Овие мерки, во иднина, би и овозможиле на ромската заедница да го искористи своето уставно право и да се образува на ромски јазик.

Само 0.16% од вкупниот број на наставници во основните училишта се Роми.⁹⁰ Воведени мерки за стипендирање на студентите Роми,⁹¹ а воведен е и изборниот предмет Ромски јазик и култура на Филолошкиот факултет. Во моментот нема механизми за мотивација (на пример: финансиска поддршка, квоти), кои би ги привлекле младите Роми во наставната професија. Потребно е да се подобри образовното ниво на младите Роми, со што ќе се зголемат шансите за создавање на квалификувани наставници Роми за во иднина.

71) Во образовните текстови да се вклучат историјата и културата на Ромите и Синтите, со посебен акцент врз се она што им се случувало на Ромите и Синтите за време на Холокаустот.

Ромската историја и култура не се адекватно застапени во образовните материјали, без оглед дали станува збор за учебници по историја, граѓанско образование или литература. Фондацијата институт отворено општество Македонија оценува дека историјата и културата на Ромите се споменува на околу 1.7% од страниците на учебниците.⁹² Студијата на UNICEF за мултикултурализмот во училиштата нагласува дека описите на културата на Ромите во учебниците во основното училиште се преполни со стереотипи.⁹³ Адекватната застапеност на содржини во врска со етничките заедници во учебниците е генерален проблем кој се одразува и врз Ромите. Во учебниците нема содржини поврзани со искуствата на Ромите за време на Холокаустот, а и на часовите воопшто не се зборува за тоа или за нивниот живот во минатото и сегашноста.

Предметот *Ромски јазик и култура*, кој претходно беше факултативен, а сега избран во основните училишта, содржи информации за ромската историја и култура, но целна група на овој предмет се само учениците Роми.

Во овој контекст од голема важност е посветеноста на Министерството за образование и наука да преземе „чекори кон интегрирано образование во образовниот систем на Република Македонија“.⁹⁴ Министерството ја согледува неусогласеноста помеѓу правото на образование на мајчин јазик и недостигот на меѓусебно познавање и интеракција помеѓу етничките групи, што е спротивно со реалноста и мултиетничкиот карактер на општеството. Во согласност со препораките на Високиот комесар за национални малцинства на ОБСЕ, дадени во 2008 година, Министерството за образование и наука се согласи да ги прегледа наставните програми и да обезбеди дека тие ќе содржат наставни содржини за заедниците

⁹⁰ Дирекцијата, “Моменталната состојба на основното образование на ученици кои припаѓаат на етничките заедници во РМ”, јуни 2010, стр. 55.

⁹¹ За повеќе информации на програмите за универзитетски стипендии видете преп. 82.

⁹² Интервју со Споменка Лазаревска, Фондација институт отворено општество Македонија, 16 септември 2010.

⁹³ UNICEF, “Мултикултурализмот и меѓуетничките односи во образованието”, 2007.

⁹⁴ МОН на РМ, “Чекори кон интегрирано образование во образовниот систем на РМ”, стратешки документ, 2009.

кои живеат во земјата. Целосно спроведување на новите наставни програми се очекува во учебната 2014/15 година.

72) Да се размисли за мерки коишто ќе помогнат да се обезбеди почит за ромскиот јазик, негова заштита и унапредување во наставата на ромски јазик, како и на ромската култура како составен дел од културното наследство на Ромите и Синтите.

Предметот *Ромски јазик и култура* се вовеле како изборен предмет во основните училишта во учебната 2008/9 година. Ова е важен чекор за заштита и промоција на ромското културно наследство.

Со цел овој важен документ да постигне подобри резултати, вниманието, во иднина, треба да се фокусира на два приоритета. Прво, треба да се зголеми бројот на децата кои ги слушаат изборните предмети. До сега, во 6 основни училишта наставата по овој предмет ја посетувале 2191 ученици Роми (79.3% од вкупниот број на ученици Роми во тие училишта). Се очекува наставата по овој предмет да започне во уште 3 училишта во учебната 2010/2011,⁹⁵ иако 28 училишта ги исполнуваат основните предуслови да организираат настава по овој предмет.⁹⁶ Некои ученици Роми не го посетуваат овој изборен предмет бидејќи тоа подразбира дополнителни обврски. Второ, потребно е адекватно спроведување на самата настава по предметот: треба да се обезбедат информации за достапноста и можноста за запишување, наставни материјали (учебници) и обука за наставниците со цел тие да се оспособат да држат квалитетна настава. Министерството за образование и наука во моментов ги подготвува учебниците за овој предмет. Бројот на наставници Роми е исто така недоволен.

Иако не е јасно дали наставата по овој предмет може да ја посетуваат и деца од другите заедници,⁹⁷ во моментов наставата ја посетуваат само ромски деца. Оттаму, промовирањето на ромскиот јазик и култура кај останатите заедници не е доволно застапено.

73) Да се изградат и спроведуваат сеопфатни програми со кои ќе им се стави крај на подвојувањата во училиштата, и што ќе целат на: (1) укинување на практиката на систематското пренасочување на ромските деца во специјални училишта или одделенија (на пр. училишта за деца со пречки во развојот, училишта и одделенија наменети специјално за деца Роми и Синти); и (2) префрлување на ромските деца од посебните училишта во стандардните општи училишта.

Постоенето на сегрегацијата во училиштата формално не се признава, и не постои специфична мерка која се фокусира на интеграцијата. Сегрегацијата на децата во училиштата долго време се нарекуваше *сепарација*. Од неодамна, државните функционери покажаа пофлексибилен однос и почнаа да зборуваат за оваа практика.

Главни причини за запишување на децата во посебните училишта се слабите резултати и тешкотиите во учењето, кои пак често се поврзани со слабото познавање на јазикот на кој се врши наставата. Дополнителен фактор се економските додатоци за семејствата кои имаат

⁹⁵ Интервју со Речеп Али Купи, 16 септември, 2010.

⁹⁶ Фондација институт отворено општество Македонија, “Анализа на спроведувањето на изборниот предмет Ромски јазик и култура”, 2010 стр. 6.

⁹⁷ Изгледа дека не е забрането, иако г-динот Љупчо Спасовски, Раководител на Секторот за основно и средно образование, тврди поинаку. Интервју со г-динот Спасовски, 23 септември 2010.

деца со посебни потреби. Не постојат сеопфатни податоци за етничкиот состав на училиштата и одделенијата за деца со посебни потреби. Според Ромскиот образовен фонд, 27% од децата во посебните училишта и одделенија се Роми.⁹⁸ Дирекцијата обезбеди информации во врска со средните училишта во Скопје и Штип, кои го потврдуваат високиот удел на децата Роми во образовните установи за деца со посебни потреби, во споредба со другите етнички заедници.

Во моментот се разгледува предлогот за ревизија на улогата и организацијата на Комисијата (под Министерството за здравство) која е одговорна за оценување на состојбата на децата со посебни потреби.⁹⁹ При ова, треба да се размисли за воспоставување на механизми и нивно користење за враќање на децата од посебните во редовните училишта и одделенија.

Бесплатните учебници и бесплатниот транспорт би требало да го намалат бројот на родители кои инсистираат своите деца да ги запишат во посебни образовни установи поради финансиските надоместоци. Финансиски надоместоци за семејствата со деца со посебни образовни потреби, ја намалуваат мотивацијата на родителите да ги префрлат своите деца во редовните училишта и одделенија.

Запишување на децата во посебни одделенија, не е единствената практика која придонесува за сегрегација. Таа се поттикнува и преку постоење на училишта во кои најголем дел или скоро сите ученици се Роми. Од овие причини се разви дебата за можноста да се отвори средно училиште во општината Шуто Оризари, во кое секако најголем број ученици би биле Роми.

Во Гостивар, Битола и Куманово, постојат случаи на така наречени „училишта поволни за Ромите“ во кои има многу висок број на ученици Роми. Училиштата ги информирале властите, кои ги спровеле потребните истраги, но за жал ефектите се мали. Било утврдено дека ова не се случаи на дискриминација, туку резултат на преференцијата на некои родители нивните деца да учат во одделенија каде што ќе учат само Роми или пак резултат на новата поделба на градовите во општини.¹⁰⁰ Со ова се наметнува состојба каде децата кои живеат во одредени општини се запишуваат во училиштата кои припаѓаат во истите општини. Концентрацијата на ромските семејства во истиот дел од градот автоматски предодредува нивните деца да се запишуваат во истото училиште. Создавањето на нови општини доведе до забуни во однос на тоа кои училиштата припаѓаат на одредена општина.

74) Да се назначат финансиски средства за префрлување на децата Роми во стандардните општи училишта и за изготвување на училишни програми за поддршка на училиштата за олеснување на преминот во стандардните општи училишта.

Не постои ниту една програма за враќање на децата Роми во редовното образование. Сепак постојат проекти за олеснување на пристапот на ромските деца до редовното образование преку вклучување во предучилишното образование. (види 75г).

⁹⁸ Ромски образовен фонд, “Унапредување на образованието на Ромите во Македонија – Оценка на земјата и стратешките насоки на Ромскиот образовен фонд”, 2007, стр. 31.

⁹⁹ Доколку се усвои, формирањето на 4 здравствени центри ќе обезбеди подобра категоризација и контрола. Интервју со Реџеп Али Купи, 22 септември 2010.

¹⁰⁰ Интервју со Васка Бајрамовска Мустафа, државен советник, Канцеларија на народниот правобранител, 26 октомври 2010.

75) На децата Роми да им се олесни пристапот до стандардното општо образование со преземање мерки какви што се:

(а) Преземање мерки за отстранување на манифестации на предрасуди во однос на Ромите и Синтите во училиштата;

Дискриминацијата и предрасудите против Ромите се некои од можните фактори кои го спречуваат пристапот на Ромите до образованието.¹⁰¹ Не постојат ефективни мерки насочени кон подобрување на однесувањето на останатите деца кон децата Роми во училиштата. Од една страна, соучениците не добиваат адекватно образование за позитивните аспекти на мултикултурализмот, диверзитетот и културата на Ромите. Според резултатите од испитувањето кое го изврши Мисијата на ОБСЕ, може да се заклучи дека: 15.6% од средношколците етнички Македонци, 17.9% од средношколците етнички Албанци и 10% од средношколците етнички Турци, кои биле интервјуирани имаат негативни чувства кон етничките Роми.¹⁰² Од друга страна, и наставниците и вработените во училиштата понекогаш имаат предрасуди кон учениците Роми.

Започнати се и иницијативи насочени кон наставниците. Министерството за образование и наука и Националниот ромски центар објавија Прирачник за препознавање на дискриминацијата и предрасудите во училиштата. USAID/Фондацијата институт отворено општество Македонија и проектот *Образование за социјална права*, спроведе обука пред вработување на тема мултикултурното образование за преку 400 наставници од 11 средни училишта. Сепак, ваквите активности се за ограничен број учесници и се дополнување кон систематската обука и активности кои се насочени кон учениците.

(б) Обука на наставни кадри за мултиетничка едукација и начини на работа со етнички мешани одделенија;

Не постои систематска и сеопфатна обука на наставниот кадар за спроведување на мултикултурно образование. Во последните години, организирани се неколку обуки на кои учествуваа одреден број наставници, но главно на доброволна база. Прирачникот на Министерството за образование и наука и Националниот ромски центар успеваат да покријат само дел од едукацијата која им е потребна на наставниците.

Мисијата на ОБСЕ, во партнерство со граѓанските организации во Скопје, Битола, Штип и Тетово, делува во оваа област преку проектот за обука пред вработување. Од почетокот на 2009 година, околу 300 студенти од 4 педагошки факултети и од Институтот за социјална работа и социјална политика (Штип) посетуваа обука од 4 месеци, и во рамките на обуката им помагаа во учењето на децата од различни етнички заедници. Целта на обуката е намалување на предрасудите кај наставниците кои не се Роми кон децата од другите заедници, особено кон Ромите. Околу една третина од децата вклучени во овој проект беа Роми.

(с) Градење на стратегии со кои ќе се обезбеди поширока поддршка во општеството за интеграција во училиштата;

¹⁰¹ Јоана Лаурсен Брукер, “Ромските деца – Студија за пречките за задржување во училиштата во Поранешна Југословенска Република Македонија”, Документ на УНИЦЕФ од збирката „Деца надвор од училиштето во Централна и Источна Европа и во Комонвелтот на независни држави“, стр. 16.

http://www.unicef.org/ceecis/Out_of_school_children_Final_compressed.pdf. (пристапено на 13 декември 2010).

¹⁰² Набљудувачка мисија на ОБСЕ во Скопје, “Возраст, контакт, перцепции – како училиштата ги формираат односите помеѓу етничките заедници”, јануари 2010, стр. 11-12.

Ефективни стратегии за спроведување на оваа цел, ќе се изработуваат во иднина.

(d) Обезбедување поддршка за премостување на јазот меѓу децата Роми и Синти и другите ученици, вклучително и преку предучилишни програми изготвени за подготвување на децата Роми и Синти за основното училиште;

Во согласност со одлуката на Советот на министри на ОБСЕ МС.DEC6/08, земјата домаќин ги идентификуваше програмите насочени кон децата на предучилишна возраст, како основни начини за подобрување на пристапот до квалитетно образование за децата Роми, а на тој начин и за смалување на разликите помеѓу нив и другите ученици.

Министерството за труд и социјална политика е министерството одговорно за децата на предучилишна возраст. Одделението во Министерството за труд и социјална политика, уште од 2006 година, го спроведува проектот *Вклучување на ромските деца во предучилишното образование*. Овој проект е финансиран од Министерството за труд и социјална политика, со грантот доделен од Ромскиот образовен фонд и со придонесите од општините. Главните цели на овој проект се: олеснување на пристапот до основното образование за децата Роми, подобрување на нивното познавање на македонскиот јазик; обезбедување на навремено вклучување во основното образование; намалување на бројот на деца кои се отпишуваат од училиштата; поттикнување на вклученоста на Ромите во етнички мешани одделенија. Одделението кое го спроведува Проектот, известува дека во програмата во периодот помеѓу 2006 и 2009 година биле вклучени 678 деца. Проектот се спроведувал во градинки каде што биле ангажирани дополнителни помошнички Ромки.¹⁰³ Предлогот на проектот за учебните 2009/2010 и 2010/2011 предвидува зголемување на бројот на вклучени деца на 777, за период од две години. Сепак бројот на вклучени деца е ограничен, наводно поради ограничениот капацитет на градинките да примат повеќе деца, како и поради недостигот на човечки, институционални и финансиски капацитети во неколку општини да го спроведат проектот.

Општините доцнат со плаќање на поединците вклучени во Проектот, а се доцни и при запишување на децата и ангажирање на помошниците Роми. Оценката на Проектот наведува дека процентот на деца Роми во предучилишните установи се покачил од 1.3% во учебната 2006/7 година на 1.83% во учебната 2008/9 година, иако не е споменат изворот на таквите податоци.¹⁰⁴

Со цел да се оценат резултатите конкретно на овој Проект, како и генерално на образовните политики, потребна е координација помеѓу сите чинители насочена кон собирање на податоци, постапување со нив и нивно објавување.

Децата Роми треба навремено да се вклучат во редовното образование, со цел да се отстрнат од улиците, каде се изложени на криминални практики, трговија со деца, насилство и експлоатација на нивниот труд. Граѓанската организација Отворена порта оценува дека 90% од децата на улиците се Роми. Неколку граѓански организации обезбедуваат менторство и установи за дневно згрижување на деца Роми на предучилишна возраст (на пр. Сумнал). Министерството за труд и социјална политика, со помош на UNICEF, раководи со дневни центри за деца во Скопје и Битола, кои имаат за цел да ги

¹⁰³ Предлог на Проект за 2009/2011 кој содржи информации за резултатите од проектот за 2006/2009. Вклучени се деца во 15 општини: во 2006/07, 211 деца; во 2007/08, 226; во 2008/09, 241.

¹⁰⁴ Ibid.

повлечат децата од улиците и каде се сместени околу 70 деца. Овие центри не нудат конкретни мерки за вклучување на децата во формалното образование.¹⁰⁵

(е) Обезбедување поддршка во насока на зголемување на бројот на медијатори / инструктори и наставници од самите ромски заедници.

Воведувањето на изборниот предмет *Ромски јазик и култура* во основните училишта и неколкуте проекти за медијатори / обучувачи кои нудат вон-наставна помош за децата (главно ги спроведуваат граѓанските организации) придонесоа за зголемување на бројот на едукатори од ромската заедница. Најголем број на засегнати страни, како Министерството за образование и наука, училиштата и граѓанското општество веруваат дека бројот на квалификувани медијатори / наставници Роми треба да е поголем во рамките на редовното образование. Предметот *Ромски јазик и култура*, кој неодамна е воведен на Филолошкиот факултетот е прв чекор за премостување на овој недостаток.

76) Да се изготви и имплементира антирасистичка наставна програма за училиштата, и анти-расистичка кампања за медиумите.

Наставните програми за училиштата не содржат јасна осуда на расизмот, и текстови за промовирање на анти-расистичките пристапи. Анализата на учебниците направена од страна на UNICEF во 2007 година, заклучува дека во многу случаи, учебниците само ги засилуваат стереотипите,¹⁰⁶ и не помагаат за успешно елиминирање на расизмот.

77) Да се изградат политики што се зафаќаат со сите фактори што придонесуваат за ниската стапка на редовно школување на децата Роми и Синти. Тука, меѓу другото, спаѓаат мерките со кои ќе се обезбеди ромските и Синти семејства да ги имаат неопходните документи за упис како сите други граѓани.

Уписот и бројот на децата Роми во училиштата е значително понизок од националниот просек: публикацијата на UNICEF и на Државниот завод за статистика во 2006, оценува дека процентот на децата Роми на возраст помеѓу 7-14 години (основно и средно училиште) е околу 61.1%, наспроти националниот просек од 94.9%.¹⁰⁷

Некои од главните фактори кои се причина за малиот процент на Роми во училиштата се: трошоците, далечината од училиштата, необразованите родители, недовербата во образовниот систем, како и немањето потребни документи. Иако меѓусебната поврзаност на овие прашања бара сеопфатни политики, сепак потребни се и мерки кои се насочени кон решавање на секое прашање посебно.

Со одлуката на Владата за бесплатни учебници и бесплатен транспорт се помогна во елиминирање на економските фактори и далечината. Стипендиите од Министерството за образование и наука и од останатите донатори (Ромскиот образовен фонд, Институтот Отворено општество) придонесоа за покривање и на останатите трошоци (храна, училишни материјали, облека). Сепак, бројот на ученици кои ги исполнуваат критериумите за добивање на стипендијата е ограничен, главно поради послабиот успех на учениците.

¹⁰⁵ Љатиџа Сиковска, интервјуирана на 16 декември 2010.

¹⁰⁶ UNICEF, "Мултикултурализмот и меѓуетничките односи во образованието", 2009, стр. 36.

¹⁰⁷ Државен завод за статистика и UNICEF, "Истражување со кластер на повеќекратни индикатори 2005/2006", 2007, стр. 97.

Промотивните кампањи, најчесто организирани од граѓанските организации, имаат влијание врз подобрување на ставот на семејствата кон образованието како и врз нивната свесноста за важноста на образованието.

Програмите за описменување и образованието за возрасни придонесуваат за зголемување на поддршката што семејствата ја пружаат за образованието на сопствените деца. Со одлуката МС.ДЕС6/08, Советот на министри, експлицитно бара земјите учеснички да ја подигнат свеста кај Ромите за важноста на образованието.¹⁰⁸ Сепак, во земјата домаќин, за сега, ништо позначајно не е направено во оваа насока.

Некомплетната документација претставува пречка за запишување во училиштата, особено во основните училишта. Граѓанските организации и Ромските информативни центри нудат основна помош за овие прашања. Ромските информативни центри треба поактивно да се вклучат во овие активности.¹⁰⁹

Со Закон е предвидено сите деца кои живеат во земјата да имаат право на задолжително образование, без оглед на нивниот статус и државјанство. Сепак, изгледа дека законот содржи некои нејасни делови (вклучувањето на ученици постари од одредена возраст, како и на ученици без извод на родените).

78) Да се размисли за изработка на програми за социјална помош за ромските семејства со ниски приходи што имаат деца на училишна возраст.

Покрај бесплатните учебници и бесплатниот транспорт, постојат и стипендии кои можат да ги покријат останатите трошоци кои произлегуваат од образованието. Сепак, не постојат стипендии за сите фази на образовниот циклус и обично зависат од успехот, со што автоматски се исклучуваат наранливите семејства.

Ромските семејства со ниски приходи ги исполнуваат условите и добиваат социјална помош од државата.

Министерството за труд и социјална политика управува со две засолништа за бездомници, во Чичино Село и во Љубанци. Бездомниците во центрите најчесто се Роми кои немаат соодветни услови за живеење. Во центрите се сместени околу 100-тина лица, и најголем број се ромски семејства, кои добиваат оброци, место за спиење и основни услуги.

Со цел да се спречи феноменот на децата на улица, особено ранливите ромски семејства треба да се вклучат во овие структури, а децата да ги посетуваат дневните центри со кои раководи Министерството за труд и социјална работа (види 75г). Дневните центри за деца во моментот не нудат програма за третирање на образовните, здравствените или психолошките потреби на присутните деца.¹¹⁰ Тие треба да се фокусираат на развојот на децата во обид да најдат оддржливи и долгорочни решенија за проблемот со децата на улиците.

79) Да се поттикне редовното посетување на училишната настава на децата Роми и Синти, меѓу другото, и со вклучување на семејствата и социјалните работници, засилување на свеста на родителите и возрасните Роми и Синти во поглед на нивната обврска да им овозможат на децата да одат на училиште, и особено, да им обезбедат на женските деца еднаков пристап до образование.

¹⁰⁸ МС.ДЕС6/08, преп. 3.

¹⁰⁹ Доналд Бисон, Оценка на Капацитетот на Ромските информативни центри да обезбедуваат бесплатна правна помош за Ромската заедница, октомври 2010, стр. 25.

¹¹⁰ Љатифа Сиковска, интервјуирана на 16 декември, 2010.

Причините за слабото присуство и отпишувањето на учениците Роми од училиштата најчесто се: ангажирањето во сезонска работа, трошоците за образованието, лошите резултати на училиште и дискриминаторските практики во училиштата. За бројот на Роми во училиштата не постојат официјални податоци, а оценките, кои се засноваат на прилично мали примероци, многу варираат. Според Институтот отворено општество, процентот на Ромите во основните училишта во 2005 бил 76% во споредба со 98% застапеност на мнозинското население кое живее во близина на Ромите.¹¹¹

Оваа разлика помеѓу стапките на вклученост на Ромите и останатите во средното образование е уште поголема: 19% се Роми и 74% „мнозинско население кое живее во близина на Ромите“.¹¹² Истражувањето со кластер од повеќекратни индикатори направено за учебната 2005/2006 година, а објавено во 2007 година, укажува дека процентот на деца Роми со завршено основно образование е 44.6%, во споредба со 86.6% кај етничките Македонци и 80.5% кај Албанците.¹¹³ Разликите кај учениците кои продолжуваат во средните училишта се уште позагрижувачки, бидејќи процентот на Ромите кои продолжуваат во средно образование е 26.9%.¹¹⁴ Директорот на Одделот за образование на Фондација институт отворено општество Македонија, Споменка Лазаревска, оценува дека во последно време процентот на деца Роми кои завршуваат средно образование е 76%.

Треба да се има предвид дека средното образование беше воведено како задолжително во учебната 2008/2009 година. Иако до сега не е направена систематска анализа на влијанието на таквата законска промена, ова сигурно е значаен фактор за зголемување на процентот на децата кои се запишуваат во средно училиште. Иницијативите за стипендии на Фондацијата институт отворено општество Македонија (со USAID), Ромскиот образовен фонд и од неодамна на Министерството за образование и наука, исто така придонесуваат за ова. Но, ваквите резултати не треба да се гледаат изолирано од останатите проекти за менторска помош, преку кои се обезбедува дополнителна помош по предметот македонски јазик, како и по останатите предмети.

Неколку граѓански организации се обидуваат да ја подигнат свеста кај родителите Роми и кај членовите на заедниците во врска со улогата на образованието, како и за нивната одговорност да им овозможат на децата да одат на училиште. Механизмите на убедување се посоодветни отколку законската обврска за задолжително образование. Долгорочно гледано, принудата нема да ја зголеми поддршката на родителите за образованието, ниту пак ќе обезбеди намалување на бројот на децата кои го напуштат училиштето.

Граѓанските организации Сумнал и Амбрела се вклучени во промотивни активности со цел да ја подигнат свеста во своите заедници. Месечина и Националниот ромски центар исто така организираат кампањи и состаноци помеѓу родителите и институциите во врска со ова прашање. *Кампањата за образование на Ромите* на Националниот ромски центар исто така придонесува за удвојување на бројот на учениците Роми кои се запишале во прва година во училиштата кои се следат, во периодот помеѓу учебните 2005/6 и 2007/8 година.¹¹⁵ Проектот на Ромскиот образовен фонд, *Добар почеток*, кој ќе трае до јуни 2012,

¹¹¹ Институт отворено општество, “Програма на ЕУ за мониторинг и застапништво”, 2007, стр. 31.

¹¹² Ibid., стр. 33.

¹¹³ Државен завод за статистика и UNICEF, “Истражување со кластер од повеќекратни индикатори”, стр. 100.

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Податоците се од Националниот ромски центар.

спроведува активности од страна на медијатори кои одат од врата на врата. Програмите за подигање на свеста од овој тип не се систематизирани на територијата на целата земја и не се следат од владините институции. Постои можност и простор за поактивно вклучување на Ромските информативни центри во овие активности.

Не постојат посебни програми насочени кон зголемување на бројот на девојчиња во училиштата.

Министерството за образование и наука размислува да не дозволи доделување на социјална помош на семејствата кои го побарале тоа, доколку децата од тие семејства не присуствуваат најмалку на 80% од часовите во училиште. За спроведување на овие мерки, ќе помогне и новиот компјутерски систем за следење на податоците од уписите, обезбеден од Светската банка, кој наскоро ќе се тестира.¹¹⁶

80) Да се обрне особено внимание на ромските и Синти женски деца да им се обезбедат еднакви можности за вклучување во образованието и во општеството и да се изградат програми за намалување на исклучителното високата стапка на прекинување на образованието на женските деца.

Не постои програма насочена конкретно на присуството на девојчињата во училиштата, иако постои разлика од 10% помеѓу девојчињата и момчињата Роми запишани во основно училиште (по истиот редослед, 71% и 81%).¹¹⁷ Иако, веројатно, задолжителното средно образование за сите и зголемувањето на бројот на ученици кои ќе се задржат во училиштата ќе помогне да се надмине оваа разликата, нееднаквоста на родовите во образованието сепак е присутна.

Основата на овој проблем се традицијата и практиките на рано склучување бракови (11.4% од Ромките кои се на возраст помеѓу 15 и 49 години се омажиле пред да наполнат 15 години). Релевантните здравствени установи и институциите кои обезбедуваат еднакви можности потребно е да се координираат и да спроведат специфични програми за елиминација на практиката на рано стапување во брак и за подобрување на сексуалното образование.

81) Да се размисли за изработка на соодветни програми за лицата што немаат завршено основно образование или се неписмени.

Иако во земјата домаќин стапката на писменост е скоро 100%, само 84% од Ромите се писмени.¹¹⁸ Министерството за образование и наука и Ромскиот образовен фонд прават напори да им се овозможи на лицата кои не завршиле средно образование да ги завршат училиштата.

Сепак, не постои сеопфатна програма која ќе се однесува на неписмените лица или пак на возрасните без диплома од училиште. Центарот за образование на возрасни во

¹¹⁶ Интервју со Реџеп Али Купи, 22 септември 2010.

¹¹⁷ Треба да се има предвид дека нема статистички значајна разлика помеѓу бројот на запишани машки и женски деца во основните училишта за „мнозинската популација во близина на Ромите“. Институт Отворено општество, Програма на ЕУ за мониторинг и застапништво, 2007, стр. 31.

¹¹⁸ UNDP, “Извештај за национална ранливост за Македонија”, 2006, стр. 19.

Министерството во моментов изготвува проекти на оваа тематика,¹¹⁹ а граѓанските организации повремено спроведуваат програми за описменување.

82) Да се изготват, каде што е потребно, програми за стипендии за студентите Роми и да се поттикнува нивното зголемено учество во постоечките програми за стипендии.

Постојат активни програми насочени кон учениците и студентите Роми, вклучени во средното и високото образование, и тие придонесуваат за зголемување на бројот на ученици и студенти кои се запишуваат и кои остануваат во училиштата и на факултетите.

Програмата за образование на Ромите на Фондацијата институт отворено општество Македонија, спроведувана заеднички со Ромскиот образовен фонд, која од учебната 2008/9 година ја презеде Министерството за образование и наука, уште од 2004 година, им овозможува стипендии и менторство на средношколците Роми. Во првата година од оваа програма биле вклучени 262 ученици, а во следните години бројката се искачила до 500 ученици годишно. Учениците кои не можат да ги одржат потребните оценки (просек 3 од 5), по првата година имаат право на делумна стипендија со цел да не се откажат од училиштето, додека на учениците кои не доаѓаат редовно на часови, стипендијата привремено им се става во мирување.

Министерството за образование и наука стипендираше 620 средношколци Роми во учебната 2008/9 година и планираше да стипендира уште 800 во учебната 2009/10 година. Сепак, таа година беа доделени само 480 стипендии, бидејќи повеќето ученици Роми не успеале да ги исполнат критериумите за квалификација.

Во моментов се доцни со спроведувањето на програмата. Со дел програмата да се институционализира и да се обезбеди нејзината ефективност, Министерството за образование и наука преговара со Ромскиот образовен фонд за обезбедување на 700 годишни стипендии, менторство и дополнително подучување при подготовката на матурата за средношколците Роми.

Во 1994 година, само 9 студенти Роми се запишале на универзитетите во земјата домаќин. Во академската 2001/2¹²⁰ година тој број се зголемил на 97, а од тогаш е три пати поголем. Студентите на факултетите ги користат програмите *Ромаверситас* (стипендија и подучување) и *Програмата за стипендирање на Ромскиот Меморијален Универзитет*, кои се нудат преку Ромскиот образовен фонд и Фондација институт отворено општество Македонија. Почнувајќи во академската 2007/8 година, *Ромаверситас* додели 35 годишни стипендии финансирани од USAID и обезбеди менторство и други активности за поголем број на студенти. Преку оваа програма, по 2008 година, доделени се преку 350 стипендии. Фондацијата институт отворено општество Македонија со стипендии им помага на студентите Роми на Педагошкиот факултет, надевајќи се да го обезбеди потребниот број на наставници Роми. На универзитетите во земјата домаќин, постојат квоти за студентите Роми при што се овозможува уписот на Ромите во високото образование.

83) Да се поттикне компјутерска писменост меѓу Ромите и Синтите со изработка на информативни интернет страници.

Во училиштата не постојат курсеви за компјутерска писменост. Иницијативата *Компјутер за секое дете*, започната од Министерството за образование и наука во 2008

¹¹⁹ Интервју со Редеп Али Купи, 22 септември 2010.

¹²⁰ http://www.romaversitas.edu.mk/za_nas.html (пристапено на 25 септември 2010).

година, придонесе секое училиште да добие компјутери. Сепак, старите објекти, необученоста на наставниците и бавната изработка на програми прилично го ограничуваат развојот во оваа област. Не постои посебна програма насочена кон учениците Роми.

84) Периодично да се оценува делотворноста на образовните политики.

Систематската оценка на образовните политики тешко е да се спроведе без достапони службени податоци, без сеопфатни образовни програми насочени кон ромската популација и без координација помеѓу чинителите (државата, граѓанските организации, меѓународните донатори).

И покрај периодичните оценки кои ги врши Државниот инспекторат и само-оценувањето кое се спроведува во училиштата, не постојат ефективни механизми за мониторинг и решавање на итните прашања.

Сепак, формирањето и ефикасното функционирање на Дирекцијата, раководена од квалификуван професионалец Ром, е позитивен чекор напред. Ова тело може да ја промовира координацијата и оценувањето на образовните политики насочени кон Ромите (и другите помали заедници), и како резултат да обезбеди подобра ефективност.

Поглавје VI од Акциониот план – Зголемување на учеството во јавниот и политичкиот живот

87) Земјите учеснички мора да бидат проактивни во обезбедувањето Ромите и Синтите, како и сето друго население, да ги имаат сите потребни документи, вклучително извод од матична книга на родените, документи за лична идентификација и потврди за стекнување здравствено осигурување. На земјите учеснички особено им се препорачува да дејствуваат во партнерство со граѓанските организации на Ромите и Синтите.

Во оваа област можат да се видат знаци на подобрување, благодарение на соработката меѓу државните институции и меѓународните организации.

Проценките за бројот на нерегистрирани Роми во земјата варираат, но бројот, наводно е многу висок и се одразува во различните податоци за бројот на вкупната ромска популација во земјата (53,879 според пописот во 2002 година, помеѓу 80,000 и 250,000 според други извори).¹²¹ Се верува дека околу 5,000 Роми немаат лични документи за идентификација.

Постапката за регистрирање и добивање на лични документи наводно е долга и скапа. Изводот од книгата на родените може да чини и до 5.25 евра (350 денари). Задоцнетото пријавување на новороденото дете се казнува. Покрај ова, Ромите не се доволно информирани за постапката, и за придобивките од поседувањето лични документи за идентификација. На постапките за издавање документи на Ромите кои го напуштија Косово треба да се обрне посебно внимание (види преп. 108).¹²²

Ромските информативни центри и граѓанските организации им пружаат основна помош на Ромите кои немаат документи.

Проектот, финансиран од ЕУ и спроведуван од повеќе агенции, во кој учествуваат и релевантните министерства во соработка со UNHCR, UNICEF и граѓанските организации,

¹²¹ http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/archive/documentation/strategies/statistiques_en.asp

¹²² Интервју со Тихомир Николовски, правен помошник во УНХЦР, 18 ноември 2010.

постигнува значајни резултати. Во периодот помеѓу февруари 2008 и април 2010 година, околу 3,100 Роми добиле лични документи.¹²³ Работната група, која работи на Проектот, изготви извештај со препораки за спречување и решавање на дополнителните случаи на лица без документи за идентификација. Откако ќе биде одобрен од Министерството за внатрешни работи и Министерството за правда, Извештајот ќе биде доставен до Владата. Извештајот содржи препораки за проактивен пристап од страна на локалните матични служби и министерства, отстранување на административни такси и казни и соработка со граѓанските организации на Ромите.

88) Земјите учеснички се поттикнуваат да ги земат предвид следните основни услови за обезбедување делотворно учество на Ромите и Синтите во јавниот и политички живот:

- Рано вклучување: Секоја иницијатива што се однесува на Ромите или Синтите треба да вклучува нивни претставници уште од најраните фази на подготовка, спроведување и оценување;

- Вклученост: Ромите и Синтите треба да се вклучат во формалните консултативни процеси, а делотворноста на механизмите воспоставени за нивното учество во обликувањето на главните иницијативи треба да се обезбеди со нивно вклучување во процес со широка застапеност;

- Транспарентност: Програмите и предлозите треба да се испраќаат благовремено и доволно време пред истекот на крајните рокови за однесување на одлуки, за да може да бидат сериозно разгледани и во нив да се внесат неопходните информации и податоци од претставниците на заедниците на Роми и Синти;

- Значајно учество на Ромите и Синтите на сите нивоа на власт: Учесството на Ромите и Синтите во локалната власт е од суштинска важност за делотворно спроведување на политиките што ги засегаат конкретно нив;

- Одговорност: Ромите и Синтите имаат суштинска и незаменлива улога во преземањето мерки во практиката да се почитува и користи правото на учество во политичкиот процес.

Ромите во политичкиот живот се вклучуваат главно како избирачи (доколку имаат лична карта). Тие и понатаму се маргинализирани и недоволно запознаени со политичките иницијативи. Дури и Декадата за вклучување на Ромите е главно непознат документ или пак познат само на мал број Роми.¹²⁴

Ефективното учество на Ромите во политичкиот живот се сведува на учеството на избраните претставници, државните службеници и членовите на граѓанските организации. Само мал број на граѓански организации ги имаат потребите капацитети да учествуваат и да понудат суштински придонес. Некои аналитичари сугерираат дека во некои региони, поради отсуството на силни граѓански организации, ромската заедница не е вклучена во консултативниот процес, и на локално и на државно ниво.¹²⁵

Вклучувањето на Ромите во политичкиот живот се врши преку изработка на политики / проектни иницијативи, кои вообичаено потекнуваат од ромските граѓански организации или од Ромите во јавната администрација. Ромските граѓански организации кои делуваат како партнери на државата често се вклучени во процесот на спроведување на таквите

¹²³ Извештај за напредокот на ЕУ 2010, стр. 22.

¹²⁴ Извештај за имплементација на Декадата за вклучување на Ромите за РМ 2010, стр. 52-53.

¹²⁵ Ебен Фридман, 8 ноември 2010.

политики или иницијативи. Сепак, процесите на оценување на спроведувањето и на резултатите се слаби и парцијални. Повремено ромските граѓански организации успеваат да ги наметнат сопствените размислувања кај различните институции.

Претставниците на Ромите не се доволно вклучени и не нудат содржајно учество во иницијативите за креирање политики, особено на локално ниво. Недоволното искуство во јавната администрација и во креирањето политики, ги спречува локалните советници активно да учествуваат во ваквите процеси и ефективно да влијаат врз националните политики и локалните иницијативи. Политичките партии не преземаат иницијативи за да ја коригираат оваа состојба.

Со цел претставниците на Ромите поквалитетно да ги извршуваат своите должности, ОБСЕ е активна во подобрување на капацитетите на советниците Роми, преку организирање на обуки на тема децентрализација (2006 година) и обуки на тема локално раководење (2007-2010 година, вклучувајќи и проект насочен исклучиво кон советниците Роми во Шуто Оризари, спроведен во 2007 година). Постојат и други иницијативи за градење на капацитетите на советниците Роми, меѓу другите (од 2006 година до денес), таа на Националниот демократски институт (*Серија на обуки за добро раководење*) организирана за сите заинтересирани советници Роми по локалните избори во 2009 година. Главната цел на ваквите обуки е надминување на политичките разлики и непријателството по изборите и подобрување на комуникацијата помеѓу советниците.

89) Избраните претставници треба да воспостават тесни работни врски со заедниците на Ромите и Синтите.

Ромската заедница најчесто не учествува во креирањето на националната политика. Избраните претставници на Ромите не соработуваат со ромското население ниту пак активно ги вклучуваат своите заедници во политичкиот живот, освен кога треба да гласаат. Мал број на Роми, често поврзани со политичките партии, учествуваат во работата на избраните претставници. Граѓанските права на Ромите се тема на неколку проекти спроведувани од граѓанските организации и меѓународните чинители. Таква е и иницијативата на ОБСЕ, која преку проекти за градење на капацитетот, се обидува да ја зајакне улогата на локалните советници како претставници на Ромите.

Избраните претставници на Ромите ги вклучуваат ромските граѓански организации во политичките дискусии. Сепак, најчесто се вклучуваат само попознатите граѓански организации, кои ги претставуваат главно регионите во кои се активни. Честопати населението ги доживува ромските граѓански организации како далечни од заедницата која ја претставуваат.

Треба да нагласи дека во периодот на известување, Обединетата партија за еманципација организираше семинар за својот подмладок во Скопје.

90) Да се воспостават механизми со коишто ќе се обезбеди рамноправна, директна и отворена комуникација помеѓу претставниците на Ромите и Синтите и органите на власта, вклучително советодавните и консултативните тела.

Формално, постојат два клучни механизми за комуникација помеѓу претставниците на Ромите и државните власти и за координирање на политиките за ромските прашања.

Првиот механизам е позицијата на Министер без ресор одговорен за ромските прашања. Оваа позиција овозможува комуникација и лобирање кај Владата, како и одржување на месечен министерски состанок во врска со политиките за Ромите. Сепак, посетеноста на овие состаноци не е задоволителна.

Вториот механизам е Координативното тело за спроведување на Декадата за вклучување на Ромите, со кое раководи Министерот без ресор, Неждет Мустафа, а со него раководи Одделението за спроведување на Декадата за вклучување на Ромите (Министерство за труд и социјална политика). Во Координативното тело членуваат претставници од сите институции релевантни за ромските прашања како и претставници од ромските граѓански организации. Негова цел е да обезбеди координација меѓу сите министерства вклучени во спроведување на Декадата, овозможувајќи отворена комуникација меѓу неговите членови. На почетокот на своето постоење одржувало редовни состаноци и било задолжено за изготвување на Акциони планови за Декадата, но во последната година се нема состанато ниту еднаш. Слабата координација помеѓу Кабинетот на Министерот и Одделението го спречува ефективното користење на овој механизам.

Министерствата кои се вклучени во активностите за Декадата доставуваат тромесечни извештаи во врска со спроведувањето на Акционите планови до Одделението. Одделението ги обработува и ги препраќа информациите до Кабинетот на Министерот кој ги објавува на својата интернет страница.

Последниот извештај кој е добиен и дистрибуиран од Кабинетот на Министерот е од март, 2010 година.

91) Да се олесни интеракцијата помеѓу политичките лидери на локално и државно ниво и различните ромски групи.

Интеракцијата помеѓу политичките лидери на Ромите и граѓанското општество, кое претставува различни групи на Роми, во голема мера е под влијание на политичката припадност и не е јасно институционализирана. Во консултациите се вклучуваат само неколку добро познати граѓански организации, поради што различните ромски заедници не се доволно претставени.

Лошата интеракција помеѓу политичките лидери на локално и на национално ниво предизвикува дополнителна загриженост. Таа се одвива преку неформални механизми и како резултат на тоа, соработката не е еднаква низ целата земја. Само една четвртина општини од земјата го потпишаа Меморандумот за разбирање за спроведувањето на Декадата со Министерот Мустафа.

Тензиите помеѓу партиите ја спречуваат соработката и конструктивниот дијалог на сите нивоа: помеѓу локалните и централните институции; со локалните совети; помеѓу институциите на централно ниво. Ретко се прават напори да се надминат разликите помеѓу политичките чинители. ОБСЕ и другите меѓународни чинители организираат обуки за градење на капацитетите на претставниците на Ромите и младите во напор да промовираат поефикасна и поконструктивна соработка помеѓу нив. Таков пример е проектот на ОБСЕ спроведен во 2007 година, *Обуки за Ромските општински советници*. (види исто преп.88). Сепак, ситуацијата и понатаму е незадоволителна и политичкото лидерство е многу поделено.

92) Да се организираат кампаеи за подигнување на свеста за важноста на изборите, за да се зголеми учеството на гласачите Роми на изборите.

Државата или локалните институции не организираат информативни кампањи насочени кон Ромите, а во врска со изборите, ниту пак организираат едукативни програми за да се зголеми информираното учество на ромскиот електорат. Претставниците на Ромите и граѓанското општество сметаат дека ромската популација во голема мера останува несвесна за „моќта на нејзиниот глас“.¹²⁶ Учеството на Ромите на изборите најчесто се обезбедува со недискретни и нетранспарентни практики. Нема прецизни податоци за излезноста на Ромите, а прашањето дополнително се комплицира поради разликите помеѓу бројот на регистрирани гласачи и бројот на жители евидентирани при пописот во 2002 година.¹²⁷

93) Да се обезбеди гласачите Роми да можат да гласаат слободно и врз основа на доволно информации.

Ромските гласачи вообичаено гласаат за ромските партии, обично преку изразување на нивната преференција за коалицијата на која и се придружуваат ромските партии,¹²⁸ или пак преку гласање за кандидати Роми во случај на локални избори. Нашироко е познато дека кампањите кај ромските заедници повеќе се состојат од понуди за материјални добра отколку на промоција на детална политичка програма. Ниското ниво на образование, разочараноста од минатите политички иницијативи и грижата за материјалните потреби го спречуваат електоратот на Ромите да се занимава со политички прашања и да донесе навистина информиран избор кога го дава својот глас.

Принудните практики, при искористување на правото да се гласа, се ретки.

Главни меѓународните организации организираат програмите за информирање на гласачите Роми за нивните гласачки права и за правните одредби во однос на изборите. Националниот институт за демократија е особено активен за време на изборните кампањи преку дистрибуирање и објавување на материјали за гласачките практики. Пред изборите во 2008 и 2009 година, медиумската кампања на Институтот вклучуваше и едукативни материјали на ромски јазик, дел од кампањата *Роми, мудро дадете го вашиот глас*, која главно беше насочена кон жените гласачи.

94) Да се преземат мерки со коишто ќе се гарантира еднакво право на гласање на жените, вклучително со забрани на таканареченото „семејно гласање“.

Правилата и процедурите на гласачките места на денот на изборите се јасно дефинирани и набљудувачите адекватно се обучени да спречат семејно гласање.¹²⁹ За време на последните избори се осудија и практиките со кои се спречуваат жените да го искористат своето право да гласаат тајно.¹³⁰

¹²⁶ Министер без ресор, Неждет Мустафа.

¹²⁷ Податоците за учество на изборите по општини може да се најдат на интернет страницата на Државната изборна комисија (www.sec.mk).

¹²⁸ Моменталната коалициона Влада ги вклучува пеете главни ромски партии: Унија на Ромите во Македонија, Обединета партија за еманципација, Партија за интеграција на Ромите, Демократска унија на Ромите, Партија за целосна еманципација на Ромите.

¹²⁹ Граѓанска организација Мост организираше обука за локалните набљудувачи.

¹³⁰ Меѓународна Мисија за набљудување на изборите, Предвремени парламентарни избори – ФИРОМ, “Изјава за прелиминарните наоди и заклучоци”, 1 јуни 2008.

Имајќи ги предвид нерегуларностите за време на парламентарните избори во 2008 година, Набљудувачката мисија на ОБСЕ изготви ТВ спот да ги поттикне жените самостојно да гласаат на претседателските и локалните избори во март 2009 година. Националниот институт за демократија смета дека ромските семејства обично ги исполнуваат барањата на набљудувачите и ги почитуваат правилата, но набљудувачите не реагираат секогаш.¹³¹ Земјата домаќин треба да обезбеди построга примена на правилата за гласање на гласачките места како и да ги промовира програмите за еднаквост помеѓу половите.

95) Да се поттикнуваат Ромите и Синтите поактивно да се вклучуваат во јавните служби, вклучително, кога е потребно, преку воведување на специјални мерки за поттикнување на нивното учество во државните служби.

Главниот механизам за обезбедување на поголема застапеност на Ромите во јавната администрација е преку принципот на правична застапеност. Бројот на Ромите вработени во јавната администрација расте, иако се уште е прилично помал предвидената застапеност од 2.66%.¹³² Како што е наведено во препораката 48, се применуваат одредени мерки за промовирање на учеството на Ромите во јавната администрација. Главен инструмент за одржливо ангажирање на Ромите во јавната служба претставува поквалитетното образование на ромското население, цел која земјата домаќин е решена да ја постигне.

96) Да се поттикнува застапеноста на Ромите и Синтите во државни служби, на позиции што подлежат на избори и на именувања.

По потпишувањето на Охридскиот рамковен договор, застапеноста на малцинствата на изборните или назначените позиции, на сите нивоа на власт, прогресивно се зголеми. На централно ниво, на последните парламентарни избори (2008 година) двајца Роми беа избрани за пратеници во Собранието на Република Македонија. Едниот од нив потоа беше назначен за Министер без портфолио. Понатаму, претставници на ромската заедница беа назначени на клучни позиции во јавните институции (пр. заменик министер за правда, директор на Дирекцијата за развој и промоција на образованието на јазиците на заедниците, раководител на Секторот за координација и помош во Министерството за труд и социјална политика, директор на Дирекцијата за заштита и спасување).

Застапеноста на Ромите во локалната власт е мала, но не е занемарлива. Во 2009 година, околу 20 Роми беа избрани како претставници во локалните совети. 14 од нив се во Советот на општината Шуто Оризари, додека останатите се избрани во други општини (Гостивар, Кичево, Дебар, Прилеп, Мацари, Градот Скопје и Куманово). Но, сепак во неколку општини каде популацијата на Ромите е над 2%, локалните жители не избраа претставници од Ромите. Од 1996 година, па се до денес, градоначалникот на Шуто Оризари е Ром. Скоро сите избрани Роми се кандидираат преку етнички ромски партии, и поради тоа бројот на Ромите во поголемите партии е многу мал.¹³³

97) Да се ополномоштат и интегрираат Ромите и Синтите во процесите на донесување на одлуки на ниво на државните и локалните власти како избрани претставници на нивните заедници и како граѓани на својата земја.

¹³¹ Крис Хеншо, Национален институт за демократија, интервјуиран на 9 ноември 2010.

¹³² Ромски образовен фонд, "Унапредување на образованието на Ромите во Македонија", 2007, стр. 18.

¹³³ Еден исклучок е локалниот советник Ром во Куманово.

Треба да се зголеми ефективната вклученост на претставниците на Ромите во процесите на носење одлуки. Нивниот придонес е ограничен поради малото искуство и капацитет во полето на јавната администрација и креирањето на политики. Меѓународните чинители, вклучувајќи ја и ОБСЕ, организираат основна обука за раководење и администрација [Види преп. 88], како и за застапништво, лобирање и политички ангажман.

Со цел да се постигне поголема вклученост при изработката на политиките во иднина, ромските политички партии почнаа активно да ги вклучуваат младите образувани членови на партиите како советници. Новата генерација на активисти Роми почнува да се вклучува во процесите на носење одлуки. Нивното формирање може да се поддржи преку програмата за обука на млади ромски активисти на Националниот институт за демократија (од 2007 година), или преку вклучување на ромските студенти како модератори во обуката за советници (проект на ОБСЕ *Поддршка на етничките Роми во општината Шуто Оризари*, 2007 година).

98) Да се поттикнува учеството на жените од ромската заедница во јавниот и политичкиот живот; жените од ромската заедница треба да се оспособени да учествуваат рамноправно со мажите во консултативните и во другите механизми наменети за подобрување на пристапот до сите сфери на јавниот и политичкиот живот.

И покрај усвојувањето на првиот Акционен план за подобрување на општествената положба на Ромките (2008-2010), нема видливо зголемување на учеството на Ромките во јавниот и политичкиот живот. За планираните активности не се обезбедени финансиски средства. Ромките активисти и државни службеници не се невообичаени, но сепак, не се честа појава.

Семејната улога на жените опстојува, што доведува до помал број на девојчиња во училиштата, послаба вработеност за жените, и како последица на тоа исклученост од јавниот и политичкиот живот. Ромките се жртви на дискриминација, и поради расата и поради полот.¹³⁴ Слични појави се забележливи и кај другите заедници и покрај тоа што Законот за еднакви можности неодамна беше усвоен.

Граѓанските организации и меѓународните организации спроведуваат мал број на проекти кои се директно насочени кон политичкото учество на жените. Во проектот на Мисијата на ОБСЕ, спроведен во 2006 година, *Политичко ангажирање на жените Роми*, беа вклучени 20 жени Роми. Проектот имаше за цел да ги охрабри овие жени да учествуваат во организациските процеси и процесите за носење одлуки во заедницата и да се ангажираат во политичкиот живот.

Поглавје VII од Акциониот план – Ромите и Синтите во кризни и посткризни ситуации

107) При дефинирањето на кризни ситуации да се консултира ромското и Синти население за да се олеснат соодветните постапки и да се идентификуваат

¹³⁴ Извештај за напредокот на ЕУ 2010, стр. 18. Секторот за еднакви можности во МТСП и UNIFEM, “Дури и да се пожалам, нема да има ефект”, 2009.

специфичните географски подрачја од кои бегаат бегалците и внатрешно раселените лица, како и да се обезбеди земање предвид на нивната специфична ситуација.

Во 1999 и 2000 година, илјадници Роми го напуштија Косово и дојдоа во земјите од Југоисточна Европа. Во земјата домаќин евидентирани се околу 2,000 Роми бегалци¹³⁵ кон крајот на 2004 година,¹³⁶ и најголемиот дел од нив се уште се во земјата. UNHCR евидентирала 1,559 баратели на азил, бегалци, лица под субсидијарна заштита и лица кои се во ситуација слична на таа со која се соочуваат бегалците¹³⁷ (дефиниции на UNHCR). Околу 90% од овие лица се Роми од Косово. Државните институции, кои уште од почетокот на кризата соработуваа со UNHCR, адекватно ја согледаа ситуацијата. Бидејќи условите за враќање на Косово се уште не се создадени, Министерството за внатрешни работи покажа флексибилност и на многу Роми од Косово им додели статус на *толерирани престој*.

108) Да се обезбеди дека во ситуација на принудна раселеност (како бегалци или внатрешно раселени лица) ромското и Синти населението се соодветно регистрирани и обезбедени со потребните документи.

Земјата домаќин усвои адекватен Закон за азил и привремена заштита како и подзаконски акти со кои се регулира издавањето на соодветни документи, во зависност од статусот на лицата (бегалци, лица под субсидијарна заштита или лица во ситуација слична на таа со која се соочуваат бегалците). По завршувањето на законските процедури, на бегалците им се издадени лични карти, кои се обновуваат годишно.

На лицата чиј престој е толериран, но кои не ги исполниле условите за да добијат статус на бегалци, издадени им се *жолти карти* кои ги содржат основните лични податоци и со кои имаат пристап до одредени услуги, а истите се обновуваат на секои четири месеци. Постапката за нивно издавање не бараше раселените Роми да имаат лични документи: за регистрација беше доволна изјавата на лицето. Според UNHCR, обновувањето на документите е едноставно и лесно достапно. Постапката за раселените Роми во *ситуација слична на таа со која се соочуваат бегалците*, чии барања за азил биле одбиени или кои сакаат да добијат привремени дозволи за престој е подолга и покомплицирана. Канцеларијата за обработка на барањата за издавање документи еднаш неделно работи во Визбегово, во близина на Шуто Оризари, каде што живеат најголемиот број на Роми од Косово. UNHCR и партнерските граѓански организации низ целата земја обезбедуваат правна помош за таканаречените *лица од интерес за UNHCR*.

109) Земјите учеснички треба да осигураат програми со кои на бегалците и внатрешно раселените Роми и Синти им се овозможува да направат избор заснован врз информации во поглед на одлуката за трајни решенија на нивната ситуација, вклучително користење на нивното право на безбедно, достоинствено и оддржливо враќање. Таквите програми треба да обезбедуваат конкретни информации за секое прашање од интерес за бегалците и внатрешно раселените лица и тие информации треба да се дадени на соодветните јазици.

¹³⁵ Овој термин се користи слободно овде за да укаже на раселените Роми од Косово, без оглед на нивниот правен статус. Овие лица UNHCR ги нарекува “лица од интерес за UNHCR”.

¹³⁶ Податоци од “Националната стратегија за Ромите во РМ”, декември 2004, стр. 67. Овој број ги вклучува и лицата кои се декларираат како Египќани и Ашкали. UNHCR обезбедува кумулативни податоци.

¹³⁷ Оваа категорија ги вклучува: лица на кои не им е даден азил во последна инстанца и чие присуство се толерира во земјатаземјатаземјата; лица кои обезбедиле врски со локалните жители но кои ги немаат потребните документи да добијат дозвола за престој.

Не постојат структурирани програми кои можат да им помогнат на лицата да донесат одлука која се заснова на информации во врска со враќањето на Косово. Не се случуваат принудни враќања. UNHCR и до сега обезбедуваше информации за опциите кои им се на располагање на раселените Роми. Во 2010 година во Косово и Србија доброволно се вратиле 86 луѓе, иако не е дадена индикација за нивната етничка припадност.¹³⁸

Во Шуто Оризари постојат програми за информирање на бегалците и внатрешно раселените лица за прашањата кои се од нивен интерес. Тие се спроведуваат во центарот на општината каде се вработени лица од Црвениот крст и каде исто така можат да се добијат информации и да се добијат простории за состанување. Исто така и UNHCR пренесува информации за услугите и други информации, особено оние во врска со здравјето. Ова се врши при дистрибуција на хигиенски пакети преку доброволците медијатори за Ромите (од 2009) или преку Амбулантата во Шуто Оризари. Бегалците исто така може да ги користат објектите определени за нив. Бегалците, секои четири месеци добиваат и брошури на ромски јазик.

Во самата ромска заедница се појавија и организации за застапништво: и покрај тоа што се неефективни и лошо организирани, спонтаните комитети на бегалците исто така пренесуваат информации и ги искажуваат грижите на заедницата.

110) Да се осигури третманот на бегалците Роми и Синти да е во согласност со релевантните меѓународни норми и стандарди за заштита, без никаква дискриминација.

Третманот на бегалците, генерално, е во согласност со релевантните меѓународни норми и стандарди. UNHCR известува за значителна флексибилност од страна на земјата домаќин во обезбедување на заштита за раселените Роми.¹³⁹ Дискриминацијата на етничка основа кон бегалците Роми не се разликува од онаа што се манифестира кон граѓаните Роми.

Повремено се искажува загриженост во врска со третманот на Ромите во ситуација слична на таа со која се соочуваат бегалците.¹⁴⁰ Нивното присуство во земјата не се оспорува, но нивниот пристап до услугите (вработување, здравствена заштита, домување, образование) е ограничен и зависи од UNHCR (преку Македонскиот црвен крст). UNHCR очекува поголема ангажираност на Владата во обезбедување и финансирање на услуги за бегалците и лицата под субсидијарна заштита. Примената на овие нови услуги треба да започне на пролет, во 2011 година. UNHCR исто така ја охрабрува Владата да им обезбеди валиден правен статус на сите лица од интерес, Роми раселени од Косово, со цел да им се обезбеди пристап до основните услуги.¹⁴¹

¹³⁸ UNHCR Статистика за Поранешна Југословенска Република Македонија, обезбедена од вработените на UNHCR, 18 ноември 2010.

¹³⁹ Интервју со Владимир Василевски, помошник програмски офицер на УНХЦР, 4 ноември 2010, и Тихомир Николовски, помошник правен офицер во УНХЦР, 18 ноември 2010.

¹⁴⁰ Извештај за напредокот на ЕУ за 2010, стр. 22.

¹⁴¹ Интервју со Владимир Василевски, 4 ноември 2010.

111) Да се употреби улогата на ODIHR во спречување на конфликти и во идентификација на подрачјата за рана интервенција и во овој поглед да се користи стручноста на Високиот комесар за национални малцинства на ОБСЕ.

Во земјата домаќин сместени се Ромите кои побегнаа од Косово пред околу 10 години. Постои потреба за изнаоѓање на трајни и одржливи решенија, и за избегнување на брзите интервенции. ЕУ ги координира регионалните напори, додека ОБСЕ/ODIHR нудат дополнителна поддршка.

112) Да се обрне посебно внимание на потребите на жените и децата Роми и Синти во кризни и посткризни ситуации, особено во однос на обезбедување пристап до медицински услуги, домување и школување.

Не постојат програми посебно изготвени за жените и децата во кризни и пост-кризни ситуации. Најголем број од Ромите бегалци, добиваат основна здравствена заштита во Шуто Оризари и тоа од страна на Црвениот крст, а трошоците ги покрива UNHCR. Тој исто така ги покрива и трошоците на лековите и обезбедува хигиенски пакети. Понатаму, UNHCR го очекува персоналот на Црвениот крст да дистрибуира информации за предпородилна и постпородилната нега.

Со Стратегија за интеграција на странците како лица со привремен престој, донесена од страна на Владата во 2008, се предвидува здравствената заштита да се обезбедува преку националниот систем и да биде финансирана од државата. UNHCR идентификува значителни недостатоци во спроведувањето на истата, кои ги пополнува со сопствени ресурси. Се очекува Владата повеќе да се ангажира во овие процеси, по пролетта во 2011 година. Но, иако ова подразбира еднаков пристап до здравствена заштита за бегалците со правен статус, сепак партиципацијата и трошоците за лекови остануваат. UNHCR очекува да се намали квалитетот на здравствената заштита за бегалците и верува дека ќе биде потребен нивни ангажман за корекција на недостатоците во обезбедувањето на пристап до основната здравствена заштита.

За потребите на децата се обезбедува настава. Раселените деца Роми се запишуваат во основните училишта во Шуто Оризари, кои и без тоа немаат доволно капацитети и се преполни. UNHCR обезбедува поддршка преку обезбедување на предучилишни услуги, училишни материјали, менторство и јазична помош во Општинскиот центар. Имунизацијата на децата обично се врши во образовните установи.

Сместувањето е особен проблем. Семејствата на бегалците, претходно сместени во колективните центри, живеат во изнајмени простории. Киријата и комуналиите главно се финансираат од страна на UNHCR. И покрај очекувањата дека дополнувањата на Законот за социјална заштита од 2010 година ќе овозможат бегалците со правен статус да се пријавуваат во центрите за социјална заштита за помош и сместување, недостатоците во спроведувањето се очигледни. Легалноста на градбите и сопственичките прашања ја спречуваат државата да обезбедува средства за таа намена. Преку соработка на државата и на UNHCR треба да се обезбедат социјални станови и проекти за самостојно градење, со што до март 2011 ќе се обезбеди сместување за 60 домаќинства.

III. НАУЧЕНИ ЛЕКЦИИ И ПРИОРИТЕТИ ЗА ВО ИДНИНА

Што помогна а што го попречи спроведувањето на Акциониот план

Анализа направена во овој документ се фокусираше на резултатите и слабостите во спроведувањето на Акциониот план на ОБСЕ во земјата домаќин. За решавање на секое прашање преземени се различни мерки и пристапи. Сепак можат да се истакнат некои генерални научени лекции кои се применливи во сите области и за сите прашања. Со идентификација на клучните фактори кои помагаат или го успоруваат спроведувањето на политиките и проектите, чија цел е подобрување на состојбата на Ромското население во земјата домаќин, ќе се овозможи подобро планирање на идните активности.

Фактори кои овозможуваат напредок

1. Вклучување на сите засегнати страни во креирањето на политиките / проектите

Соработката и дијалогот помеѓу чинителите ќе се постигне само преку вклучување на главните засегнати страни во креирањето на политиките кои се однесуваат на Ромите. Со ова се обезбедува споделување на информациите, избегнување на пречки во релевантните институции и соодветно разгледување на проблемите на сите засегнати страни.

Доколку постои визија за заедничка цел, успешно ќе се спроведуваат политиките и ќе се постигне поголемо влијание врз агендата на државата во однос на Ромските прашања.

Примери за вакви добри практики се активностите на работната група задолжена за изготвување на Акционите планови за Декадата за вклучување на Ромите во 2005 година и координацијата на активностите во Националното координативно тело до 2007 година (во согласност со препораките 4, 88 и 90 од Акциониот план). Позитивни примери се и консултациите организирани во процесот на изготвување на Законот против дискриминација (препорака 8).

2. Назначување на Роми на позиции од кои можат да влијаат врз политиката

Потребно е претставниците на Ромите да заземаат клучни позиции во државните институции со цел да ги разберат политиките кои ги засегаат Ромите (препорака 4) и да добијат можност да лобираат за нив. Со ова прашањата за Ромите постојано би биле на националната агенда.

Позицијата на Министерот одговорен за ромски прашања е од голема важност и може да доведе до значителен напредок, благодарение на неговото присуство на седниците на Влада и при дискусиите за буџетот. (препораки 90 и 96). Оваа функција е позитивен пример за тоа како назначувањето на способни граѓани Роми на релевантни позиции во институциите може да го подобри напредокот во одредени полиња на образованието (препорака 68).

3. Охрабрување од меѓународните чинители и постигнување партнерство во креирањето, спроведувањето и оценката на програмите / проектите

Искуството на меѓународните чинители и донатори при идентификување на потребите, креирање на програмите и оценување на резултатите треба да се искористи од државните институции и граѓанските организации. Меѓународните чинители исто така треба да ги охрабруваат државните органи да се фокусираат на идентификуваните слабости

и на новите приоритети, со што би се обезбедила поголема ангажираност на земјата домаќин за решавање на овие прашања.

Напорите вложени од страна на Фондацијата институт отворено општество Македонија, USAID и секако ОБСЕ (MC Dec 6/08 и 8/09) резултираа со активности во полето на предучилишно образование. Меѓународниот притисок, особено од UNHCR и UNICEF за воведување на проактивен пристап во однос на документите за идентификација, резултираше со резултати (препораки 87 и 108). Партнерството и градењето на капацитети помеѓу меѓународните и националните чинители исто така ќе придонесе за позитивни резултати во спроведувањето и усогласеноста со препораките на Акциониот план (пр. активностите на Одделот за развој на полицијата на ОБСЕ, препораки 26 и 28). Од голема важност е и залагањето на Мисијата на ОБСЕ за градење на капацитетите на партнерите со кои се спроведуваат активностите и програмите (пр. Сумнал, Здружение за ромски права).

4. Вклучување на Ромите во насочените политики и проекти

Ромските прашања и Ромите како ранлива група засегната од државните политики и проекти треба да се вклучат при нивно изготвување, со што ќе спречи тие да имаат негативно влијание врз нив, а ќе се спречи и проширувањето на јазот помеѓу нив и остатокот од популацијата. Вклучувањето на Ромите во насочените програми за социјална инклузија треба да биде дополнување на наменските програми, и не треба да ги замени наменските програми. При вклучувањето на ромските прашања во насочените стратегии и програми, подобрувањето на состојбата на оваа целна група не треба да стане секундарна цел.¹⁴² Поради ова, потребно е вклучување на експерти за малцински прашања и граѓански организации од ромската заедница како гаранција за адекватно спроведување на проектите и нивно позитивно влијание врз ромското население.

Примерите на добри практики во однос на споменатите аспекти, можат да се најдат во одговорите на препораките 45 (социјални станови), 48 (вработување во администрацијата) и 58 (здравствено осигурување).

5. Теренски активности

За создавање на услови кои ќе овозможат подобрување на политиките кои се однесуваат на Ромите, од голема важност се активностите за подигање на свеста, активностите од врата на врата, како и тие за директното вклучување на граѓанските организации во контакти со ромското население. Пример за вакви активности е воведувањето на образовни и здравствени медијатори (препораки 61, 69, 77).

6. Регионална соработка

Размената на информации, позитивните искуства и научените лекции од соседните земји можат да понудат насоки за развој за земјата домаќин. Доколку се спроведе проектот за здравствени медијатори, може да се организираат консултации со Бугарските власти кои спроведуваат слични активности (препорака 61).

Понатаму, регионалните пристапи и прекуграничната соработка се од голема важност за состојбата на Ромите бегалци и внатрешно раселените лица, како и за обезбедување на документи за Ромите. Програмите на IPA за прекугранична соработка нудат дополнителни

¹⁴² Хајдрун Ферари и Самиа Лиакват Али Кан, “Финансиска помош на ЕУ за Западниот Балкан: Преглед на CARDS и IPA фокусиран на малцинствата”, Меѓународна група за правата на малцинствата, 2010, стр. 27.

можности за соработка и взаемна поддршка чија цел е економски развој и социјална кохезија.¹⁴³

Фактори кои го попречуваат напредокот

1. Собирање на податоци и постапување со истите

Сигурноста и достапноста на податоците е фактор кој влијае врз сите димензии (спроведување на законите и дискриминацијата, социо-економската ситуација, образованието) како и врз прашањата кои зафаќаат повеќе сектори (род, сиромаштија, деца, документација). Од тие причини, доколку нема сигурни податоци, тешко може да се измери напредокот низ време, и тешко се идентификуваат подрачјата за идни активности, регионалните недоследности и потребите на различните ромски заедници во земјата. Покрај ова, се ослабува транспарентноста и одговорноста. (Види препораки 9, 10, 15, 43, 52, 63, 73, 75, 77, 79, 87, 92).

2. Мониторинг и евалуација

Доколку не постои транспарентен и ефективен мониторинг не може да се проведе оценувањето на политиките, не може да се одредат приоритетите и да се врши планирање. Во моментот не постојат институционализирани и прецизни механизми за оценување, врз што исто така влијае и слабата координација помеѓу чинителите и ограничената достапност на сигурни податоци. (види препораки 11, 50, 84).

3. Институционална рамка

Нејасниот мандат и взаемната недоверба помеѓу главните институции кои се одговорни за ромските политики (Кабинетот на Министерот без ресор и Одделението за спроведување на националната стратегија и Акциониот план за Декадата) спречува ефикасна и ефективна промоција на политиките и прашањата кои се однесуваат на Ромите. Удвојувањето на напорите и спротивставените мислења го ослабуваат имиџот на Ромските лидери, го успоруваат развојот на сеопфатни и координирани пристапи и резултираат во дисперзија на енергијата и застој на иницијативите за зголемување на ефективноста на институционалната поставеност. Студиите, поддржани од надворешните чинители, за согледување на капацитетот на секоја од двете институции, не придонеле за подобрување на дијалогот помеѓу нив. (Види препораки 90-91)

4. Координација

а. Помеѓу државните институции

Институционалните органи кои се надлежни за Ромските прашања немаат ефективна соработка. Националното координативно тело, задолжено за координација на активностите и за сеопфатен пристап кој треба да ги вклучува сите релевантни министерства, не функционира. Релативно ниската позиција на членовите на телото во матичните министерствата ги спречува да носат одлуки и проактивно да придонесат во изготвувањето на политиките. Механизмите за редовни консултации помеѓу институциите не се функционални.

¹⁴³ Бугарија – ПЈРМ Програма за прекугранична соработка на IPA 2007-2013.
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/09/38&format=HTML&aged=0&language=EN&guilanguage=en>. (пристапено на 18 декември 2010).

За спроведување на националните обврски во однос на Ромите, потребни се заеднички напори од сите јавни институции. Советодавното тело составено од заменици министри и работните групи на министерско ниво генерално не се ефективни за иницирање на сеопфатни и практични политички пристапи.

б. Помеѓу државните и останатите чинители

Државните институции иницираат консултации само со неколку добро познати локални чинители. Одделението во Министерството за труд и социјална политика и другите релевантни институции, иако се информирани за активностите на другите граѓански организации, немаат редовни и институционализирани консултации со сите чинители кои ги спроведуваат проектите насочени кон Ромите. Поради ова се пропуштаат можностите за синергија и се јавува удвојување на напорите.

с. Помеѓу државно и локално ниво

Координацијата помеѓу различните нивоа на власт е дури и од поголема важност, имајќи го предвид процесот на децентрализација во земјата и комплексноста на социјалните проблеми. Од тие причини, потребни се заедничките реакции и адекватно координирани пристапи помеѓу националните и општинските чинители. Редовно треба да се изготвуваат интегрирани стратегии кои ги дефинираат улогите на сите актери и вршат приоритизација, со особено внимание на буџетирањето и ефективно вклучување на сите заедници. Комисиите за односи помеѓу заедниците можат да бидат инструмент за согледување на проблемите и приоритетите на сите заедници, вклучително и на тие кои не се доволно застапени во општинските совети.

Соработката помеѓу општините и централното ниво на власт зависи од припадноста на одредена политичка партија. Ваквата состојба особено влијае врз ситуацијата во Шуто Оризари, поради фактот што локалното лидерство и ромските политички лидери на национално ниво припаѓаат на различни партии. Не постојат редовни механизми за координација и консултација и видливи се големи разлики кај различни ромски заедници низ земјата. (види ги препораките 88- 91).

5. Капацитет

Слабиот капацитет за политички и раководни активности кај претставниците на Ромите, особено на локално ниво, спречува ефективната промоција на политиките насочени кон Ромите и спроведување на проектите. Со децентрализацијата, овој проблем дополнително се нагласи бидејќи општините презедоа поголеми одговорности. (види препораки 88 и 97).

6. Финансирање

Еден од најважните фактори кои го спречуваат напредокот во состојбата на ромската заедница се ограничените средства кои се алоцирани за ромските прашања. Иако средствата кои се на располагање во земјата домаќин не се големи, со поефективното лобирање од релевантните ромски чинители и меѓународните власти може да се постигне ромското прашање да се постави на повисоко ниво на националната агенда. Со ова би се обезбедиле посигурни средства од државата, кои во последните две години се во износ од 390,000 евра годишно. Доколку министерствата не успеат да ги искористат алоцираните средства, износот кој се алоцира за следната година се намалува, поради што политиките кои се однесуваат на Ромите не се сметаат за приоритетни.

7. Пристап од долу – нагоре

За ефективно спроведување на политиките, потребна е средина која ќе придонесе за нивно спроведување. Програмите насочени кон ромската популација успешно ќе се спроведат, само доколку се обезбеди пристап од дното нагоре. Ова подразбира: активности за подигање на свеста, дистрибуција на информации и зголемување на моќта на заедницата. Сите овие активности се потребните чекори за обезбедување среднорочен и долгорочен напредок. (види препораки 61, 77, 89, 93, 98).

8. Исклучување на населението од другите заедници

За исполнување на целите за интеграција и подобрена перцепција на Ромите во општеството, потребни се и активности насочени и кон останатите заедници. Ова е особено важно при решавање на прашањата поврзани со дискриминацијата и инклузијата во главните текови на образованието. Исто така од особена важност е и спроведувањето на законодавството, но за жал тоа често не се спроведува соодветно.

9. Занемарување на среднорочната и долгорочната одржливост

Подобрувањето кај толку разнолик спектар на меѓусебно поврзани проблеми не може да се случи преку ноќ. Наместо тоа, потребни се долготрајни активности. Повеќето чинители кои се вклучени во изработка на проектите насочени кон Ромите не изработуваат среднорочни и долгорочни планови, главно поради ограничените средства кои се на располагање како и поради недоволната посветеност. Како последица на ова, донаторите финансираат спорадични проекти, наместо да се фокусираат на долгорочни ефективни мерки за градење на капацитетот, што би обезбедило одржливост на решенијата.

Како да се продолжи понатаму

Извештајот за спроведувањето на Акциониот план на ОБСЕ ги истакнува клучните предизвици и подрачјата каде што е потребен дополнителен напор, поголема фокусираност и подобри механизми за спроведување.

Потребни се продлабочени напори за зајакнување на спроведувањето на законодавството, особено во борбата против дискриминацијата, како и за поттикнување на ефективното учество на Ромите во јавниот и политичкиот живот.

Потребна е поголема фокусираност врз сеопфатните пристапи и теренските активности. Вклученоста на ромското население, особено на локално ниво, како и подоброто разбирање на политиките кои влијаат врз нив од страна на граѓаните, ќе обезбеди подобра интеграција на ромската заедница во социјалниот и економски живот на земјата.

Со цел да се воспостават подобри механизми за имплементација, потребна е подобра координација помеѓу засегнатите страни, проактивно вклучување на институциите и воведување на ефективни механизми за мониторинг и евалуација.

IV. ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

Заклучоци

Во време кога најголем дел од земјите во областа на дејствување на ОБСЕ се соочуваат со последиците од неадекватните политики насочени кон Ромите, земјата домаќин изгледа дека е поуспешна од повеќето земји во напорите да ги спроведе препораките кои произлегуваат од Акциониот план на ОБСЕ. Таа е првата земја која ги споменува Ромите во Уставот како уставотворен народ и што е единствената земја во светот каде има градоначалник Ром. На формално ниво, Земјата домаќин, без сомнеж, е меѓу предводниците во решавањето на проблемите на Ромите.

Сепак, за зборовите да се претворат во дела, потребна е силна посветеност од лидерите и создавање на потребни услови на терен. Од 2003 година, и особено во периодот пред и за време на 2005 година, земјата постигна значителен напредок со дефинирање стратегии и акциони планови за ромската популација. Почетокот на Декадата за вклучување на Ромите доведе до динамика и еуфорија која наскоро избледи. До сега, делумен напредок е постигнат во законодавството, образованието и учеството на Ромите во политичкиот живот во земјата. Но, ова се должи и на залагањата од меѓународните организации, можноста за членство во ЕУ и спроведувањето на одредбите од Охридскиот рамковен договор.

Сепак, активностите се спорадични, не се систематизирани, не постои мониторинг и се занемарува долгорочниот пристап. Покрај ова, ромските политички лидери се премногу поделени за да можат ефективно да ги промовираат интересите на сопствените заедници. На крајот, не е направено доволно за мобилизација и мотивација на Ромите да се информираат за прашањата кои влијаат врз нив. Пристапот кој сега се применува, од горе надолу, со цел да овозможи подобрување на состојбата на Ромите во Земјата домаќин, ќе треба да се фокусира и на ниво на заедница. Само така може да се постигне одржлив напредок.

Во моментот сме на половина пат со спроведувањето на Декадата на вклучување на Ромите (2005-2015). Земјата домаќин ќе биде новиот претседавач (јули, 2011 година). Во Владата има министер Ром, одговорен за ромските прашања. Формирана е елита на млади и образовани Роми. Идентификувани се позитивностите и слабостите на минатите активности и извлечени се заклучоци. Не треба да се испушти можноста да се искористи сегашната состојба и дополнително да се подобри пристапот на властите кон политиките кои се однесуваат на Ромите.

Лидерите Роми преку ефективната соработка со граѓанското општество, треба да се борат против институционалната инерција. Потребен е проактивен пристап до сите засегнати страни и меѓународни партнери со организирани, сеопфатни, реалистични и балансираны стратешки и оперативни планови.

Меѓународната заедница треба да даде поддршка за ваквиот пристап. ОБСЕ и другите организации можат да играат клучна улога за поттикнување на понатамошен, видлив и траен напредок во состојбата на Ромите во земјата. Многу е важно Мисијата на ОБСЕ, во соработка со другите меѓународни актери јавно да повикува на дејствување, како и да продолжи ангажираноста на ODIHR на владино ниво.

Поголемо внимание треба да се обрне на двојниот статус на земјата, како домаќин на Мисија на ОБСЕ и како земја учесничка на ОБСЕ. Како таква, земјата треба ги знае своите обврски за спроведување на меѓународните документи како Акциониот план на ОБСЕ. Овој проект и соработката со Министерството за труд и социјална политика придонесоа сите чинители да се запознаат со овој документ. Овој позитивен момент треба да се искористи, и ОБСЕ да придонесе за градење на вистинско мултикултурно општество, каде граѓаните се еднакво вклучени во општествениот, економскиот и политичкиот живот.

Препораки

Мониторинг, евалуација и координација

Се препорачува земјата домаќин да:

- Се посвети на прибирање, одржување и објавување на сите јавни и сигурни податоци, разделени по етничка припадност и по општини, со цел да се изврши мониторинг на трендовите, на резултатите од политиките, како и да се идентификуваат потребните идните активности
 - Податоците може да се соберат за време на пописот во 2011 година
 - Заводот за статистика може да го координира процесот на прибирање на податоци од релевантните министерства и институции
 - Владата треба да даде силна поддршка, да покаже посветеност и да обезбеди спроведување на одлуките
- Воспостави редовни и стандардизирани механизми за мониторинг на спроведувањето и на резултатите од проектите насочени кон Ромите на централно ниво¹⁴⁴
 - Министерство за труд и социјална политика, Министерството за образование и наука, Министерството за здравство, Министерството за транспорт и врски и Министерството за култура треба да доставуваат тромесечни извештаи и консолидирани годишни извештаи за резултатите од проектите финансирани од државниот буџет за Декадата. Датумите на поднесување треба да се договараат еднаш годишно, и министерствата треба строго да се придржуваат до нив
 - Извештаите треба да содржат детали за дизајнот на проектите, спроведувањето и оценките. Треба да се истакнат и анализираат предизвиците при спроведувањето на проектот, како и да се споделат искуствата со другите министерства со цел подобро планирање на идните активности
 - Одделението во Министерството за труд и социјална политика треба да ги собира извештаите и без доцнење, да ги соедини во еден документ. Постапката треба да е стандардизирана, така што кој било вработен да може да изврши редовно и навремено изготвување на комплетниот документ
 - Извештаите и останатиот материјал треба соодветно да се архивираат во електронска форма и да се лесно достапни за сите вработени во Одделението во Министерство за труд и социјална политика

¹⁴⁴ Препораките во овој дел се во согласност со сегашната институционална поставеност.

- Документот треба да се достави до Кабинетот на Министерот без ресор и без доцнење да се објави во јавноста
 - Министерот треба да обезбеди спроведување на механизмите за мониторинг и оценување, и да ја зголеми информираноста на останатите министри во однос на потребата од исполнување на започнатите работи
- По секој тромесечен извештај да одржува редовни состаноци за разгледување на напредокот и планирање на идните активности
 - Националното координативно тело (или друга назначена институција) треба да се среќава веднаш по изготвувањето на извештајот, на секои три месеци. Агендата и записниците од состаноците треба јасни и да се достават до сите релевантни институции
 - По секој тромесечен извештај, Министерот без ресор треба да организира дискусии, на кој ќе присуствуваат и останатите министри релевантни за Декадата (или нивни заменици). Министерот за финансии треба да биде запознаен со секој тромесечен извештај. Министерот без ресор треба да ги искористи овие средби и да побара поголемо внимание и повеќе средства за програмите за Ромите.
 - Воспостави механизми за мониторинг на активностите на локално ниво
 - Избраните претставници на Ромите на локално ниво треба да се вклучат во механизмите за редовна оценка и консултација, со кои ќе претседава Министерот без ресор и на кои ќе присуствуваат претставници од Одделението од Министерството за труд и социјална политика
 - Ромските информативни центри треба да ги интензивираат своите активности за мониторинг, и да го известуваат Министерството за труд и социјална политика за активностите во општината. Центрите треба да ги информираат граѓаните за новите законски и подзаконски акти кои се носат во согласност со Стратегијата за Ромите
 - Ромските информативни центри треба да обезбедат навремени и прецизни месечни извештаи за своите активности со стандардизиран формат. Тие треба да ги истакнат клучните активности поделени по области, да ги идентификуваат предизвиците и конкретните потреби на локалните заедници кои се под нивна надлежност
 - Ги земе предвид студиите за проценка на потребите и да делува во согласност со препораките дадени од меѓународните партнери, вклучително и ОБСЕ

За меѓународните чинители се препорачува:

- Јавно да ја поттикнуваат земјата домаќин да преземе проактивен пристап во собирањето на податоци кои се потребни за идентификување на резултатите од политиките насочени кон Ромите и нивните идни потреби
- Да и помогнат на земјата домаќин, во координација со сите останати засегнати страни да ја согледа состојбата и потребите на сите ромски заедници. Мисијата на

ОБСЕ би можела да вклучи претставници на Ромите во своите активности во врска со процесот на децентрализација

- Доколку е потребно, да се координираат со останатите меѓународни чинители (Делегацијата на ЕУ), и да и помогнат на земјата домаќин да изработи стандардизирани формулари за известување и следење на напредокот на активностите кои произлегуваат од Декадата
- Да и се помогне на Земјата домаќин да ги одреди приоритетите, поттикнувајќи ја да ги алоцира соодветните ресурси за планираните проекти
- Да се поттикнат и да им се помогне на претставниците на Ромите и на релевантните државни институции да соработуваат и да разговараат со конструктивен дијалог
 - ОБСЕ и останатите меѓународни актери во земјата домаќин треба да испратат силна порака кон сите претставници на Ромите. Меѓународната заедница треба заеднички да ги повика ромските лидери да ги надминат личните и политичките поделби, пред се, при технички дискусии
 - Мисијата на ОБСЕ и другите меѓународни чинители можат да се вклучат во проектите насочени кон лидерите на Ромите, кои ќе овозможат градење на доверба, дијалог и професионализам. Таквите проекти може да се вклучат во активностите на Одделот за добро раководење во Мисијата, во координација со минатите активности на Одделот за градење на капацитети. Треба да се предвидат чести активности, со цел да се осигури оддржливост на проектите и на нивните резултати. ОБСЕ може да ги координира своите активности со Националниот институт за демократија и со другите чинители, со цел да се избегне удвојување на напорите
- Да ја координираат, преку редовни состаноци, својата вклученост во програмите за Ромите во земјата, со цел распределба на одговорностите врз основа на нивните силни страни, без удвојување на напорите

Зајакнување на институциите одговорни за Ромските прашања

Се препорачува Земјата домаќин да:

- Ја разјасни улогата на секој чинител вклучен во спроведувањето на политиките за Ромите, особено на Министерот без ресор и неговиот Кабинет и на Одделението за спроведување на Националната стратегија и акционите планови за Декадата за вклучување на Ромите
 - Потребно е да се постигне конструктивен дијалог, со цел да се обезбеди најсоодветната поделба на надлежности и ефективна координација, имајќи ги предвид интересите на ромското население во земјата
 - Кога ќе се бараат решенија за спроведување, треба да се има предвид компаративната предност на секоја институција: долгорочно планирање и оддржливост; човечки и финансиски ресурси; капацитети и знаење; пристап до повисоки институции; врски со локалните актери

- Откако ќе се дефинираат надлежностите и потребите на Министерот и неговиот Кабинет, како и на Одделението, да им се пристапи на меѓународните и локалните институции и да се побара обука или друга помош за зајакнување на капацитетите
- Да се разгледаат препораките дадени во професионални студии и од меѓународни организации во врска со вработување и / или обука на квалификувани лица во релевантните институции

Се препорачува меѓународните чинители да:

- Ја поттикнат земјата домаќин дополнително да не го должи процесот на рedefинирање на институционалната поставеност за спроведување на политиките за Ромите
- Да и се помогне на земјата домаќин при дефинирање на надлежностите на секоја институција
 - ОБСЕ треба да обезбеди да се најде одржливо решение во согласност со принципот „За Ромите, со Ромите, од Ромите“. Клучно за обезбедување на легитимност и одржливост на новата институционална поставеност е Ромските лидери да го прифатат таквото решение
 - ОБСЕ и меѓународната заедница треба да се воздржат од предлагање решенија според желбите на Министерот без ресор или на Одделението во Министерството за труд и социјална политика
 - ОБСЕ треба да го поттикнува дијалогот меѓу институциите, да понуди техничка помош и да ги информира институциите за добрите практики
- Во соработка со другите релевантни организации, да понуди помош и да го сподели своето знаење со цел зајакнување на капацитетот и ефективноста на институциите

Препораки за спроведување на Акциониот план на ОБСЕ

Борба против расизмот и дискриминацијата

Се препорачува земјата домаќин да:

- Да се посвети на спроведување на законодавството против дискриминацијата, и да го искористи позитивниот момент создаден со усвојувањето на Законот за спречување и заштита од дискриминација
 - Тој треба да се примени во сите димензии: во јавната администрација, образованието, здравството и медиумите
 - Со цел законодавството да го постигне посакуваниот резултат, потребно е тоа да се спроведе, исто како и предвидените постапки и санкции (Акционен план, препораки 8, 17; MC.DEC 8/09)
- Да се овозможи ефективна работа на Комисијата за заштита од дискриминација и да и се обезбедат потребните ресурси
 - Комисијата треба да е проактивна и да започнува на истраги

- Комисијата треба да работи на транспарентен, темелен и навремен начин, и редовно да известува до релевантните институции
- Комисијата уште од почеток на своето функционирање треба да воспостави јасен и систематски начин за прибирање податоци, како и механизми за мониторинг и евалуација (Акционен план, препорака 11)
- Да се обезбеди Законот за бесплатна правна помош да им биде од помош на сите ранливи лица кои имаат потреба од бесплатна правна помош, а критериумите за квалификување за истата треба да се лесно достапни и јасни (Акционен план, препорака 18)
- Да се информира јавноста и ромската популација, за своите права и постапки во однос на борбата против дискриминацијата (Акционен план, препораки 8-10, 18-19)
- Да се усвојат сеопфатни активности за борба против дискриминацијата и предрасудите кон Ромите, и вклучување на ваквите прашања во релевантните стратегии и проекти (пр. сиромаштија, образование) (Акционен план, препораки 8, 36, 58, 61, 67, 73, 76, 110; МС.ДЕС 6/08)
- Да се унапреди соработката помеѓу полицијата, претставниците на Ромите и граѓанските организации со цел да се зближат полицијата и граѓаните. Целта е полицијата да функционира како служба за граѓаните (Акционен план, препораки 26, 28, 30, 31)
- Да се охрабри образованието и вработувањето на новинари Роми со цел да се поттикне плурализмот и да се елиминираат стереотипите во медиумите (Акционен план, препорака 37)
- Да се искористат медиумите на ромски јазик за пренесување на информациите и да се зголеми информираноста на ромското население за прашањата кои ги засегаат (пр. регистрација, законодавство против дискриминација, можности за стипендии, пристап до услуги) (Акционен план, препораки 36, 61, 92)

За меѓународните чинители се препорачува:

- Јавно да ја поттикна земјата домаќин да го подобри спроведувањето на законодавството против дискриминацијата
- Да ги следи, особено во првичната фаза, спроведувањето на законот против дискриминацијата и активноста на Комисијата, со цел да и помогне на земјата домаќин, на почетокот, да ги реши евентуалните слабости (Акционен план, препораки 21-22)
- Да продолжи и да се зголеми нивната вклученост во успешни активности за градење доверба кои ќе ги вклучат полицијата, ромските заедници и претставниците на граѓанското општество. Одделот за развој на полицијата при Мисијата на ОБСЕ во Скопје треба да продолжи со учество во дискусиите на граѓанските советодавни групи и локалните совети за превенција (Акционен план, препорака 33)
- Да се продолжи со обуката за човекови права и етика во полицијата, како и со интервенции при случаи на насилство против Ромите
- Да придонесат да се зголеми професионализмот и капацитетот на медиумите на ромски јазик, особено редакцијата на ромски јазик во јавниот дифузер МРТВ, со цел

подобрување на нејзината ефикасност за пренос на информации кои ги засегаат Ромите (Акционен план, препорака 42)

Социо-економски прашања

Се препорачува земјата домаќин да:

- Усвои сеопфатни програми за решавање на проблемите со домување, вработување, здравство и образование кои се меѓусебно поврзани. Треба да се поттикне координација и синергијата помеѓу чинителите вклучени во решавањето на проблемите со сиромаштијата и социјалната инклузија. Земјата домаќин, особено треба да се фокусира на зајакнување на соработката помеѓу институциите во следните области
 - Имунизација и образование
 - Здравство (мајка и дете) и пријавување / обезбедување на лични документи за идентификација
 - Образование и вработување
- Да се зајакне капацитетот на засолништата за бездомници во Љубанци и Чичино Село и да се развијат програми за адекватно решавање на проблемите кои ги засегаат нивните корисници (семејно насилство, трговија со луѓе, криминалитет, здравство, едукација итн.)
- Бара трајни решенија за подобрување на условите за живеење на Ромите, како и да најде решение за семејствата без дом (Акционен план, препораки 43, 46)
- Да се продолжи со принципот на правична застапеност во јавната администрација, и да се вработат Ромите кои ги исполнуваат критериумите за вработување (Акционен план, препораки 46, 95)
- Да се најдат начини подобро да се вклучат Ромите кога се изготвуваат програми / проекти за вработување
 - Да не се инсистира на условите за учество (на пр. завршено основно училиште) доколку бројот на лица кои се пријавиле за слободните работни места е премал
 - Подготовка на кампањи за информирање на граѓаните Роми за програмите за вработување и за конкретните постапки за вработување
 - Изработка на проекти за вработување на жените Роми или пак нивно вклучување во редовните проекти за вработување на жените (Акционен план, препорака 51)
- Проведување на квалитетни теренски активности за легализирање на бизнисите на Ромите во сивата економија (Акционен план, препорака 52)
- Нацрт Законот за здравствено осигурување, предложен во ноември, 2010 година, да не влијае негативно врз најранливите групи, вклучително и врз Ромите (Акционен план, препорака 58)
- Да се обезбеди адекватно финансирање за спроведувањето на приоритетните програми во делот на здравството, за 2011 година (здравствените медијатори за Ромите)

- Навреме да се решат недостатоците во креирањето и спроведувањето на програмите поради средствата не се искористуваат и тие без доцнење треба да се пренасочат кон други активности за Ромите (Акционен план, препорака 61)
- Со помош од меѓународните институции, да се креираат бази на податоци кои ќе овозможат следење и регистрација на имунизацијата на граѓаните
 - Медијаторите ќе му помогнат на Министерството за здравство да ги пронајде и вакцинира децата Роми. Особен акцент треба да се стави на децата на улиците, децата без документи и здравствено осигурување и децата кои не се вклучени во редовното образование

Се препорачува меѓународните чинители да:

- Ја поттикнат земјата домаќин да усвои сеопфатно да ги реши социо-економските прашања кои се однесуваат на ромското население
- Да се поттикне земјата домаќин да започне активности за подигање на свеста и теренски активности, со цел да ги обезбеди условите за успешно спроведување на програмите кои се фокусираат на социјална инклузија
- Да се поддржи усвојувањето на Законот за легализација на дивоградбите, кој треба да содржи соодветни мерки за решавање на прашањето на Ромските населби
- Зајакнување на капацитетот на општините да аплицираат за и да управуваат со инфраструктурни проекти за ромските заедници
- И понатаму да и се помага на земјата домаќин да ги исполнува обврските од Охридскиот рамковен договор во однос на правичната застапеност во јавната администрација

Образование

Се препорачува земјата домаќин да:

- Креира сеопфатни, но реалистични мерки за подобрување на пристапот на ромските деца до образованието, и да им обезбеди соодветното ниво на образование, внимавајќи на социо-економската димензија (Акционен план, препорака 77)
- Да се оцени сегашната состојба со малиот број на деца Роми запишани во училиштата, како и проблемот со отпишувањето од училиштата и да се креираат сеопфатни програми за решавање на ова приоритетно прашање преку вклучување на релевантните национални и меѓународни чинители (Акционен план, препораки 69, 75, 77, 80)
- Да се усвојат мерки за зголемување на бројот на деца Роми кои се запишуваат и да се намали бројот на тие кои се отпишуваат од училиштата и да не се занемарат последните години од основното образование (Акционен план, препорака 69, 75, 77, 80)

- Да се усвои сеопфатна и итна стратегија за решавање на проблемот со децата на улица
 - Да се зајакнат капацитетите на дневните центри, кои треба: да вработуваат специјализиран социјален работник и медијатор Ром (со полно работно време); да спроведуваат програми за интегрирање на децата во формалното образование и да најдат начини да се обезбеди нивното присуство; и да ги третираат сите социјални, образовни, психолошки и здравствени проблеми со кои овие деца се соочуваат
 - Креирање на сеопфатни и одржливи мерки за запирање на овој феномен, преку соодветни кампањи за едуцирање на родителите, децата и сите релевантни државни институции (Акционен план, препораки 75, 77, 78)
- Да се ревидираат механизмите за работа на Комисијата која е одговорна за оценување на состојбата на децата и нивно преместување во училишта или одделенија за деца со посебни образовни потреби
 - Вклучување на наставници, педагози или социјални работници Роми во работата на Комисијата, со што ќе се гарантира посигурна оценка на вистинските образовни потреби на детето
 - Треба да се воведат механизам за повторно испитување на посебните образовни потреби на детето. Употребата на ваквите механизми треба да е редовна, со цел детето повторно да се интегрира во редовното образование доколку нема потреба од посета на посебни образовни установи (Акционен план, препораки 67, 73)
- Да се обезбеди системски пристап при обезбедување на јазична помош за децата Роми во прво одделение од основните училишта (Акционен план, препораки 75-76)
- Продолжување со активностите во предучилишното образование и зголемување на бројот на деца од целата држава кои учествуваат во таквите активности (Акционен план, препорака 75; МС.DEC 6/08 и 8/09)
- Навремено спроведување на програмите, размислувајќи за начини со кои можат да се надминат редовните пречки во спроведувањето (недоволната координација и недоволни активности во некои од општините, административни доцнења итн.) (Акционен план, препораки 75, 84)
- Координирање на активностите со граѓанските организации и донаторите со цел да се избегне удвојување на напорите, и да се обезбеди максимален број на учесници и размена на најдобрите практики и знаења
 - Создавање на механизам за систематско известување и информирање на останатите засегнати страни за нивните активности и резултати. Соодветно решение можат да бидат и периодичните координативни состаноци, со кои ќе претседава Дирекцијата
- Зајакнување на капацитетот и авторитетот на Дирекцијата, која може да извршува координирачки, мониторинг и советодавни функции во однос на мултикултурното образование
- Вработување на Роми во Јазичното одделение во Дирекцијата, во Бирото за развој на образованието и во Државниот образовен инспекторат (Акционен план, препорака 68)

- Да се воведат одлучни акции за унапредување на мултикултурализмот во училиштата. Наставниците треба да имаат јасни обврски да ја промовираат взаемната почит и да ги решаваат епизодите на дискриминација, сегрегација и стереотипизирање во одделенијата (Акционен план, препораки 71, 75)
- Воведување на интегрирано образование во образовниот систем
 - Вклучување на елементи од содржината на изборниот предмет, особено културата на заедниците и историски теми, во редовните и задолжителни наставни програми за сите ученици. Подеталните теми и јазичната компонента ќе останат дел од изборниот предмет (Акционен план, препораки 71)
- Стимулирање на младите дипломирани Роми да работат како наставници, а наставниците кои веќе да се мотивираат да прифатат нови пристапи за предавање (Акционен план, препораки 75)

За меѓународните чинители се препорачува:

- Јавно да ја поттикнат земјата домаќин, преку програмски активности, да развие навистина мултикултурно образование во кое ќе посветува поголемо внимание на взаемното разбирање, човековите права и позитивните аспекти на различниот етнички состав на земјата
- Да се поттикне земјата домаќин да го подобри управувањето со програмите и да обезбеди нивно навремено спроведување
- Своето знаење да го стават на располагање институциите вклучени во образовниот систем во земјата домаќин (Акционен план, препорака 86)
- Да ја продолжат обуката на наставниците пред вработување
- Да и пружат поддршка на земјата домаќин при собирање, обезбедување и следење на податоците од образованието разделени според етничката припадност на учениците

Учество во јавниот и политичкиот живот

Се препорачува земјата домаќин да:

- Биде проактивна во евидентирање и обезбедување на лични документи за ромското население
 - Пописот во 2011 да се искористи за подигање на свеста на Ромите и при истиот процес да се идентификуваат лицата кои немаат лични документи
 - Без дополнително доцнење да се спроведат препораките дадени од страна на работната група за превенција и решавање на идните случаи на лица без лични документи (на пр. отстранување на административните такси и казните, улогата на институциите) (Акционен план, препорака 86)
- Да се спроведат одредбите кои спречуваат незаконски практики на изборните места за време на изборите и при кампањите (Акционен план, препораки 92-94)
- Ја поттикне соработката помеѓу претставниците на различни политички партии на сите нивоа на власт (Акционен план, препораки 88, 90-91)

- Ја зголеми координацијата помеѓу централното и локалното ниво на власт, да развива интегрирани стратегии со јасно дефинирани краткорочни приоритети, да алоцира средства и одговорности на секој чинител за спроведување на социо-економските политики за ромското население (Акционен план, препораки 88, 91)
- Да го поттикне дијалогот со Комисиите за односи меѓу заедниците, со цел согледување на приоритетите и грижите на заедниците кои немаат свои претставници во советите на општините (Акционен план, препорака 88)
- Вклучување на граѓанските организации активни на локално ниво во редовните консултации, разменување на добри практики, а особено внимавајќи на претставувањето на различните ромски заедници низ земјата (Акционен план, препорака 88, 89, 91)

За меѓународните чинители се препорачува:

- Да ја поттикна земјата домаќин да усвои проактивна стратегија за обезбедување на лични документи за Ромите (АП преп. 99)
- Продолжување и засилување на нивните напори, во координација со другите релевантни чинители, за набљудување на изборите, со цел спроведување на фер и транспарентни кампањи (Акционен план, препорака 103)
- Зајакнување на активностите за едуцирање на гласачите Роми со цел да станат свесни за долгорочните придобивки за ромската заедница од фер и слободни избори (Акционен план, препорака 101)
- Засилување на активностите за градење на капацитетот на ромските политички партии, како и на останатите етнички партии кои имаат потреба од помош, за да им се овозможи ефективно учество во носењето на одлуките, почитување на демократските принципи и нивно пренесување до населението (Акционен план, препорака 105)
- Поттикнување на дијалог меѓу претставниците на Ромите од различни партии, нагласувајќи го институционалниот карактер на нивната позиција
 - За поврзување и постигнување на мирна соработка помеѓу претставниците на Ромите, потребни се активности за градење на капацитетите, слични на обуките на ОБСЕ и Националниот институт за демократија за време на претходните избори

Ромите во кризни и пост-кризни ситуации – Бегалци

Се препорачува Земјата домаќин:

- Да преземе уште поголема одговорност и грижа за бегалците и внатрешно раселените лица, учејќи од пристапот на UNHCR, со цел да обезбеди трајни решенија за ова прашање (Акционен план, препорака 109, 112)
- Да се залага на Ромите од Косово, кои се лица од интерес за UNHCR, да им се обезбеди исто ниво на услуги кои UNHCR до сега им ги обезбедуваше
- Соработка со UNHCR и другите релевантни чинители за обезбедување на соодветен статус и документи за раселените Роми (Акционен план, препорака 107)

- Да ја зајакне соработката со останатите земји во регионот и, кога е потребно, да бара помош од ODIHR и другите чинители за поттикнување на соседните земји да овозможат безбедно враќање и трајно решение за Ромите бегалци од Косово (Акционен план, препорака 109)

За меѓународните чинители се препорачува:

- Да ги поттикнуваат и координираат регионалните пристапи за обезбедување трајно и одржливо решение, па и безбедно враќање на Ромите бегалци од Косово (Акционен план, препорака 114, 116)

КОРИСТЕНИ МАТЕРИЈАЛИ:

Устав на Република Македонија, Сл. Весник на РМ бр. 52/91.

Попис на РМ, година 2002. Може да се најде на:
http://www.stat.gov.mk/english/glavna_eng.asp?br=18

Податоци од Советот на Европа, може да се најдат на:
http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/archive/documentation/strategies/statistiques_en.asp

ОНСНР, Меѓународна конвенција за елиминирање на сите форми на расна дискриминација.
Available at: <http://www2.ohchr.org/english/law/cerd.htm>

Закон за спречување и заштита од дискриминација, Сл. Весник на РМ бр. 50/2010.

Закон за измена и дополнување на Кривичниот закон на РМ Сл. Весник на РМ бр. 114/2009.

UN ОНСНР (2007), Заклучни согледувања – Разгледување на извештаите поднесени од државните страни согласно член 9 од Конвенцијата: Поранешна Југословенска Република Македонија, CERD/C/MKD/CO/7.

Европски Суд за човекови права, СЛУЧАЈОТ НА ЈАШАР против ПОРАНЕШНА ЈУГОСЛОВЕНСКА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (Апликација бр. 69908/01); СЛУЧАЈОТ НА СУЛЕЈМАНОВ против ПОРАНЕШНА ЈУГОСЛОВЕНСКА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (Апликација бр. 69875/01); СЛУЛАЈОТ НА ЦЕЛАДИНОВ И ДРУГИ против ПОРАНЕШНА ЈУГОСЛОВЕНСКА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.
Може да се најде на:
http://www.coe.int/t/DGHL/Monitoring/Execution/Themes/Roms/Roma_en.asp

Форум за правата на Ромите Арка (2010), Ромски монитор – Состојбата на правата на Ромите во Македонија 2009-2010, Може да се најде на:
<http://www.arka.org.mk/Final%20Raport%20print%20form.pdf>

OSCE, Истражување за полицијата во заедницата 2010.

Министерство за труд и социјална политика (2005), “Стратегија за Ромите во РМ”. Може да се најде на: http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/strategija_romi.pdf

Институт отворено општество (2010), “Нема податоци – нема напредок, Собирањето на податоци во земјите кои учествуваат во Декадата за вклучување на Ромите 2005-2015”.
Може да се најде на:
http://www.edumigrom.eu/sites/default/files/field_attachment/news/node-17841/OSI_No-data-no-progress-country-reports_2010.pdf

Комисија за европски заедници (2009), Поранешна Југословенска Република Македонија 2009 Извештај за напредокот. Може да се најде на:
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/mk_rapport_2009_en.pdf

Стејт Департмент (2010), 2009 Извештај за човековите права: Македонија. Може да се најде на: <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2009/eur/136044.htm>

Народен правобранител на РМ (2009), Годишен извештај 2009. Може да се најде на:
http://www.ombudsman.mk/comp_includes/webdata/documents/Annual%20Report-2009.pdf

Европска Комисија (2010), Поранешна Југословенска Република Македонија 2010 Извештај за напредокот. Може да се најде на:
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/mk_rapport_2010_en.pdf

Институт отворено општество Иницијативи за Ромите (2010), Пат до напредокот? ЕУ и инклузијата на Ромите во Западниот Балкан. Може да се најде на:
<http://pdc.ceu.hu/archive/00006297/01/pathways-progress-20100402.pdf>

Институт Отворено општество (2007), Програма за мониторинг и застапништво на ЕУ.

Агенција за вработување на РМ, информациите може да се најдат на: www.avtm.gov.mk

Народен правобранител на РМ (2010), Студија за спроведувањето на препораките за соодветна и правична застапеност и дискриминација.

UNICEF и Државен завод за статистика (2007), Истражување со кластер од повеќекратни индикатори 2005-2006. Може да се најде на:
http://www.childinfo.org/files/MICS3_Macedonia_FinalReport_2005_Eng.pdf

Министерство за образование, Дирекција за развој и промоција на образованието на јазиците на заедниците (2010), Моменталната состојба со основното образование на учениците од етничките заедници во РМ.

Министерство за образование и наука (2009), Чекори кон интегрирано образование во РМ.

OSCE, Возраст, контакт, перцепции: Како училиштата ги формираат односите помеѓу етничките заедници. Може да се најде на: http://www.osce.org/skorje/item_11_42650.html

Доналд Бисон (2010), Оценка на капацитетот на ромските информативни центри за обезбедување на бесплатна правна помош за ромската заедница.

UNICEF (2009), Мултикултурализмот и меѓуетничките односи во образованието. Може да се најде на: http://www.unicef.org/tfymacedonia/Study_ENGsm.pdf

UNICEF, Децата Роми – испитување на пречките за задржување во образованието во Поранешна Југословенска Република Македонија. Може да се најде на:
http://www.unicef.org/ceecis/Roma_Children.pdf

Фондација Институт отворено општество Македонија (2010), Анализа на спроведувањето на Ромски јазик и култура како избран предмет. Може да се најде на:
<http://soros.org.mk/dokumenti/FIOOM-Jazik-i-kultura-na-Romite-ANG.pdf>

Национален ромски центар (2010), Прирачник за спречување и заштита од дискриминација во образовниот систем во РМ.

Ромски образовен фонд (2007), Унапредување на образованието на Ромите во Македонија – Оценка на земјата и Стратешките насоки на Образовниот фонд на Ромите. Може да се најде на: http://www.romaeducationfund.hu/documents/Macedonia_report.pdf

Јоана Лаурсен Брукер, Децата Роми – Испитување на пречките за задржување во образованието во Поранешна Југословенска Република Македонија, (UNICEF , документи „Децата надвор од училиштата во Централна и Источна Европа и во Комонвелтот на независни држави“)

Совет на Европа, Роми и патувачи. Може да се најде на:
http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/archive/documentation/strategies/statistiques_en.asp

Државна изборна комисија, информациите може да се најдат на www.sec.mk

UNDP (2006), Национален извештај за ранливоста за Македонија.

OSCE/ODIHR (2008), Меѓународна мисија за набљудување на изборите, Предвремени парламентарни избори – ПЈРМ, Изјава за прелиминарни наоди и заклучоци.

Институт за социјални промени (2010), Извештај за имплементација на Декадата за вклучување на Ромите во РМ 2010. Може да се најде на:
http://www.insoc.org.mk/publications/DW_MK_2010_EN_1.pdf

Министерство за труд и социјална политика, Сектор за еднакви можности и UNIFEM (2009), Дури и ако се жалам ќе нема ефект

Хајдрун Ферари и Самиа Лиакват Али Кан (2010), Финансиска помош од ЕУ за Западниот Балкан: Преглед на CARDS и IPA фокусиран на малцинствата, Меѓународна група за права на малцинствата

Бугарија – ПЈРМ IPA Програма за прекугранична соработка 2007-2013. Може да се најде на:
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/09/38&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>. (Accessed on 18 December 2010).

Џорџа Демарчи

По дипломирањето на катедрата за Меѓународни односи и историја на Лондонската школа по економија и политички науки (2003-2006), каде разви длабок интерес за историјата и политиката на Југоисточна Европа, Џорџа Демарчи прифати обука во Делегацијата на Европската Комисија во ОБСЕ во Виена. Таму се запозна со структурите и политиките на ЕУ за надворешна политика, со мисијата и работата на ОБСЕ, и со прашањата за демократизација и човековите права, особено на Балканот. Следниот логичен чекор, пред да започне со понатамошно академско истражување, беше нејзиното учество во една истражувачка организација на Косово во рамките на краткорочен проект за евалуација на ранливите групи (жени и руралните заедници).

Потоа, таа се врати во Велика Британија и образованието го продолжи на Универзитетот во Оксфорд (Колеџ Сент Антони), каде, во 2009 година, се стекна со диплома Магистер по филозофија за руски и источноевропски студии, со акцент на Југоисточна Европа. Тезата на тема „Прашањето за статусот на Косово и одредбите кои се однесуваат на правата на малцинствата“, како и истражувањата за проширувањето на Европската Унија на Западниот Балкан, ги подобрија нејзините способности за правење на политички анализи поврзани со ова географско подрачје и познавањето на локалните јазици. Како резултат на ова, таа му се придружи на Институтот за меѓународни односи во Загреб како надворешен аналитичар, а подоцна и издаде академски напис во публикација на Европската Унија на тема „Приемот на Хрватска во ЕУ“ (декември, 2010).

Во Мисијата на ОБСЕ во Скопје, таа го доби првото задолжение во врска со ромските прашања, при што можеше да го искористи солидното разбирање на социјалната и политичката ситуација во регионот, како и нејзините истражувачки и аналитички вештини стекнати за време на минатото образование и работно искуство.